

T.C.

UFUK ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER PROGRAMI

**SOĞUK SAVAŞ SONRASI KARADENİZ BAĞLAMINDA
TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

CENNET TEKİN

TEZ DANIŞMANI

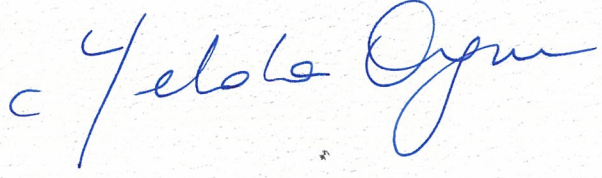
PROF.DR. CEM KARADELİ

ANKARA, 2019

KABUL VE ONAY

Cennet TEKİN tarafından hazırlanan "Soğuk Savaş Sonrası Karadeniz Bağlamında Türkiye-Rusya İlişkileri" başlıklı bu çalışma, 29.08.2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

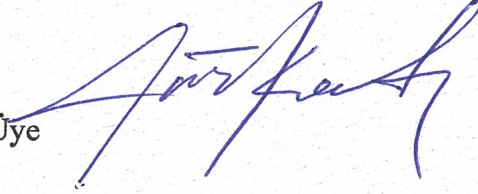
Prof. Dr. Yelda ONGUN -Başkan

Prof. Dr. Cem KARADELİ- Danışman

Doç. Dr. Güner KOÇ AYTEKİN- Üye

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Doç. Dr. Alaattin PARLAKKILIÇ

Enstitü Müdür V.

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının “Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü” arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

† Tezimin/Raporumun bir yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

29/08/2019

Cennet TEKİN

TEŐEKKÜR

Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans eğitimim boyunca bilgilerinden istifade ettiğim tüm değerli hocalarıma, çalışmam boyunca her konuda katkılarını esirgemeyen değerli hocam ve danıŐmanım Prof. Dr. Cem KARADELİ'ye, çalıŐmamda manevi desteğini esirgemeyen dostum Zeynep ŐAHİN'e ve diğer arkadaşlarıma teŐekkürlerimi sunarım.

Her zaman yanımda olan, arkamda olduklarını bildiğim ve desteklerini sonuna kadar hissettiğim kıymetli aileme teŐekkürü bir borç bilirim.

ÖZET

TEKİN, Cennet, Soğuk Savaş Sonrası Karadeniz Bağlamında Türkiye-Rusya İlişkileri, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2019.

Türkiye ve Rusya tarih boyunca birçok defa karşı karşıya gelmiş, zaman zaman işbirliği çerçevesinde adımlar atmışlar fakat genel olarak hep rekabet halinde süregelen iki millet olmuştur. Bu tez çalışmasında soğuk savaştan sonra Karadeniz bölgesi bağlamında yaşanan uluslararası krizler, anlaşmalar ve Türkiye-Rusya ikili ilişkileri incelenmektedir. Tezin ilk bölümünde, Karadeniz jeopolitiği üzerinde Karadeniz bölgesindeki kavramlar, jeopolitik konumu ve başta Türkiye ve Rusya olmak üzere bölgede aktif rol olan aktörlerin bölgeye olan politikaları ele alınmıştır.

Tezin ikinci bölümünde de, Karadeniz jeopolitiğinde yaşanan çatışmalar, sorunların ortaya çıkışları ve yaşanan bu çatışmalara Türkiye ve Rusya'nın ayrı ayrı bakış açıları, tutumları incelenmiştir.

Tezin üçüncü ve son bölümünde ise, Karadeniz jeopolitiğindeki işbirliği ve anlaşmalar ele alınmıştır. Osmanlı Devletinden günümüze kadar olan Türkiye-Rusya ilişkileri, iki ülke arasında yaşanan yer yer savaşlar, anlaşmazlıklar, dostluklar ve işbirlikleri incelenmiştir. Karadeniz bölgesinde yaşanmakta olan güncel gelişmelerin iki ülke açısından olumlu veya olumsuz tarafları ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Karadeniz Bölgesi, Türkiye, Rusya, ABD, NATO.

ABSTRACT

TEKİN, Cennet, Turkey-Russia Relations In The Post-Cold War Context Black Sea, Master's Thesis, Ankara, 2019

Turkey and Russia have faced many times throughout history, they have taken steps within the framework of cooperation from time to time, but overall the two nations has been ongoing in competition. The international crises in the context of the Black Sea Region after cold war, the treaties, and Turkey-Russia bilateral relations are examined in this thesis.

In the first part of the thesis, concept in the Black Sea Region, the geopolitic position of Black Sea Region, primarily Turkey and Russia but also all other active actors which have role on the politics of the region were discussed.

In the second part of the thesis, the clashes which appeared among Black Sea geopolitics, arising of the problems, the perspectives and attitudes of Turkey and Russia to these problems were examined separately.

In the third and last part of the thesis, cooperation and agreements in Black Sea geopolitics are discussed. Turkey-Russia relations, which date back to the Ottoman Empire, the occasional wars, disagreements, friendship and cooperation between the two countries have been examined. The current developments in the Black Sea Region have been revealed as positive or negative sides for the two countries.

Key Words: Black Sea Region, Turkey, Russia, USA, NATO

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
KISALTMALAR	v
TABLO LİSTESİ	vii
ŞEKİL LİSTESİ	viii
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: KARADENİZ JEOPOLİTİĞİ	3
1. Karadeniz neresidir?	3
2. Karadeniz'in İsmi Nereden Gelmektedir?	4
3. Karadeniz'in Jeopolitik Konumu	6
3.1. Jeopolitik	6
3.2. Karadeniz'in Jeopolitiği	7
4. Karadeniz'deki Jeopolitik Mücadelenin Ana Aktörleri	9
4.1. ABD'nin Karadeniz Politikası	10
4.2. NATO'nun Karadeniz Politikası	12
4.3. Avrupa Birliği'nin Karadeniz Politikası	15
4.4. Rusya Federasyonu'nun (RF) Karadeniz Politikası	18
4.5. Türkiye'nin Karadeniz Politikası	23
BÖLÜM 2: KARADENİZ JEOPOLİTİĞİNDE ÇATIŞMALAR	29
1. Dağlık Karabağ Sorunu	29
1.1. Sorunun Ortaya Çıkışı	29
1.2. Dağlık Karabağ Sorununa Türkiye'nin Bakışı	33
1.3. Dağlık Karabağ Sorununa Rusya'nın Bakışı	34
2. Gürcistan'daki Krizler	36
2.1. Güney Osetya Sorunu	36
2.1.1. Güney Osetya Sorununun Başlangıcı	37
2.1.2. Gül Devrimi	39
2.2. Abhazya	43
2.3. Türkiye'nin Gürcistan'daki Krizlere Bakışı	45
2.4. Rusya'nın Gürcistan'daki Krizlere Bakışı	46
3. Ukrayna Krizi	47
3.1. Türkiye'nin Ukrayna Krizine Bakışı	51
3.2. Rusya'nın Ukrayna Krizine Bakışı	52
4. Transdinyester Sorunu	54
4.1. Türkiye'nin Transdinyester Sorununa Bakışı	58

4.2. Rusya'nın Transdinyester Sorununa Bakışı.....	58
BÖLÜM 3: KARADENİZ JEOPOLİTİĞİNDE İŞBİRLİĞİ VE ANLAŞMALAR	60
1. Türkiye-Rusya İlişkileri	60
1.1. Osmanlı Dönemi Türkiye-Rusya İlişkileri	60
1.2. Milli Mücadele Dönemi Türk-Rus İlişkileri (1919-1923).....	64
1.3. 1923-2000 yılları arası Türkiye-Rusya İlişkileri	66
1.4. 2000 Sonrası Türkiye-Rusya İlişkileri.....	73
2. Montrö Boğazlar Sözleşmesi.....	76
2.1. Türk Boğazlarının Tarihi Arka Planı	80
2.2. Osmanlı İmparatorluğu Dönemi (1453-1923).....	80
2.2.1. Tek Tarafları Tasarruflarda Boğazlardan Geçiş Dönemi (1453-1774).....	81
2.2.2. İkili Anlaşmalarda Boğazlardan Geçiş dönemi (1774-1841)	83
2.2.3. Çok Taraflı Anlaşmalarla Boğazlardan Geçiş Dönemi (1841-1923) ..	84
3. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü.....	85
3.1. Karadeniz'de Ekonomik İşbirliğinin Önemi.....	91
SONUÇ.....	94
KAYNAKÇA	97
ÖZGEÇMİŞ.....	103

KISALTMALAR

- AB:** Avrupa Birliği
- ABD:** Amerika Birleşik Devletleri
- AGİT:** Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
- BDT:** Bağımsız Devletler Topluluğu
- BIO:** Barış İçin Ortaklık
- BLACKSEAFOR:** Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Gücü
- BM:** Birleşmiş Milletler
- BMGK:** Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
- BTC:** Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı
- BTE:** Bakü-Tiflis-Erzurum Doğalgaz Boru Hattı
- COMECON:** Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi
- DKÖB:** Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi
- ENPI:** Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Aracı
- GSYH:** Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
- GUAM:** Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan, Moldova
- ITUR:** Denizaltı Fiber Optik Kablo Sistemi
- INOGATE:** Avrupa'ya Devletlerarası Petrol ve Gaz Taşıma
- KAFOS:** Karadeniz Fiber Optik Sistemi
- KBMG:** Kişi Başına Düşen Milli Gelir
- KEİ:** Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü
- KGGAÖ:** Karadeniz'de Güven ve Güvenlik Arttırıcı Önlemler İnisiyatifi
- KKTC:** Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
- KUH:** Karadeniz Uyumu Harekâtı
- TLB:** Trans Balkan Hattı
- MC:** Milletler Cemiyeti
- NATO:** Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
- OECD:** Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
- RF:** Rusya Federasyonu
- SSCB:** Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
- TACIS:** BDT ülkelerine yönelik teknik yardım

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

TRACECA: Avrupa-Kafkasya-Asya Taşıma Koridoru

TABLO LİSTESİ

TABLO 1: KEİ ÜLKELERİ VE MAKROEKONOMİK GÖSTERGELERİ 2018	92
TABLO 2 TÜRKİYE’NİN KEİ ÜLKELERİNE YAPTIĞI DIŞ TİCARET DEĞERLERİ 2010-2016	92
TABLO 3. İHRACATIN İTHALATI KARŞILAMA ORANI (%) 2010-2016.	93

ŞEKİL LİSTESİ

ŞEKİL 1: KARADENİZ SİYASİ HARİTASI	3
ŞEKİL 2: GÜNEY OSETYA SİYASİ HARİTASI.....	37
ŞEKİL 3: KEİÖ'YE ÜYE OLAN ÜLKELER	91

GİRİŞ

Sovyetler Birliği'nin 1990'lı yıllarda yıkılmasının ardından Türkiye ve Rusya açısından yeni bir dönem başlamıştır. Soğuk savaşın yaşandığı yıllarda söz konusu olan iki ülke arasında soğuk rüzgârların estiği ve mesafeli tutumların olduğu gözlemlenmiştir. Karadeniz bölgesi, bu bağlamda yani soğuk savaşın yaşandığı dönemde dengeli ve sakinliğini korumuştur. Soğuk savaşın bitmesiyle birlikte değişmiş olan küresel dengeler ve yaşanan siyasi değişimler Karadeniz bölgesinde yeni bir denge oluşmasına sebep olmuştur. Türkiye ve Rusya arasındaki bağlar yeniden biçimlenmeye başlamıştır. Soğuk savaşın bitmesinden sonra iki ülke arasındaki dönem oldukça umut verici başlamıştır. Fakat hızlı bir şekilde başlayan yakınlaşma daha sonra ayrı ayrı iki ülke tarafından kaynaklanan sorunlar yüzünden beklenen düzeye gelememiştir. Karadeniz bölgesi jeopolitik konumu nedeniyle soğuk savaştan sonra daha çok ilgi alanı olmaya başlamıştır. Türkiye ve Rusya'nın komşu olmasını sağlayan Karadeniz bölgesi özellikle iki ülke açısından oldukça önemlidir ve aralarındaki ilişkiyi yeniden şekillendirmektedir. Fakat donmuş/dondurulmuş çatışmalar adı verilen uluslararası sorunlar Türkiye ve Rusya'yı çoğu zaman karşı karşıya getirmiştir. Türkiye'nin bölgeye yönelik ekonomik işbirliği adımları bu yaşanan donmuş çatışmalar nedeniyle arka planda kalmaktadır.

Karadeniz bölesi bölgeye kıyıdaş olan altı ülkeden oluşmaktadır. Bu ülkeler; Bulgaristan, Gürcistan, Romanya, Rusya, Türkiye ve Ukrayna'dır. Fakat bölge üzerinde rol oynayan en önemli aktörler Türkiye ve Rusya'dır, bölge dışı aktörler ise ABD, AB ve NATO'dur. Aynı zamanda ABD'nin üzerinde durmuş olduğu Geniş Karadeniz Bölgesi tanımlaması, bu altı ülkeye ek olarak Moldova, Ermenistan ve Azerbaycan'ı içermektedir. Moldova, Karadeniz'e kıyıdaş olmamasına rağmen Karadeniz'le doğrudan doğruya etkileşim içinde olan ve Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütüne olan dâhil olan ülkedir.

Yazmış olduğum bu tez çalışması üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; Karadeniz Jeopolitiği, Karadeniz bölgesinin tanımı, jeopolitik önemi ve isminin nereden geldiği ele alınmıştır. Türklerin coğrafyayı anlamlandırmak amacıyla renkler ve yönler arasında kurmuş oldukları bağ sebebiyle coğrafyanın isimlendirilmesinde oldukça etkili tesire sahip olmuştur. Buna dayanarak Türkler, doğu bölgesini mavi-yeşil, batı bölgesini ak, kuzey bölgesini kara, güney

bölgesini kıvı, merkezi de sarı ve altın renkleri ile anlatmışlardır. Ve böylelikle Türkiye'nin kuzeyinde bulunan deniz Karadeniz olarak adlandırılmıştır. Bu bölümde aynı zamanda Karadeniz bölgesinin ana aktörleri olan Türkiye, Rusya, ABD, AB ve NATO'nun bölge üzerindeki politikaları tek tek incelenmiştir. Türkiye'nin bölgeye yönelik politikaları, güvenlik ve işbirliği adına önem verdiği; BLACKSEAFOR, KUH, KEİ ve GGAÖ gibi işbirliği organları değerlendirilmiştir.

İkinci bölümde ise; Karadeniz Jeopolitiğinde Çatışmalar anlatılmıştır. Donmuş/Dondurulmuş çatışmalar olarak da adlandırılan; Dağlık Karabağ, Güney Osetya, Abhazya, Ukrayna ve Transdinyester krizlerinin nasıl ortaya çıktığı, nedenleri ve Türkiye'nin ve Rusya'nın bu dondurulmuş çatışmalara olan bakış açıları tek tek ele alınmıştır. Türkiye'nin bu çatışmalara Rusya'dan farklı bir tutum sergilediği ve anlaşmadıkları gözlemlenmiştir.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde ise; Karadeniz Jeopolitiğinde İşbirliği ve Anlaşmalar ele alınmıştır. İlk olarak Türkiye ve Rusya arasındaki ikili ilişkilerin geçmişi, Osmanlı Döneminde yaşanan savaşları, dostluk anlaşmaları, işbirlikleri ele alınmıştır. Daha sonra da 1923-2000 yılları arasında yaşana ikili ilişkileri ve 2000 yılı sonrası artan dostluk, ekonomik, turizm gibi ilişkileri anlatılmıştır. Daha sonra Türk boğazlarının güvenliğini korumak amacıyla imzalanan Montrö Boğazlar Sözleşmesi ele alınmıştır. Aynı zamanda Karadeniz bölgesinin kalkındırılması, bölge devletleriyle işbirliği olanağının arttırılması amacıyla kurulan Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ) geniş bir şekilde değerlendirilmiştir.

Çalışmanın amacı ise; Soğuk Savaş'tan sonra Türkiye ve Rusya ilişkilerine farklı bir bakış açısı geliştirmek ve var olan literatüre katkı sağlamaktır. Çalışmanın önemi; yıllardır süregelen olaylar ve bundan yıllar sonrası içinde her zaman ülkemizin gündeminde olacak donmuş/dondurulmuş çatışmaların sadece Türkiye-Rusya açısından değil dünyanın birçok ülkesini etkileyen öneme sahip olmasıdır. Bu çalışmada, konuya ilişkin literatür taraması gerçekleştirilmiştir ve nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada konuyla ilgili kitaplar, makaleler ve diğer belgelerden faydalanılmıştır. Güncel ve birincil kaynaklara ulaşmaya titizlik gösterilmiştir.

BÖLÜM 1: KARADENİZ JEOPOLİTİĞİ

1. Karadeniz neresidir?

Karadeniz güneydoğu Avrupa ve Asya kıtasının uzak-batı köşesi ile Türkiye arasında bulunan bir iç denizdir. Türkiye, Bulgaristan, Romanya, Ukrayna, Rusya ve Gürcistan aracılığı ile çevrelenmiştir. Eni takribi 1200, boyu da takribi 600 km olan Karadeniz (Akbaş, 2019). Azak denizi dışında 436.400 kilometre kare genişliğindedir ve 2200 metre derinliğe sahiptir (Karadeniz Haritalar ve Detaylar, 2019). Karadeniz'in doğu-batı ve kuzey-güney tarafındaki uzaklığına bakıldığında ise, bu uzaklığın "Batı'da Bulgar limanı Burgaz ile doğuda Gürcü limanı Batum arasında 1.174 km, Kuzeyde Kırım'ın ucu ile güneyde Türk limanı İnebolu arasında ise sadece 260 kilometre" olduğu görülmektedir (King, 2015, s. 36). Tuna ve Dnipro nehirleri Karadeniz'e akan birçok nehir arasındaki en önemli nehirlerdendir. Türkiye'nin üç tarafı denizlerle çevrilidir ve Güneyde Akdeniz, Batıda Ege ve Marmara, Kuzeyinde ise Karadeniz bölgesi yer almaktadır. Türkiye'nin adalar dâhil sahip olduğu 8333 kilometrelik kıyı şeridi uzunluğunun, %20.34'ü Karadeniz bölgesinde yer almaktadır. Bu denizin Türkiye kıyılarına olan uzunluğu 1650 km ve yaklaşık 900 deniz milidir (Türkiye Denizlerini Tanıyor muyuz?, 2019).

Şekil 1: Karadeniz Siyasi Haritası

Türkiye'nin ardından en uzun kıyı şeridine 1330 kilometre ile Ukrayna sahiptir. Türkiye ve Ukrayna'nın sahip oldukları kıyı uzunlukları geri kalan dört ülkenin toplam uzunluklarından çok daha fazladır. Karadeniz bölgesine kıyıdaş olan diğer dört ülkenin kıyı uzunlukları ise şu şekildedir; Rusya'nın 410 km, Bulgaristan'ın 380 km, Gürcistan'ın 315 km ve Romanya'nın da 240 km kıyı uzunluğu bulunmaktadır (Akbaş, 2019).

Karadeniz bölgesindeki ülkeler yüzlerce kilometre kıyaya sahip olmalarına rağmen bu büyüklük kıyıda bulunan illerin nüfuslarına fazla dağılmamıştır. Bu durumun tek istisnası Türkiye'nin nüfus bakımından en kalabalık ili olan İstanbul'dur. İstanbul ilinin nüfusu 15 milyondur. Karadeniz kenarında nüfusu fazla illerden biri olan Odesa, bir milyondan biraz fazla nüfusuyla Ukrayna ülkesinin dördüncü büyük şehridir. Karadeniz kenarındaki öteki büyük iller ise, Samsun (Türkiye, 1,1 milyon), Varna (Bulgaristan, 500 bin) ve Soçi (Rusya, 400 bin), Köstence (Romanya, 300 bin) olarak dizilmektedir (Akbaş, 2019).

2. Karadeniz'in İsmi Nereden Gelmektedir?

Türklerin coğrafyayı yorumlayıp açıklamaya çalışırken renkler ve yönler arasında kurmuş oldukları bağ, hayatta olduğumuz coğrafyanın adlandırılmasında kayda değer tesirleri kapsamaktadır. Renkler ve yönler arasında kurulan bu bağ renklerin bir bölgeyi anlatmasına dayanmaktadır. Türklerin doğu bölgesini mavi-yeşil, batı bölgesini ak (beyaz), kuzey bölgesini kara (siyah), güney bölgesini kırmızı (al) merkezi de sarı ve altın renkleri ile anlatmaktadırlar. Böylece Türkiye'nin kuzeyinde yer alan deniz Karadeniz olarak anlamlandırılmıştır (Türk Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, 2018).

Karadeniz isminin nereden geldiğine dair epeyce görüş ortaya koyulmuştur ve oldukça tartışmalı bir husustur. Bunlardan birisi de "Karadeniz" kitabının yazarı olan Charles King'in tabirine göre; Karadeniz'in siyah ya da bunaltıcı deniz manasına çıkan çok eski Yunanca ismi Pontos Axeinos'un, daha da eski bir Farsça ifadeden uyarılma olması olasıdır. Bu isim belki denizcilerin Karadeniz'in dalgalı sularına çıkmaktan korku duydukları, belki de salt sularının fazla derin olması sebebiyle ve daha sığ olan olan Akdeniz'e göre karaltı görüldüğü için verilmiştir. Bu adın geç dönem Yunan ve Latin yazarlarında, nasıl Pontus

Euxinus'a (dostça deniz) dönüştüğü bilinmiyor. Bizans kaynaklarında en fazla kullanılan isim yalnızca Pontus'tu (deniz).bu kullanım Arapça metinlere (garip bir tekrar olarak 'Deniz Denizi' anlamına gelen) bahr Buntus olarak geçti. Ancak Ortaçağda özellikle Arap ve Osmanlı yazınında birçok diğer isimde kullanılıyor ve Karadeniz çoğu kez tanınmış kentlerle ilişkilendiriliyordu. Örneğin; Trabzon Denizi ve Konstantinopolis Denizi gibi. Ortaçağda Büyük Deniz adının, aralarında İtalyancadaki Mare Maius ve Mare Maggiore de bulunan çok yönlü biçimleri de kullanılıyordu. Bazı isimlerde belli bir dönemde sahillerinde üstün olan gruplardan kaynaklanır. İskit denizi, Sarmatya denizi, Hazar denizi, Rus, Bulgar, Gürcü denizi gibi. Yaygın olarak kabul gören bir isim olarak görece yeni olan Karadeniz, erken dönem Osmanlı kaynaklarında türlü biçimlerde karşımıza çıkar ve muhtemelen Osmanlı tarihinin en başından beri halk tarafından kullanılmıştır. Bu şekliyle bir Batı Avrupa dilinde ilk kez 14. Yüzyılın sonunda görülmüş, ancak üç yüz yıl sonra yayılmıştır (King, 2015, s. 9). Günümüzde de denizin çeşitli dillerdeki çok sayıda ismi, anlam olarak aynıdır Yunancada Maure Thalassa, Bulgarcada Cherno More, Romence'de Marea Neagra, Ukraynada Chorne More, Rusça'da Chernoe More ve Gürcücede Shavi Zghva kelimeleri "kara deniz" olarak adlandırılmıştır (King, 2015, s. 11).

Weaver'e göre; "Karadeniz Bölgesi" tanımının karmakarışık olduğunu ve daima aynı ülkeleri ifade etmediğini belirterek, birtakım betimlemelere göre Karadeniz'in Türkiye, RF, Ukrayna, Romanya, Gürcistan ve Bulgaristan'ı içeren altı kıyıdaş ülkeden oluştuğunu; diğer tanımlara göre ise yalnızca RF'nin "ortak komşuları" ile Avrupa Birliği (AB)'nin Doğu Ortaklığı siyasetinde bulunan hükümetleri kapsadığını ifade etmektedir. Weaver bu konuya dair bir diğer gruplamanın ise, AB'nin Karadeniz Sinerjisi açılımının bütün katılımcıları ile Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT)'nin mensuplarını kapsayan "Geniş Karadeniz Sahası" olduğunu bildirmektedir. Bu isimlendirmeye göre bölge, Karadeniz'e kıyıdaş olan ülkelerin yanı sıra Moldova ile Ermenistan ve Azerbaycan gibi Güney Kafkasya ülkelerine ek olarak AB üyesi Yunanistan ile beraber Karadeniz Sinerjisinde Karadeniz politikasına dâhil iki hayati ülke olarak tanımlanan Romanya ve Bulgaristan'ı da kapsamaktadır (Kurt, Tarihsel ve Jeopolitik Boyutlarıyla Karadeniz, 2017, s. 9-10).

Son senelerde bölgeyi tanımlamaya yönelik çalışmalarda, altı kıyıdaş devlete ilave olarak Moldova, Azerbaycan ve Ermenistan ile beraber Yunanistan'ın da içine alındığı Geniş Karadeniz kavramının üstün bir pozisyona geldiği görülmektedir (Ağacan, 2007, s. 193).

3. Karadeniz'in Jeopolitik Konumu

3.1. Jeopolitik

Jeopolitik sözcüğünün anlamı Türk Dil Kurumuna göre; bir devlette bir bölgede yürütülen politikayla o yerin coğrafyası arasındaki bağ olarak nitelendirilmektedir (Türk Dil Kurumu, 2018). Siyasal yapıların fiziki çevre koşullarıyla olan bağı ve bu bağı oluşturduğu canlı politik dönüşüm ilkçağlardan bu zamana kadar devamlı olarak gözlemlenmiştir. Sadece küresel jeopolitik ve jeostratejik kuramların ilerlemesi dünya coğrafyasının belirginlik kazanmasından sonra olası olabilmıştır (Davutoğlu, 2014, s. 102).

19. Yüzyılın ikinci döneminden başlayarak dış politika karar organlarındaki saptayıcı öğelerin en önemlilerinden biri olarak kabul edilerek geliştirilen küresel jeopolitik kuramlar, dünya üstünlük savaşında iddialı ülkeler bakımından birbirini tamamlayıcı iki ana hedefe yoğunlaşmışlardır. Bu hedeflerden ilki öncelikli amaçlar konusunda taraflara son derece hayati ipuçları sağlamaları, ikincisi ise bu amaçlara ulaşmak için izlenmesi planlanan yayılcı siyasetin meşruiyet zeminini oluşturmalarıdır (Davutoğlu, 2014, s. 102-103).

Jeopolitik kuram esasen iki büyük okul tarafından temsil edilmekte olup, bunlardan ilki Alman okuludur. Jeopolitiğin ortaya çıkışını ünlü Alman siyasi coğrafyacısı Friedrich Ratzel'in incelemeleri ile düşünmek epeyce mümkündür. Ratzel'in öncelikli ilgi alanı toplum ile fiziki çevre arasındaki bağ olup, toplumun tarihsel olarak dönüştüğü coğrafi alan ile toplum arasında yakın bir bağ olduğunu belirtmek suretiyle devletin ülkesel doğasını açıkladığı "Lebensraum" kavramını geliştirerek, uluslararası ilişkilere kayda değer bir katkıda bulunmuştur (Knutsen, 2015, s. 267). Darwin'in evrim teorisinden epeyce etkilenen Ratzel'in jeopolitik ile ilgili başlıca görüşlerini 1897 yılında yayınlamış olduğu "Siyasi Coğrafya" adlı eserinde bulmak mümkündür. Ona göre bir devlet, gelişme ve yayılma hedefleyen bir organizma olarak diğer devletlerle çatışmalara girecektir. Yeni alanlar kazanması, gelişmesi ve yaşaması için bu kaçınılmazdır. Ratzel'in 19. Yüzyıl

sonlarında ortaya koyduğu bu görüşler, o dönemde genişleme çalışmalarına başlayan Wilhelm Almanya'sına yayılcı dış politikasının rehberi olmuş ve meşruiyet zeminini teşkil etmiştir. Uygulamaya yönelik çalışmaları sebebiyle Alman jeopolitik okulunun adından en çok söz ettiren kişisi Karl Haushofer olmuştur (Sönmezoğlu, 2012, s. 507-508). Haushofer'in jeopolitik anlayışı şu şekilde özetlenebilir; *“jeopolitik, coğrafi bölgenin ve tarihsel ilerlemelerin etkisi altında başkalaşan politikanın devletin üzerinde yaşadığı toprak parçası ile ilişkinin araştırılmasıdır.”* (Arı, 2011, s. 208)

Jeopolitik teoriyi temsil eden ikinci okul ise Anglo-Amerikan okuludur. Bu okulun önde gelen temsilcilerinden biri olan Amiral Alfred T. Mahan'a göre denizlere egemen olmanın önemi büyüktür. Bir kara devleti kadar güçlü olabilir, ancak dünya egemenliğinin yolu denizlerden geçmektedir. 1890 yılında yayınlanan Deniz Gücünün Tarihe Etkisi, 1660-1783 (The Influence of Sea Power Upon History, 1660-1783) adlı eserinde Mahan ulusların deniz gücünü etkileyen sebeplerin şu şekilde sıraya konulacağını belirtmiştir. 1) Coğrafi Konum, 2) Fiziki Uygunluk, 3) Ülkesel Genişlik, 4) Nüfus, 5) Ulusal Karakter, 6) Hükümetin Karakteri (Kurt, Tarihsel ve Jeopolitik Boyutlarıyla Karadeniz, 2017, s. 23-24). Mahan, deniz gücünün, taraflara askeri anlamda sağlamış olduğu hareket serbestisi sebebiyle, büyük devletlerarasındaki savaşın kaderinin denizlerde tayin edilebileceğini savunmuş ve bu sebeple de ülkesi ABD'nin de açık deniz donanması oluşturmaya ehemmiyet vermesi gerektirdiğini ileri sürmüştür (Sönmezoğlu, 2012, s. 509).

3.2. Karadeniz'in Jeopolitiği

Karadeniz bölgesinde doğu tarafı Kafkasya'yı, güney Anadolu'yu, batı Balkanları ve kuzey tarafı da Ukrayna ve Rusya bozkırları ile çevrili kuşatılmış geniş bir havzayı karşılamaktadır. Karadeniz bölgesi kuzey tarafındaki Rusya ve Ukrayna'nın, Türkiye ve güneydeki diğer ülkelerle, doğudaki Orta Asya ve Kafkasya'nın da Balkanlar ve Avrupa ile birbirlerini etkilemesine olanak sağlamaktadır. Ukrayna, Romanya, Bulgaristan ve Gürcistan'ın açık denizlere erişimini sağlamakta olan tek deniz yolu Karadeniz'den geçmektedir. Rusya'nın bütün bir sene boyunca işleyebilen limanları Karadeniz'de yer almaktadır. İstanbul ve Çanakkale boğazlarıyla Ege Denizi, Akdeniz ve Atlas Okyanusu'na

açılan Karadeniz, Kerç Boğazı'yla Azak Deniz'ine, Ren-Tuna Kanal'ıyla Kuzey Deniz'ine, Main-Tuna Kanal'ıyla Baltık Deniz'ine ve Volga-Don Kanal'ıyla Hazar Deniz'ine bağlanmaktadır. Karadeniz altı kıyıdaş tarafından kapsandığı ve açık denizlere küçük bir geçit ile bağlanmasından dolayı, uluslararası deniz hukukuna göre yarı kapalı deniz statüsündedir. Karadeniz bölgesinin kontrolü tarihi değişim süreci içinde komşu büyük güçler arasında jeopolitik çekişmeye neden olmuş, Roma, Bizans, Altın Orda, Osmanlı ve Rus imparatorlukları Karadeniz üzerinde üstünlük kurmaya uğraşmıştır. Karadeniz'e egemen olmaya çalışan imparatorluklar, bölgeyi dış dünyadan uzaklaştırmaya, kapatmaya ve diğer güçlere karşı korumacı eğilimi sergilemiş, Karadeniz'i bir iç deniz durumuna getirmeye uğraşmıştır. İstanbul'un fethine kadar olan sürede Roma imparatorluğu, Bizans imparatorluğu ve Altın Orda devletinin başka zamanlarda egemen olduğu Karadeniz, 15. Yüzyıldan itibaren takribi üç yüzyıl boyunca Osmanlı imparatorluğunun kontrolü altında kalmış." (Hasret Çomak A. S., 2014, s. 138-139)

Karadeniz jeopolitiği, klasik jeopolitik kuramlarda stratejik bir ihtimama ehil olmamış, 1990'lı yıllara kadar Türkiye ve Rusya dışında bölgeye yönelik hususi bir strateji ilerleme meylinde olan uluslararası aktörler ortaya çıkmamıştır. Soğuk savaşın sona ermesinin ardından Karadeniz havzasında yeni devletler kurulmuş ve kurulmuş olan bu yeni devletlerin kimilerinde ise SSCB'den kalma Rus askeri varlığı etkisini devam ettirmiştir (Turhan, 2016 , s. 22).

1990'lı yılların başlangıcında kullanılmış olan ilk jeopolitik kavram "dondurulmuş çatışmalar"dır. Dondurulmuş çatışmalar bilhassa Balkanlar ve Kafkaslarda yaşanmakta olan sorunlardan sonra uluslararası aktörlerin nasıl ve neye göre tutum sergileyeceklerine karar veremedikleri için oluşmuş ve barışla neticelendirilen çatışmaların devam etme ihtimaline karşı mevcut durumu nitelendirmek için kullanılmıştır. Dondurulmuş çatışmalar, uluslararası örgütlerin Karadeniz bölgesine yönelik politikalarında ilk çıkış yeri olmuştur (Erbaş, 2019, s. 141-142).

Sovyetlerin yıkılmasından sonra kurulan Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü birçok uluslararası örgütten biri olmuştur. KEİ ile tekrar geçerlilik kazanan Yeni İpek Yolu planlarının, Hazar kaynakları için alternatif ulaşım güzergâhlarının, "bölgesel dış politika" gerçeği ile tüm bölge ülkelerinin çıkarını sağlayabilecek bir örgüt olmuştur (İrge, 2017, s. 86). "*KEİ Karadeniz politikalarının yeniden*

şekillenmesinde devletleri bir araya getiren bir örgüt olarak, Karadeniz jeopolitiğinin önemli araçlarından biri olmuştur. Zamanla örgütün genişleyen sınırları ve politika üretme ve yönetmedeki etkisizliği nedeniyle ikinci plana atılsa da Karadeniz jeopolitiğinin ekonomik hedefler doğrultusunda yeni bir şekle bürünmesine öncülük etmiştir.” (Erbaş, 2019, s. 142)

11 Eylül saldırılarından sonra ABD, Büyük Orta Doğu Projesi ve terörle mücadele politikası çerçevesinde gerçekleştirmeyi düşündüğü harekâtlar ve tutumlar için Karadeniz jeopolitiğine ihtimam göstermeye başlamıştır. Bu durumda doğrudan Karadeniz için soğuk savaş döneminin başkarakterleri dışında kalan batılı aktörlerin bölgeye yönelik yeni stratejiler geliştirmesini peşinden getirmiştir (Turhan, 2016 , s. 22). Karadeniz jeopolitiği, 2000’li yıllarda bölgeden geçmekte olan enerji hatları sebebiyle önceki dönemlerden farklı bir tavır takınmaktadır. Ukrayna-Rusya ve AB arasında yaşanmış enerji sorunun patlak vermesi jeopolitik çatının bir dayanağını meydana getirirken diğer dayanağını da güvenlik odaklı politikalar ve bunların jeopolitik yankıları meydana getirmiştir (Erbaş, 2019, s. 143).

Rusya’nın geçmişten beri sıcak denizlere inme politikasının olmazsa olmazı, sıcak denizlere açılma noktası olarak gördüğü Karadeniz olmuştur. Türk boğazları üstünden Ege denizine ve ardından da açık denizlere ilerleyen yol, Rusya için öncelikle Karadeniz’de başlayıp, daha sonra Akdeniz’den ve Doğu Akdeniz’den geçmektedir. Bu nedenle de hem Karadeniz jeopolitiği hem de Akdeniz jeopolitiği Rusya için daima hayati değer taşımıştır. Bununla da Rusya, Karadeniz jeopolitiğinde Kırım’a, Doğu Akdeniz jeopolitiğinde Suriye’ye oldukça fazla ehemmiyet göstermiştir (Turhan, 2016 , s. 22).

4. Karadeniz’deki Jeopolitik Mücadelenin Ana Aktörleri

Karadeniz bölgesi, tüm jeopolitik kuramların işaret ettiği üzere, dünyanın merkezi olarak kabul edilen bölgenin ya içerisinde ya da çevresinde konumlandırılmaktadır. Bu özelliği sebebiyle dünya hâkimiyetini amaçlayan bir devletin egemen olması gereken bir bölge olarak belirtilmesi, hem zengin enerji kaynaklarına sahip olması hem de sahip olan bölgelere komşu olması ve bunların taşıma güzergâhından ve her şeyden de önemlisi dünyanın en hayati su

yollarından biri olan İstanbul ve Çanakkale boğazlarına ev sahipliği yapması gibi sebeplerle yalnızca altı kıyıdaş devleti değil, küresel aktörleri de doğrudan alakadar etmektedir. Bu nedenle bölgedeki güvenlik ortamının daha iyi sağlanabilmesi için Karadeniz bölgesinde hayati rol oynayan bölgesel ve küresel aktörlerin bölgeye yönelik bakış açılarının ve politikalarının da çözümüleme yapılması oldukça önemlidir. Kuşkusuz bölgedeki gelişmeleri birinci derecede etkileyen en önemli bölgesel aktörler RF ile Türkiye olmuştur. Yukarıda belirtilen sebeplerden ötürü bölgede çıkarları yer alan ve bu nedenle de bölgeyle yakından ilgilenen en önemli küresel aktörler ise ABD, NATO (büyük ölçüde ABD'nin bölgeye yönelik politikalarını uyguladığı bir araç olarak) ve AB'dir. Bu çerçevede söz konusu olan devletlerin ve örgütlerin Karadeniz bölgesine yönelik olarak oluşturdukları ve uyguladıkları düşünceler ve stratejiler bağlamında bölgeye bakış açıları değerlendirilerek, bölgenin dünya siyasetindeki yeri ve öneminin ne olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır (Kurt, Tarihsel ve Jeopolitik Boyutlarıyla Karadeniz, 2017, s. 31).

4.1. ABD'nin Karadeniz Politikası

ABD'nin, Karadeniz bölgesine önem vermesinin en önemli sebebi jeopolitik pozisyondan kaynaklanmaktadır. Karadeniz bölgesi bulunduğu pozisyondan ötürü yüzyıllardır siyasi, politik, ekonomik ve askeri güç savaşlarına tanık olmuştur. Marmara deniziyle açık denizlere açılan ve Avrupa ile Asya'yı birbirine bağlayan eşsiz bir stratejik konumda bulunmaktadır (Adıgüzel, 2018, s. 695).

ABD'nin 19. Yüzyılın sonlarından itibaren bölgeyle yakından ilgilenmekte olduğu ve bu çerçevede Birinci Dünya savaşı sırasında Osmanlı devleti ile karşılıklı olarak düşman saflarda buldukları için savaş sonrasındaki bölüşmede kendisine de söz hakkı düşmüştür (Oran, 2014, s. 100). ABD'nin Karadeniz'e direkt olarak bir ilgisinin bulunmadığı Lozan görüşmeleri sırasında da gündeme gelmiştir. İngiltere'nin Boğazlar konusundaki planları için ABD'den destek alma girişimleri çerçevesinde, dolaylı yoldan da olsa bölgeye karışmaktadır. Lozan görüşmelerinin ana fikri ise petrol ve petrol bölgelerinin paylaşımıdır. ABD'nin de tek hedefi petrol konusunda, Musul petrolünden kendisine hisse verilmesi durumunda boğazlara ilişkin İngiliz tezlerini destekleyeceği belirgindir. Ve o dönemde Amerikalı yetkililer istediklerini alınca Boğazlar konusunda İngiliz

tezini desteklemişler ve Boğazların UA serbest su yolu olmasını istemişlerdir (Yel, 2009, s. 34-35). Lozan görüşmelerinde ABD'nin de desteğini alan İngiltere'nin tezi kabul edilerek, TR'nin bağımsızlığını ilan ettiğini 1923 yılında Türk Boğazları komisyonu kurularak onun yönetimi altına bırakılmış olup, bu durum 1936 tarihli Montrö Boğazlar Sözleşmesine kadar devam etmiştir. Anılan sözleşmeyle TR'nin boğazlar üzerindeki egemenlik hakları yeniden tesis edilmiştir. Buna dayanarak ABD'nin doğrudan doğruya Karadeniz bölgesine yönelik bir ilgisi söz konusu olmayıp ilgisi daha çok müttefiki İngiltere'nin boğazlara yönelik planlarını destekleme seviyesinde kalmıştır (Kurt, Tarihsel ve Jeopolitik Boyutlarıyla Karadeniz, 2017, s. 33).

Soğuk savaş sonunda SSCB'nin dağılmasının ardından ABD'nin Karadeniz bölgesine yönelik ilgisi ve özellikle askeri güvenlik, enerji, terörizm, silah, uyuşturucu madde ve insan kaçakçılığı gibi hususlarda menfaatlerini korumak ve canlılığını arttırmak üzere daha çok kapsamlı politikaya gereksinim duymaya başlamıştır (Özarlan, 2012, s. 151). ABD, SSCB ile sürdürdüğü soğuk savaş döneminden güçlenerek çıkmasıyla beraber dünyada küresel anlamda tek büyük güç haline gelmiştir. Karadeniz'in öneminin artmasında 1992 yılında açılan Ren-Tuna Kanalı ile Kuzey denizine, Volga-Don Kanalı ile de Hazar denizine bağlanması önemli rol oynamıştır. Bu kanalların açılması ile Karadeniz ve Türk boğazlarının stratejik ve ticari açıdan önemini daha da arttırmıştır (Oktay, 2006, s. 152). ABD'nin Karadeniz bölgesinde kurmuş olduğu egemenlikle birlikte Hazar havzasında bulunan enerji kaynaklarının kontrolü sayesinde Avrupa'nın Rusya'ya bağlı olmaktan çıkarak Karadeniz bölgesi üzerinden enerji ihtiyacının karşılanması fırsatı ortaya çıkmıştır. Bu sayede ticari faaliyetler hız kazanmış aynı zamanda insan kaçakçılığı, uyuşturucu gibi hukuk dışı faaliyetlerinde önüne geçilmesi sağlanmıştır. ABD'nin Karadeniz bölgesinde askeri harekâtlar dışında üstünlük sağlamak istemesinin bir diğer önemi, enerji politikalarında üstünlük sağlama isteğidir. Özellikle AB ülkelerinin Rusya'nın haricinde alternatif enerji kaynakları arama yoluna girmesi ve bununda Karadeniz bölgesinden geçecek olması ABD'nin Karadeniz bölgesine bakış açısını önemli derecede etkilemiştir (Adıgüzel, 2018, s. 698-699).

Karadeniz bölgesinin ABD açısından önemli olmasının bir diğer nedeni ise; Dünyada bilinen enerji kaynaklarının %75'inin olması ve ABD'nin dünyadaki tek güç olma konumunu tehdit eden potansiyel güçlerin bu coğrafyada olması,

Karadeniz bölgesinin jeopolitik konumu açısından önemli olmasını sağlamaktadır. Karadeniz bölgesinin jeopolitik konumu dikkate alındığında, petrol ve doğalgaz zenginliği açısından Hazar ve Körfez bölgelerine yakın olmak ABD'nin önemli stratejik yaklaşımlarından biri olmuştur. Bunun da en önemli sebebi, doğal kaynakların zengin olduğu toprakların kontrol edilmesi, olabilecek güçlü bir tehdidin önüne geçilmesi anlamına gelmektedir (Adıgüzel, 2018, s. 700). ABD'nin özellikle 2000'li yıllarda Karadeniz bölgesine yönelik ilgisinin artmasının altında 11 Eylül saldırılarının akabinde başlatılan "küresel terörle mücadele" ile Ortadoğu'yu dönüştürme hedefi çerçevesinde uygulamaya koyduğu Geniş Ortadoğu girişimi kapsamında Karadeniz'in bir bölge olarak daha belirgin hale gelmesi de yatmaktadır. ABD bu dönemde Karadeniz'i yalnızca kıyıdaş devletlerden oluşan bir saha olarak değil Balkanlar, Kafkasya ve Hazar Denizi ile Orta Asya'yı da kapsayan daha geniş bir alan olarak görmüştür. Bu çerçeveye bakıldığı zaman bölgenin ABD için öncelikli hale gelmesini sağlayan sebepler ise, RF'ye komşu olmasının yanı sıra ABD'nin bölgeyi Ortadoğu'ya açılan arka kapı olarak görmesidir. Amerika'nın bölgeye yönelik stratejisinin üç geniş kapsamlı olduğu söylenebilir. 1- Demokratik reformlar ve Pazar reformları, bu unsur adil seçimler, hukukun üstünlüğü, insan haklarına saygı yoluyla politik özgürlüklerin ve şeffaf Pazar ekonomileriyle de Pazar özgürlüğünün genişletilmesine odaklanılmıştır. 2- Enerji ve Ticaret, çoklu gaz ve petrol boru hattı şebekelerinin geliştirilmesine, ulaşım ve iletişim altyapılarının güçlendirilmesi yoluyla ticari ve ekonomik kalkınmanın artırılmasına ve turizmin, gümrük işbirliğinin, çevresel korumanın vb. desteklenmesine vurgu yapmaktadır. 3- Güvenlik, sınır güvenliğinin ve sivil-asker diyalogunun geliştirilmesi yoluyla terörizm, organize suçlar ve kitle imha silahı kaçakçılığı gibi yasadışı faaliyetlerle mücadele edilmesidir (Kurt, Tarihsel ve Jeopolitik Boyutlarıyla Karadeniz, 2017, s. 38).

4.2. NATO'nun Karadeniz Politikası

Karadeniz bölgesi için Avrupa-Atlantik politikasının önemli bir temsilcisi olan NATO askeri niteliğinin yanında "yenidünya düzeninin" değerlerini de simgeleyen politik bir örgüttür. Eski Sovyet coğrafyasından bazı devletlerin üyeliğine razı olarak bu değerleri Karadeniz bölgesine yönelik yaygınlaştıran NATO, bazı devletlerle de ortaklık yaparak üyelik kapılarını kapatmamakta ve

böylelikle bölge devletlerinin Batı siyasi ve ekonomik düzeniyle tamamlanmasında kayda değer görev üstlenmektedir (Canar, 2013, s. 114-115). Kaynak yetersizliği, enerji sağlamanın tedirginliği ve tehlikeli bir şekilde silahlanmış, güçlü bir şekilde Batı karşıtı tepkileri ve hükümetleri göz önüne alındığında, NATO'nun Karadeniz bölgesinin istikrar ve güvenliğinin sağlanmasına katkı yapmak gibi büyük bir amacı bulunmaktadır (Kurt, Tarihsel ve Jeopolitik Boyutlarıyla Karadeniz, 2017, s. 44). Bu durumlara göre, ittifakın bölgeye yönelik böyle bir politikada başaktör olmayı kabul etmesini gerektiren türlü sebepler bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, bölgede bulunan güvenlik meseleleri ve yaşanan çatışmaların ele alınması gerekmektedir, bu sorunların sonuca erştirilmesi demokratik değişim ve reformları düzenleyecektir. Ayrıca bölge birçok bakımdan, klasik NATO büyüme kuramının ve bölgeyi güvenlik şemsiyesi altına alıp, güvenlik boşluğunu doldurmakla demokratik gelişmenin olumlu yönde geliştirilebileceği planının uygulanışına da örnektir. Brzezinski'nin de anlattığı gibi ikinci neden, Avrasya yerkürenin en büyük kıtasıdır ve jeopolitik olarak da bir eksendir. Dünya nüfusunun %75'inin yaşadığı, dünya gayrisafi hasılasının %60'ına ve bilinen enerji kaynaklarının da dörtte üçüne sahip olan Avrasya'ya hükmeden bir güç, dünyanın en ileri ve ekonomik olarak en verimli üç bölgesinden ikisini denetleme imkânına sahip olacaktır (Brzezinski, 2010, s. 52).

Üçüncü neden ise, AB Karadeniz bölgesinde yerleşik ülkelerin yeniden kurulması için kaçınılmaz ekonomik, sosyal ve kültürel olanaklara sahiptir ve bu konuda söz konusu olan ülkelere yardımcı olabilir. Fakat NATO kadar iyi bir askeri potansiyele ve savunma kapasitesine sahip olmadığından söz konusu ülkelerin karşılaşmakta olduğu güvenlik tehditleriyle onlara yardımcı olamaz. Bu sebeple AB'nin yanı sıra NATO'nun da Karadeniz bölgesine doğru genişlemesi söz konusu bölgede yerleşik devletlerin güvenlik kaygılarının giderilmesi açısından da önemlidir (Kurt, Tarihsel ve Jeopolitik Boyutlarıyla Karadeniz, 2017, s. 45).

Eski Sovyet coğrafyasının Batı'yla olan ilişkilerinin kuvvetlendirilmesi amacıyla NATO, 1991 yılında Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyini (KAİK, North Atlantic Cooperation Council-NACC) kurdu. Doğu ve Avrupa ülkelerinde yaşanan değişimin ve reformlara yardım edilmesi ittifakın siyasi, askeri, ekonomik ve bilimsel yeteneğinin ve tecrübelerinin söz konusu olan ülkelere pay edilmesi amacıyla oluşturulan KAİK'e, eski doğu Avrupa ülkelerinin yanında

merkezi Asya ülkelerinin birçoğu da üye oldu. 1992 yılının Haziran ayında Gürcistan ve Arnavutluk'un katılımıyla (16 NATO üyesi dâhil) KAİK'in üye sayısı 38'e yükselmiştir. NATO ile Avrupa-Atlantik bölgesinde üye olmayan ülkeler arasında müzakere ve işbirliği koşulları sağlandı (Canar, 2013, s. 115-116). Bağımsızlığına yeni sahip olan hükümetlerin Batının güvenlik çatısı altında olma isteklerini boşa çıkarmamak, onların NATO askeri ve siyasi rejimi ile uyum sağlaması amacıyla 1994 Ocak ayında NATO'nun en başarılı girişimi olan Barış İçin Ortaklık (BİO) kavramı açıklandı. BİO, soğuk savaştan sonraki dönemde NATO'nun var olması için gereksinim duyulan olağanüstü proje olmuştur (Seyfettin Erol, Sertif Demir, 2012, s. 22). 1994 yılında ABD tarafından Brüksel'deki NATO zirve toplantısında teklif edilen BİO programı bütün üyeler tarafından kabul edilmiş ve 1995 yılının sonuna kadar programa 25 ülke katılmıştır. BİO kapsamında NATO ile Orta Asya ve Doğu Avrupa ülkeleri arasında ortak planlama, eğitim ve uygulamalar yoluyla barışı muhafaza etme kapasitelerinin sağlanması ve böylelikle söz konusu ülkelerin askeri birliklerinin NATO güçleri ile ortaklaşa çalışma kabiliyetinin yoğunlaştırılması hedeflenmiş olup, BİO zaman içerisinde Avrupa-Atlantik Güvenlik mimarisinin esas öğelerinden biri durumuna gelmiştir (Koçer, 2007, s. 204-205). Soğuk savaş sonrası dönemde üç kademeli olarak uygulanan büyüme siyaseti neticesinde NATO'nun sınırları Karadeniz kıyısına kadar yavaş yavaş ve üye sayısı 28'e yükselmiştir (Seyfettin Erol, Sertif Demir, 2012, s. 22). Soğuk savaştan sonra ilk büyüme 1997 yılında Madrid Zirvesinde alınan hükümlerle üyeliğe davet edilen Polonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti'nin 1999 yılında NATO'ya iştirak etmeleriyle gerçekleşti. Kuzey Atlantik Antlaşmasının 10. Maddesinde vurgulanan "açık kapı politikası" çerçevesinde meydana gelen bu ilk büyüme rüzgârını 2002 yılında gerçekleşen Prag Zirvesi kararı izledi. Tam ve bağımsız bir Avrupa hedefinin bir kez daha belirtildiği bu zirveyle Letonya, Estonya, Litvanya, Slovakya, Slovenya, Bulgaristan ve Romanya üyeliğe davet edildi. Bu ülkelerin 2004 Mart ayında NATO'ya üyeliklerinin katılmasıyla ittifakın üye sayısı 26'ya ulaşmıştır. Aynı yıl gerçekleşen İstanbul Zirvesinde duyurulan genelgeyle ittifakta birleşmenin sürmeye devam edeceği, NATO'nun ve AB'nin büyümesinin tam ve bağımsız bir Avrupa içinde kayda değer aşamalar olduğu belirtilerek, Kafkasya ve Merkezi Asya'nın stratejik pozisyonuna ve Karadeniz bölgesinin Avrupa-Atlantik güvencesi açısından önemine dikkat çekildi (Canar, 2013, s. 118-119). 2006 Kasım'da Riga'da gerçekleştirilen NATO zirvesinin sonuç belgesinin dördüncü

paragrafında, ittifakın Karadeniz bölgesindeki işbirliğinin, güvenliğin ve istikrarın kuvvetlendirilmesine için çalışmalara ve bu niyetle bölgesel gayretlere destek vermeyi sürdüreceği belirtilmiştir (Kurt, Tarihsel ve Jeopolitik Boyutlarıyla Karadeniz, 2017, s. 47). 2008 yılında Bükreş'te yürütülen Zirvede de tam ve bağımsız bir Avrupa hedefinin ve Karadeniz bölgesinin ehemmiyeti vurgulanarak, Arnavutluk ve Hırvatistan üye olmaya davet edilirken; Gürcistan'ın ve Ukrayna'nın sonra NATO üyesi olacakları bildirildi. 2009 Nisan'da yürütülen Strasburg/Kehl Zirvesinde Arnavutluk ve Hırvatistan'ın iştirak etmesiyle ittifakın üye sayısı 28'e artarken; Karadeniz bölgesinin bilhassa Ukrayna ve Gürcistan'daki kararlılığın, siyasi ve ekonomik devrimlerin Avrupa-Atlantik güvenliği açısından ehemmiyeti belirtilerek yine "tam ve bağımsız bir Avrupa hedefinin" vurgusu yapıldı. Nihai olarak da, 2010 Kasım'da gerçekleştirilen Lizbon Zirvesinde bu amacın meydana gelmesi için NATO'nun büyümesinin zorunluluğu ve Karadeniz bölgesinin Avrupa-Atlantik güvenilirliği açısından ehemmiyeti bir kez daha vurgulandı (Canar, 2013, s. 119-120).

4.3. Avrupa Birliği'nin Karadeniz Politikası

Soğuk savaş döneminde yaşanan kopmaların üstesinden başarıyla gelmeyi amaçlayan AB, tam ve bağımsız bir Avrupa vizyonunda stratejik bir açıklığı oluşturan Karadeniz Bölgesinde demokrasiyi ve serbest pazar ekonomisini yaymak için çabalamaktadır (Canar, 2013, s. 141).

Karadeniz bölgesinin AB için önemli olmasının nedeni, doğal kaynaklar yönünden zengin ve stratejik olarak Avrupa, Orta Asya ve Orta Doğu'nun ortak noktasında yer alan Karadeniz bölgesi ayrıca Avrupa'ya kadar uzatılması amaçlanan enerji ve ulaşım yollarıyla Avrupa Birliği yönünden kilit bir bölge olmasıdır. Bir başka yönden, imkânlar kadar problemleriyle de Avrupa'ya yaklaşan bu bölge terörizm, organize suçlar, yasadışı göç ve dondurulmuş çatışmalar gibi birçok problemle uğraşmaktadır. Bölgenin var olan bu problemlerinin AB'yi doğrudan doğruya tesir edeceği düşünüldüğü zaman bu bölgenin, yukarıda ifade edilen problemlerinin çözümü ilgili ülkelerin vatandaşlarının faydasına olmasının yanında tüm Avrupa'daki refah, istikrar ve güvenliğe de katkı sağlayacaktır. AB, Karadeniz bölgesinde öncelikli olarak demokrasiye destek olmaya yönelik olarak serbest ve adil seçimler yapılmasına,

daha sonra da sivil toplumun kurulmasına çaba harcamaktadır. Devlet kurumlarının işbirliğini sağlama da bir başka amaçtır. Öte yandan, AB'nin son büyümesi bölgede yaşanan dondurulmuş çatışmaları da AB'nin kapısına getirmiştir. Bu kapsamda AB'nin Karadeniz bölgesinde istikrarı sağlamak bölge için mühim önceliklerinden biridir. Dondurulmuş çatışmaların var olması, bölgede yer alan her ülkeyi bir şekilde etkilemekte ve Avrupa kıtasındaki istikrarı da kötü etkilemektedir. Transdinyester problemi, Rusya ile Gürcistan arasında Abhazya ve Güney Osetya savaşı ve Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki Dağlık Karabağ krizi bölgedeki ekonomik ve siyasi işbirliğini kötü etkileyen sürtüşme noktalarıdır. Tüm uğraşlara rağmen yukarıda bahsedilen Transdinyester, Abhazya, Güney Osetya ve Dağlık Karabağ meselelerinin hiçbiri için çözüm yolu bulunamamış ve bu çatışmalar bölgede terörizm, yasadışı göç ve suç oranlarını artırmaktadır. Bu sorunlara dayanarak da AB bölgede arabulucu olarak hayati roller oynayabilir (Efe, 2012, s. 55).

AB, Karadeniz'i de içine almak ve Doğu Avrupa'da etkin olmak istemektedir. Diğer taraftan da Rusya ABD'nin bu amacını önlemek için mücadele etmektedir. Bölgede AB ve Rus mücadelesi devam etmekte, bundan da en fazla Karadeniz Bölgesi ve Doğu Avrupalılar etkilenmektedir (Erdemir, 2018, s. 800). Öte yandan, Karadeniz bölgesinde Sovyetler Birliğinin yıkılmasıyla bütün hükümetlerde şeffaf yönetim, rüşvet ve politik istikrarsızlık gibi ortaya çıkan birçok mesele mevcuttur. Politik istikrarsızlık ve yönetim zayıflığı aynı dondurulmuş çatışmalar gibi bölgenin ticari ve ekonomik ilişkilerini olumsuz etkileyip ve sürdürülebilir kalkınmayı engellediği gibi Karadeniz bölgesindeki devletlerarasındaki işbirliğini de zorlaştırmaktadır. Bu zamanda AB, Karadeniz bölgesinde düzen, demokrasi ve devamlı ekonomiyi canlı tutabilmek için bölgesel işbirliğini araç olarak ele almaktadır. Bu nedenle AB, çeşitli işbirlikleri bölgede yaşanan ekonomik ve demokratik yenilenmelere destek vermektedir (Efe, 2012, s. 56).

1992 yılında eski Sovyet coğrafyasına yönelik teknik yardım (Technical Assistance to the Commonwealth of Independent States-TACİS) projesi benimsendi. Yeni bağımsız olan ülkelerde “demokratikleşmeyi, hukukun üstünlüğünü ve piyasa ekonomisine geçişi teşvik eden” TACİS programı; kurumsal, hukuki ve idari reformları, özel sektörün desteklenmesini ve ekonomik kalkınmayı, altyapının geliştirilmesi ile çevrenin korunmasını amaçlıyordu. Avrupa Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası'nın (European Bank of

Reconstruction and Development-EBRD) yanı sıra AB'nin başlıca mali yardım aracı olan TACIS programı içinde ayrıca, 1993 yılında Avrupa-Kafkasya-Asya Taşıma Koridoru (Transport Corridor Europe-Caucasus-Asia-TRACECA) ve 1995 yılında da Avrupa'ya Devletlerarası Petrol ve Gaz Taşıma (Interstate Oil and Gas Transport to Europe-INOGATE) projeleri yürütüldü. Merkezi Asya, Hazar, Kafkasya ve Karadeniz'den Avrupa'ya uzanan doğu-batı koridorunun geliştirilmesi adına 1993 yılında başlatılan teknik yardım ve yatırım projelerini içeren TRACECA; "bölge ülkelerinin siyasi ve ekonomik egemenliklerini güçlendirerek dünya ekonomisine etkileyici katılımlarını sağlamaya, bölgesel işbirliğini desteklemeye, bölgesel yatırımı teşvik etmeye ve Avrasya taşıma koridorunu Avrupa ve dünya sistemine bağlamaya" yönelikti. TRACECA, programıyla ayrıca, enerji işbirliği programı olan INOGATE programı desteklendi (Canar, 2013, s. 147-148).

Avrupa Birliği'nin Karadeniz bölgesine yönelik yapmış olduğu programlar TACIS'le başlanmış ve 2000'li yıllara gelindiği zaman daha geniş bölgesel politikalara dönüşmüştür. AB'nin Karadeniz bölgesini de kapsayan en yeni politikaları; "Avrupa Komşuluk Politikası", "Doğu Ortaklığı" ve "Karadeniz için AB Stratejisi" olmuştur. Avrupa Birliği'nin ekonomik, sosyal ve kültürel ağırlıklı politikaları bölgede etkin olabilecek yeteneklere sahiptir. Avrupa Birliği'nin "Avrupa Komşuluk Politikasının (the European Neighborhood Policy, ENP)" ve "Doğu Ortaklığı (Eastern Partnership)" programlarının amacı komşu bölgelerdeki imkânların ve gelişmelerin Avrupa Birliği çıkarlarına uygun hale gelmesiyle ilişkilidir (Erdemir, 2018, s. 800). 2007 yılında Avrupa Komşuluk Politikasını kalkındırmada Avrupa Birliği'nin başlıca gayesi, AB'nin büyüme aşamasında reddedilen ülkelere yardımda bulunarak, birliğin çevresinde demokratik, dengeli ve refah ülkeler zinciri oluşturmaktır. Bu strateji ile Avrupa Birliği, komşu ülkelerin istikrar, emniyet ve ekonomik kalkınma konularında gelişmelerine destek olmaktadır. Karadeniz Bölgesi'ndeki devletlerden Ukrayna, Moldova, Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan, bu stratejinin içerisinde iken, Rusya ile AB'ye üyelik müzakereleri devam eden Türkiye üye değildir (Efe, 2012, s. 57). AB ikili ilişkilerinde ve antlaşmalarında üstün taraf olup taleplerini karşı tarafta dikte ettirmektedir. Avrupa Birliği, ENP ve Doğu Ortaklık politika ve uygulamalarıyla önce komşularını daha sonra da komşularının komşularını Avrupa Birliği politikalarına uygulamalarına yakınlaştırmak ve benzetmek

gayretindedir. Bu politikanın amacı, Avrupa'yı ilgilendiren bölgelerde Avrupa Birliği Barışını sağlamaktır. Fakat AB'nin ENP politikaları ve uygulamaları başta Rusya Federasyonu olmak üzere Karadeniz'deki diğer güç sahiplerini rahatsız etmektedir (Erdemir, 2018, s. 801). Karadeniz Sinerjisinin başlıca amacı ise; Karadeniz Bölgesi'nde ve bölge ile Avrupa Birliği arasında işbirliğini ilerletmektir. Sinerji, ulaşım, enerji ve iletişim altyapısının ilerletilmesini ve birbirine bağlanmasını planlamaktadır. *“Ulaştırma, enerji, çevre, deniz yönetimi, balıkçılık, göç, organize suçlarla mücadele, bilgi toplumu ve kültürel işbirliği gibi alanlardaki bir dizi somut girişim ile “Karadeniz Sinerjisi” programını geliştiren Avrupa Birliği, demokratik ve ekonomik reformları özendirmek, istikrarı desteklemek, kalkınmayı teşvik etmek; sivil toplum örgütlerinin çalışmalarını desteklemek ve bölgedeki çatışmaların sonucunu olası kılacak bir ortam oluşturmak gayesindedir”* (Efe, 2012, s. 57).

Karadeniz Sinerjisi, bölge ülkeler tarafından memnuniyetle karşılandı ve 25 Haziran 2007'de İstanbul'da gerçekleştirilen KEİÖ'nün on beşinci kuruluş yıldönümü zirvesinde Avrupa Komisyonu'na gözlemci statüsü verildi. 2011 yılının Ocak ayına gelindiğinde “Karadeniz için AB Stratejisi” yayınlandı. Bu belgeyle, Karadeniz Sinerjisinden şimdiye dek net bir sonuç alınmadığı, AB'nin bölgeye yönelik bir stratejik vizyonunun olmadığı eleştirileri ile 2008'den sonra bölgede yaşanan gelişmeleri göz önüne alan Avrupa Parlamentosu yeni bir stratejinin gerekliliğini belirtmiştir. AB'nin 1990'lardan günümüze kadar yürüttüğü programlar, uygulamalar ve yayınladığı belgeleri tamamlayıcı nitelikteki bu strateji ABD'nin bölge politikasıyla uyumludur. AB stratejisinde de “demokrasi, insan hakları ve serbest pazar ekonomisi”nin altı çizilmekte “bölgesel çatışmaların sona erip çözüme ulaşması” ve “enerji güvenliği çağrıları” yapılmaktadır. Öte yandan, AB ‘Türkiye ve RF’yi ideal olarak uygun bir şekilde Karadeniz bölgesel işbirliğine dâhil olmaları gereken ortaklar olarak görmektedir. Böylece bir kez daha Türkiye'nin Batı'yla birlikte hareket etmesinin; RF'nin ise rakip değil ortak olmasının gerekliliği belirtilmektedir (Canar, 2013, s. 149).

4.4. Rusya Federasyonu'nun (RF) Karadeniz Politikası

Doğudan Batıya yaklaşık olarak 1200 km ve Kuzeyden Güneye 600 km uzunluğunda bir bölgeye sahip olan ve Avrasya'nın Kuzeyi ile Güneyini, Doğusu

ile Batısını birbirine bağlayan Karadeniz yalnızca ulaşım yönünden değil bununla birlikte jeopolitik, ekonomik ve sosyo-kültürel yönden de Moskova'nın dikkatini devamlı çektiği bir bölge olmuştur (Tanrısever, 2007, s. 174). Soğuk savaş sonrasında RF, ABD'nin hedeflediğinden farklı olarak 'çok kutuplu bir dünyadan yanadır. Bu çerçevede RF, Güvenlik Konseyinde veto hakkına sahip olduğu BM'nin uluslararası ilişkilerdeki merkezi rolüne dikkat çekmektedir. BM'ye verilen önem, Moskova'nın söz sahibi olduğu çıkarlarının dikkate alındığı bir dünya düzeni arayışına yöneliktir. Dolayısıyla Moskova, NATO'nun veya AB'nin BM'nin yerine geçmesine, NATO'ya küresel işlevler verilmesine ve İttifak'ın RF sınırlarına genişlemesine karşı çıkmaktadır. Böylece ABD hegemonyasına karşı çok kutuplu dünyayı amaçlayan RF, dış politikasında eski Sovyet coğrafyasına öncelik sunmaktadır. Yaşamsal çıkar bölgesi olarak gördüğü yakın çevresindeki Avrupa-Atlantik etkinliğinden rahatsız olan Moskova'nın Karadeniz stratejisi, kontrolü elinde tutmaya ve bölgedeki Batı etkenini kısıtlamaya yöneliktir (Canar, Bölgesel Güçlerin Karadeniz Stratejisi , 2013, s. 161-162).

Rusya'nın Karadeniz bölgesine yönelik yürüttüğü stratejilerde eski emperyalizm kimliğinden bir derece arınmıştır ve bölgenin diğer ülkeleriyle bağları mümkün mertebe kuvvetlendirmek için çabalayan bir ülke görünümü çizmiştir. Türkiye'nin bölgesel avantajının çoğalması pek çok imkânı da birlikte getiren bu yeni dönem, Rusya'nın bölgesel güç savaşında önceliği Türkiye'ye bırakmasına sebep olmuştur. Rus karar vericiler Türkiye'nin bölgedeki faaliyetinin artmasını sıfır toplamlı bir oyun mantığı içinde net olarak Moskova'nın hâkimiyetinin azalması olarak gözlemlemişlerdir. Yalnız ilerleyen senelerde, öteki bölge ülkelerinin batı ile ilerleyen bağları Rusya'nın Karadeniz'de çok taraflı ve daha şiddetli bir strateji izlenmesine neden olmuştur. Soğuk savaştan sonraki dönemde SSCB'nin yıkılmasının negatif etkilerinin çok fazla görüldüğü bölgelerin başında jeostratejik ve jeopolitik yönden önemli derecede değişim yaşayan Karadeniz gelmiştir. Soğuk savaş zamanında Batı'nın Karadeniz'deki tek ortağı NATO üyesi olan Türkiye iken, Bulgaristan ve Romanya'nın 2004'de NATO'ya ve 2007 yılında da Avrupa Birliği'ne üye olmalarıyla Karadeniz'de Batı'nın tesir alanı artmıştır. Öte yandan, Ukrayna ve Gürcistan'ın Batı yönündeki siyasi devrimlere sahne olması Rusya'nın bölgedeki etkisini azaltan diğer bir gelişmedir (Kodaman, 2019, s. 146). SSCB'nin dağılmasının ardından, Sovyetlerin varisi olarak kabul edilen RF'nin Karadeniz'e bakışını etkileyen en önemli unsurların başında ise Rusya

Federasyonu'nun dış politikasında ve güvenlik algılamasında hayati bir yer teşkil eden “*Yakın Çevre Doktrini*” gelmektedir. SSCB coğrafyasında Rusya Federasyonunun canlılığını devam ettirme temeline uzanan bu doktrin, bölge devletleriyle olan bağların sürdürülmesi stratejisini içermektedir. Yakın Çevre Doktrini 1991'e kadar SSCB'ye bağlı olan ve SSCB'nin dağılmasıyla bağımsızlığını ilan eden Rus olmayan devletleri işaret etmektedir (Kurt, Tarihsel ve Jeopolitik Boyutlarıyla Karadeniz, 2017, s. 66). 1993 yılından başlayarak yürütülmeye başlanan “*Yakın Çevre Doktrini*” sınırlarında Rusya eski Sovyet coğrafyasını “*yaşam alanı*” olarak gördüğünü açıklamıştır. Eski Sovyet Cumhuriyetleri ile daha iyi bağlar oluşturmayı planlayan bu politikanın altında, Bağımsız Devletler Topluluğu'nun (BDT) askeri ve siyasi tarafı aktif ve yaptırım gücüne ehil bir mekanizmaya evrilmesi mevcuttur. Rusya'nın Karadeniz politikasını önemli derecede değiştiren bu yeni siyasi düşünceye göre, Rusya'nın çıkışının bulunduğu denizlerde var olan güç dengesini bozabilecek askeri cepheleşmeler dış tehdit arasında gösterilmiştir. Bu vaziyette NATO'nun Karadeniz'e kıyısı olan Romanya ve Bulgaristan gibi bölge ülkelerini de dâhil edecek biçimde büyümesine duyulan rahatsızlığın açık bir göstergesidir (Kodaman, 2019, s. 146-147). RF'nin yakın çevresinde Karadeniz bölgelerinin ayrı bir önemi vardır. Zira Karadeniz bölgesi Moskova'nın “jeopolitik” önceliğiydi. SSCB'nin yıkılmasıyla RF, 20 limanından 17'sini kaybetmiştir. Bununla beraber, RF, dış ticaretin yaklaşık %25'ini Karadeniz üzerinden yürütüyordu. Özellikle Volga, Sibiry ve Ural bölgelerinin Karadeniz'e ekonomik bağları devam ediyordu. En önemlisi Karadeniz RF açısından doğal güvenlik bölgesiydi. Bu çerçevede Moskova, Karadeniz'e doğru genişleyen Avrupa-Atlantik etkisinden rahatsız oldu. Yakın çevrenin ve bu arada Karadeniz bölgesinin RF için ehemmiyeti, Vladimir Putin'in devlet başkanlığı yaptığı dönemde de belirtildi. 10 Ocak 2000 tarihinde yürürlüğe giren Milli Güvenlik Konseptinde RF'nin BDT üyesi ülkelerle bağlarını kuvvetlendirme yurtdışındaki Rus vatandaşlarının hukuki hak ve çıkarlarını muhafaza amaçlarına dikkat edilmişti. Öte yandan, yakın çevrede Rus etkisinin azalması ülke güvenliğine yönelik bir tehdit olarak nitelendirilmiş, belli koşullarda dünyanın birkaç stratejik ihtimama sahip bölgelerinde Rusya'nın askeri mevcudiyetinin gerekliliğine de dikkat çekilmişti. Ardından 28 Haziran 2000 yılında ilan edilen dış politika kavramında BDT ülkeleri yerel tercihlerde ilk sırayı almış ve bahsi geçen ülkelerin bütünüyle stratejik ortaklık ve iyi komşuluk bağlarının ilerlemesine

ihdimam gösterildiği bildirilmiştir. NATO'nun eski Sovyet coğrafyasına doğru genişlemesinden duyulan rahatsızlıksa, milli güvenlik ve dış politika kavramlarının yanı sıra 21 Nisan 2000'de yürürlüğe giren askeri doktrinde vurgulanmıştır (Canar, Bölgesel Güçlerin Karadeniz Stratejisi , 2013, s. 166-167).

Başlangıçta Karadeniz bölgesini daha çok Yakın Çevre Doktrini bağlamında değerlendiren Rusya Federasyonu bilhassa 11 Eylül 2001'den sonraki dönemde Karadeniz bölgesindeki stratejik dengelerin önemli bir şekilde değişime uğramasıyla, hazırlıklı olmadığı bir durumda karşı karşıya kalmıştır. Rusya Federasyonunun bu değişimleri ciddiye almadan izlediği stratejiler ise kendisini bölgede daha uç bir duruma itmiş ve tepkisel bir tutum sunmasına sebep olmuştur. Moskova'nın bölgesel gerçeklerle ahenkli olmayan ve bölgede egemenlik kurmayı öngören konumunun başarılı olmasının mümkün olmadığı da zamanla ortaya çıkmıştır. RF'nin stratejilerini önemsizleştiren en önemli olay, 11 Eylül 2001'deki saldırıdan sonra ABD'nin uluslararası terörizm ile mücadele sebebiyle Karadeniz bölgesinde askeri ve siyasi faaliyetini arttırmaya yönelmesidir. 11 Eylül sonrasında bölge ülkelerinin nerdeyse tamamının ABD ile daha yakın bir bağ kurmalarını engellemeyen Moskova, o dönem için bu durumu engelleyebilecek bir strateji geliştirememiştir. ABD'nin 11 Eylül sonrasında benimsediği strateji başlangıçta RF tarafından olumlu karşılanmış, ancak sonraki süreçte Rus karar alıcılar ABD'nin Karadeniz bölgesindeki politikalarının uluslararası terörizmle mücadeleyi değil de, RF'yi bölgeden dışlamayı ve onu, ABD yanlısı ülkelerle kapsamayı amaçladığını düşünmeye başlamışlardır. Bu çerçevede Sovyet döneminde, Türkiye hariç tüm kıyıdaş devletler üzerinde egemenlik kurarak Karadeniz'i adeta bir Rus gl haline getiren Ruslar, SSCB'nin yıkılmasından bu yana daha önce hâkimiyeti altında tuttuğu Romanya ve Bulgaristan'ın 2004 yılında Soğuk Savaş döneminin rakip askeri paktı olan NATO'ya katılmalarına tanıklık etmiştir. Ardından 2008'de Ukrayna ve Gürcistan'da NATO yeliğine yaklaştıklarında, RF'nin dış politikası "buraya kadar daha ileri değil" duruşuna dönmüş ve güvenlik politikası ise bu bölgelerde RF'nin "ncelikli çıkarlarının" olduğunu ima etmeye başlamıştır. Bu çerçevede RF, bölgede yer alan ABD ve AB gibi bölge dışı aktörlerin Karadeniz'e müdahalesinin stratejik çıkarlarını sınırlandırdığını düşünmektedir. AB, AKP, Doğu Ortaklığı ve Karadeniz Sinerjisi gibi politikaların uygulanmasının, RF'nin çıkarlarını tehdit etmeyeceğini iddia etse de, RF bu konudaki memnuniyetsizliğini

dile getirerek, paylaşılan ve genişletilmiş komşuluğun uygulanmasını yakından izlemektedir. Ayrıca, RF'nin bu programlarla çerçevesi çizilen AB'nin bölgeye yönelik politikalarına bakışı da olumsuzdur. AB'nin eş zamanlı olarak uyguladığı, iki taraflı savunma anlaşmaları, NATO genişlemesi ve Rus yanlısı hükümetlere muhalefet eden batı yanlısı elitleri destekleme gibi politikalar aracılığıyla Karadeniz bölgesindeki askeri ve politik etkisini artırması sebebiyle, RF kuşatıldığını düşünmektedir. RF'nin çevrenin korkusunun yoğunluğu Ağustos 2008 krizinde açıkça görülmüştür. RF'nin bu kuşatılmışlık hissinden kurtulmak için izlediği politika ise bölgede kendisinden sonra ikinci büyük güç olan Türkiye ile işbirliği yapmaktır. ABD'nin bölgeyi bir güvenlik boşluğu olarak nitelenmesi ve bu boşluğun doldurulması için bölgeye ABD askerlerinin yerleştirilmesi gerektiğini iddia etmesi Türkiye ve Rusya Federasyonunu birbirine yakınlaştıran en önemli gelişme olmuştur. ABD'nin bu politikasının Romanya ve Gürcistan gibi ülkeler tarafından da arka çıkılması bölge ülkeleri arasında somut bir politik anlaşmazlık meydana getirerek, kutuplaşmaya sebep olmuştur. Dolayısıyla, gelişmeler RF ve Türkiye'yi Karadeniz'in hali hazırdaki pozisyonunu ve bu bağlamda Montrö'yü savunmada belki de ilk defa ABD'ye karşı aynı tarafta buluşturmuştur. Bu durumun bir yansıması olarak son yıllarda, Karadeniz'de oluşturulan ekonomik, politik ve güvenlik örgütlenmelerinin hepsinde Türkiye ile RF'nin beraber yer aldıkları ve işbirliği içerisinde hareket ettikleri görülmektedir. Öte yandan büyük ölçüde Avrupa-Atlantik yapıların kendi etki sahasında yer alan ülkelere doğru genişlemesi dolayısıyla söz konusu genişleme dalgasına dur demek isteyen RF, 2008 yılında Güney Osetya anlaşmazlığı nedeniyle Gürcistan'a, 2014 yılında ise Kırım ve Doğu Ukrayna'daki Rus azınlığın haklarını korumak gibi sebeplerle de Ukrayna'ya müdahale etmiştir. NATO ve AB gibi kurumların yakın çevresine yönelik genişleme stratejileri nedeniyle çevrenin hissi yaşayan RF'nin Gürcistan ile Ukrayna'ya müdahale etmesi ve buna batılı ülkelerin beklenen karşılığı verememesi bir taraftan bölgedeki Rus etkisini artırırken, diğer taraftan da çok taraflı bölgesel yapılanmalarla bölge devletleri arasında motive edilen işbirliğini önemli ölçüde sekteye uğratmaktadır (Kurt, Tarihsel ve Jeopolitik Boyutlarıyla Karadeniz, 2017, s. 68-69-70).

4.5. Türkiye'nin Karadeniz Politikası

Karadeniz'in jeopolitik konumu, sadece su yolu, Akdeniz'e geçiş ya da enerjiye gidilen yol olmadığı çok daha fazlasını barındırdığıdır. Rusya'nın Sovyetler Birliğinin yıkılmasından sonra, birazda zorunluluktan izlediği, yakın çevresi ile daha alt düzeyde ilgilenme politikasından vazgeçmesi ve Karadeniz'e yeniden yoğunlaşmasıyla, bölge güvenlik politikaları açısından tekrar üst sıralara çıkmıştır. Güvenlik ve enerji ve hatta enerjinin güvenliği boyutlarıyla ön plana çıkan Karadeniz, gitgide enerji alanında da uluslararası düzeyde tartışılır olması bu duruma örnek oluşturmaktadır (Volkan Tatar, Gaye Altuner, 2018, s. 1168). Karadeniz bölgesi, Türkiye'nin bir bölgesel güç olarak hem güvenlik hem de enerji konusunda çıkarlarının korumak için hareketli bir strateji izlemesinin kaçınılmaz olduğu bölge olmasının yanında, hem de Türkiye'ye uluslararası sesini duyurma ve dünya çapında siyaseti de etkileyebilecek bir bölgesel güç olduğunu sunma imkânı doğmuştur. Diğer taraftan, Karadeniz'de ülkeler arasında ticareti ve kültürel ilişkileri geliştirmek, Türkiye'nin bu konuda da yeni stratejiler geliştirmesine neden oluşturmaktadır. Soğuk savaştan sonraki dönemde Karadeniz'in öneminin artmasının nedenlerinden ilki, Varşova Paketi'nin ve Sovyetler Birliğinin yıkılması sonucunda, bölgenin ekonomik ve sosyal kapalılığının son bulmasıdır. AB'nin ve NATO'nun, Karadeniz'i ve Güney Kafkasya'yı kapsayacak şekilde batıdan doğuya genişlemesiyle, batının hudutları Karadeniz'e ulaşmıştır. Soğuk Savaş döneminde Karadeniz (Türkiye kıyıları hariç) ve Hazar (İran kıyıları hariç) Sovyetler Birliği'nin gücündeki denizler iken, şimdi Karadeniz Avrupa denizi, Hazar ise Avrasya denizi durumuna dönüşmüş denilebilir. Sovyetler Birliğinin varisi olan Rusya ise, Karadeniz'de Kuzeybatı Kafkasya, Hazar'da ise Kuzeydoğu Kafkasya kenarlarına sıkışmıştır.

Karadeniz bölgesinin öneminin artmasındaki ikinci neden, Sovyetler Birliği döneminde Rusya'nın hâkimiyet ve güç alanında kalması sebebiyle gelecek yıllarda Rusya'nın ekonomik, askeri, siyasal platformlarda yeniden toparlanmasıyla eski güç alanına yönelmek isteyebileceği hususundaki ihtimaldir. Bu ihtimal, bu coğrafyada var olan ülkelerin, NATO ve AB üyeliğini gelecekteki siyasal, askeri ve ekonomik emniyetlerinin en mühim sigortası olarak anlamalarına sebebiyet vermektedir. Diğer taraftan, AB'nin büyüme

prosedürünün eriştiği yer itibariyle Karadeniz'in artık Avrupalı kimliğine ehil olduğu anlamını ifade etmek doğru olmayacaktır. Nihai olarak Romanya ve Bulgaristan'ın üyeliklerinin tamamlanmasıyla AB, artık bir Karadeniz gücü olmuştur.

Üçüncü ve son sebep ise, ABD'nin terörle mücadele politikasında Karadeniz'in sahip olmuş olduğu hususi pozisyonudur. Bilhassa 11 Eylül 2001 tarihinde ABD, 3 Kasım 2003'de İspanya ve 7 Temmuz 2005'de İngiltere'de uygulanan terörist saldırılarının ardından, Kuzey Amerika ve Avrupa'nın emniyetini korkutan öğelerin kaynağının “Büyük Orta Doğu” bölgesinden meydana geldiğinin düşünülmesiyle, Karadeniz bölgesinde var olan ülkelerin bu gözdağına karşı mücadelede kayda değer şekilde katkıda bulunacakları değerlendirilmektedir. Bu durumda ABD'nin, “Büyük Orta Doğu Projesinde” somutlaşan acar politikası mana kazanmaktadır. Karadeniz bölgesi yüzyıllar boyunca Ortadoğu'nun giriş kapısı olmuştur. On dokuzuncu yüzyılda hemen her Avrupalı devlet, Karadeniz'i kim kontrol ederse Ortadoğu'yu da o kontrol edebilir görüşündedir. Bu kapsamda şayet Ortadoğu'da demokratikleşme sürecinin muvaffakiyetle sonuçlanması amaçlanıyorsa, Karadeniz bölgesinde hakça ve güvenilir bir bina inşa edilmesi gereklidir (Koçer, Karadeniz'in Güvenliği: Uluslararası Yapılanmalar ve Türkiye, 2007, s. 199-200).

4.5.1. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİÖ)

Türkiye, Karadeniz'de barışın tesisine ve dirliğin benimsenmesine yönelik olarak ekonomik adımlar atmış ve bölgedeki ekonomik münasebetlerin ilerletilmesi için iki veya çok taraflı girişimler de bulunmuştur. Bölgedeki barış ve işbirliğinin tesisi, Türk Dış Politikası açısından ne kadar önemli ve olumlu sonuçlar verebilecekse, bölge devletleri açısından da olumlu etkisinin de o oranda olacağıdır (Volkan Tatar, Gaye Altuner, 2018, s. 1169). Soğuk savaş sonrasında Türkiye'nin kendi girişimi olan KEİÖ'nün kurulmasıyla Karadeniz, “bölge” olarak tanımlanmaya başlandı. 1990 Ocak ayında, Türkiye'nin Washington eski büyükelçisi Şükrü Elekdağ tarafından, ortaya atılan ve dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal tarafından desteklenen KEİ projesi, Ankara'nın AT (Avrupa Topluluğu) üyeliği yolunda hayal kırıklığına uğradığı bir dönemde gündeme geldi. KEİ girişimiyle “Karadeniz'i bir “bölge” olarak sunan” TR, bu

coğrafyadaki etkinliğini fazlalaştırmayı planlıyordu. Zira liberalleşmeye 1980'lerde başlayan TR, bu alandaki ekonomik üstünlüğünü bölgede siyasal bir etkinliğe çevirebilirdi. KEİÖ'nün bölge ülkeler arasında ekonomik işbirliğini geliştirmesi ve birtakım üyeler arasındaki sorunların diyalogla çözümünde rol oynaması hedefleniyordu. Diğer taraftan Karadeniz'de işbirliği Türkiye için bölgesel güvenliğin sağlanması açısından da önemliydi. Böylece, bir taraftan bölgesel istikrar ve barış adına KEİ projesinin hayata geçirilmesine öncülük eden TR, diğer taraftan kendisi de NATO üyesi ve AB'ye katılmayı hedefleyen bir ülke olarak bölgenin batıyla ilişkilerinin gelişmesini destekledi. Bu çerçevede Ankara, KEİ girişiminin AB'ye alternatif olmadığını belirtti (Canar, Bölgesel Güçlerin Karadeniz Stratejisi , 2013, s. 189).

4.5.2. Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Grubu

Kadigg (Blackseafor) Girişimi: Türkiye'nin Karadeniz bölgesinde atmış olduğu bir diğer önemli adım, doğrudan doğruya Karadeniz'in deniz alanına yönelik emniyetiyle ilgili olan KADİGG'nin kurulmasına yöneliktir (Volkan Tatar, Gaye Altuner, 2018, s. 1171). Karadeniz bölgesinde barışın, istikrarın ve bölgesel işbirliği çalışmalarının arttırılması amacıyla Türkiye tarafından, 8-12 Nisan 1998 tarihleri arasında Bulgaristan'ın Varna şehrinde yapılan 2. Karadeniz Deniz Kuvvetleri Toplantısında Karadeniz'e kıyıdaş olan hükümetlerin bir deniz gücü oluşturulması teklif edilmiştir (Özgen, Türkiye'nin Karadeniz'de Deniz ve Enerji Güvenliğine Yönelik Faaliyetleri, 2017, s. 66). Sonraki aşamada, ilgili devletlerin uzmanlarından meydana gelen "Uzmanlar Grubu" toplantıları ile devam eden oluşum, tarafların siyasi irade ve kararlılığını belirten "Niyet Mektubu" 28 Haziran 2000 yılında Ankara'da imzalanmış, 2 Nisan 2001 yılında da "Kuruluş Anlaşması" imzalanmış ve resmi yazılara tahavvül edilerek zorunluluk kazanmıştır. KADİGG Kuruluş Anlaşmasının imzalanması, Karadeniz Havzasında bir ilktir ve Karadeniz'e kıyıdaş olan ülkelerin temsilcilerinin toplanarak insani yardım, arama-kurtarma ve çevre koruma gibi gayelerle deniz kuvvetlerini ortak bir süreç içine koyması manasını ifade etmektedir. TBMM'de KADİGG Kuruluş Anlaşması 21 Ocak 2001 yılında kabul edilmiştir ve 26 Haziran 2001 tarihli ve 2444 sayılı resmi gazetede beyan edilmiştir. Karadeniz'e kıyıdaş olan Türkiye, Rusya Federasyonu, Bulgaristan, Gürcistan, Romanya ve Ukrayna devletleri taraf olmuşlardır (Volkan Tatar, Gaye Altuner, 2018, s. 1171).

BLACKSEAFOR ilk olarak Karadeniz bölgesinde görevlendirilmek için oluşturulmuştur. Fakat daha sonra tarafların yapmış olduğu oylamayla başka bölgelerde görevlendirilmesinde bir engel bulunmamıştır (Özgen, Türkiye'nin Karadeniz'de Deniz ve Enerji Güvenliğine Yönelik Faaliyetleri, 2017, s. 67). BLACKSEAFOR girişimi, başladığı günden şimdiye dek kayda değer bir yol almıştır. Giriş itibarıyla basit gemicilik eğitimlerinde çalışma yapan KADİGG, dönem süresince terörle mücadeleye, denizde kontrol operasyonlarına ve arama talimlerine kadar süregelen bir çalışma projesinin uygulamasını sağlamıştır. Birinci dönem, gün boyunca sadece gündüz vakitlerinde denizde var olan KADİGG, geçirdiği kademeler sonucunda Karadeniz emniyetine yönelik görev sahibi olan bir yeteneğe erişmiştir. Karadeniz'de meydana gelen bu programın ve iş birliğinin kuvvetlenerek daha da muvaffakiyetli özellikle, KADİGG yapısında vazife yapan deniz kuvvetleri görevlilerinin ve vatandaşı oldukları devletlerin görevlerini tamamlamasıyla doğru orantılıdır. KADİGG girişimi alan asayişle ilgili oldukça hayati bir aşama olmuştur. Böylelikle tarihi bir olay olan KADİGG'nin kuruluşuyla bölge devletleri emniyet ve suçla mücadele mevzularında ortak bir politika takip edeceklerini, bölge dışı güçlere gerek duymadan bölge içinde ve dışından kaynaklanacak emniyet problemlerini halledebileceklerini açıklamış oldukları bir yapılanma olmuştur (Volkan Tatar, Gaye Altuner, 2018, s. 1171-1172).

4.5.3. Karadeniz Uyum Harekâtı (KUH)

Türkiye, KADİGG girişimine paralel olarak 1 Mart 2004 tarihinde Deniz Kuvvetleri Komutanlığımız tarafından Karadeniz'de Karadeniz Uyum Harekâtı (KUH) oluşturulmuştur. Bu harekâtın esas gayeleri, BM Güvenlik Konseyi'nin 11 Eylül'den sonra terörizmi vazgeçirmeye yönelik küresel güçleri özendirmeye yönelik hükümlerinin yürütülmesi, Karadeniz'in deniz alanında mümkün olabilecek asimetrik tehlike ve tehditlerinin vazgeçirilmesi ve NATO'nun Akdeniz'de uyguladığı "*Etkin Çaba Harekâtıyla*" işbirliği sağlamasıdır. (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2016) BMÖ Güvenlik Konseyi'nin 1373, 1540 ve 1566 sayılı hükümleri çerçevesinde uygulanan KUH harekâtı kapsamında, binlerce erişim sağlanmış ve bu erişimlerin tamamına yakın teşhis edilmiştir. Şüpheli gemiler ve teşhis edilen erişimler, NATO Deniz Komuta-Kontrol-Bilgi

Sistemi ile NATO devletlerine ve ilgili mevkilere beyan edilmektedir. Bu harekât vasıtasıyla illegal çalışmaların vazgeçirilmesi, deniz ticaretinin daha güvenilir bir hale gelmesi, İstanbul Boğazının daha tehlikesiz bir noktaya ulaşması, akaryakıt kaçakçılığı çalışmalarının azaltılması gibi pozitif ilerlemeler yaşanmıştır. Öte yandan, NATO ve Türkiye arasında, koordinasyon toplantıları düzenlenerek Etkin Çaba Harekâtı ile KUH ilişkilendirilmiştir. Ancak bu uygulama aslında, “Etkin Çaba Harekâtının” Karadeniz’e genişletilmesini önlemeyi hedefleyen bir girişim niteliğindedir. KUH uygulaması böylelikle KADİGG uygulamasında olduğu gibi, Karadeniz’deki kontrolün bölge devletleri eliyle uygulamak istenmesinin bir yankısı olmuştur (Volkan Tatar, Gaye Altuner, 2018, s. 1173).

4.5.4. Karadeniz’de Güven ve Güvenlik Arttırıcı Önlemler İnisyatifi (GGAÖ)

Karadeniz bölgesinde deniz güvenirliliği bağlamında incelenecek adımlardan bir tanesi de sahilgar altı devletin katılımıyla uygulamaya konulan “*Güven ve Güvenlik Arttırıcı Önlemler İnisyatifi (GGAÖ)*’dir.” GGAÖ’nün görüşmeleriyle alakalı güzergâh planı 23 Şubat 1998 tarihinde Viyana’da belirlenmiş, taraflar arasında 23 Haziran 1998 tarihinde yapılmaya başlayan müzakereler 1 Kasım 2001’te son bulmuştur. 25 Nisan 2002’te Kiev’de imzalanan zorunlu bir ortak siyasi beyanname ve belgeyle son vaziyetini alan GGAÖ, 1 Ocak 2003 tarihinde yürürlüğe girmiştir (Özgen, 2017, s. 73).

Dünyada deniz alanında var olan tek güven ve güvenlik arttırıcı rejim olan bu girişim, altı kıyıdaş devlet arasında seyir hidrografi, acil yardımlar gibi deniz işbirliği alanlarını geliştirmeyi, karşılıklı temasları arttırmayı, Karadeniz’deki güçler (400 ton üzeri gemilere denizaltılar) hakkında bilgi alışverişini ve her sene bir ülkede Deniz Güven Tatbikatı yapılmasını planlamaktadır. Böylece TR, KEİÖ aracılığıyla bölge devletleriyle; BLACKSEAFOR, KUH, GGAÖ İnisyatifi çerçevesinde ise, kıyıdaş devletlerle Karadeniz’in güvenliği konusunda işbirliğine yöneldi. Ankara, çok taraflı işbirliğinin yanı sıra kıyıdaş devletlerle ikili bağlarını da geliştirdi. Nitekim, Nisan 2004 tarihinde imzalanan Türkiye Cumhuriyeti ile Ukrayna Bakanlar Kurulu Arasında Geliştirilmiş İşbirliği Ortak Eylem Planı, “Karadeniz bölgesinde sulh, asayiş ve düzenin kuvvetlendirilmesine”, “terörizmle ve organize suçla mücadeleye” yönelikti. Bu çerçevede Ankara Moskova’yla da işbirliğine gitti. Nitekim, 2004 ve 2009 tarihli Ortak Deklarasyonlarda taraflar,

“uluslararası barış ve güvenliğe yönelik yeni tehditler oluşturan terörizme, kaçakçılık, yasadışı imal edilen mal, uyuşturucu ve silah ticareti, insan ticareti, yasadışı göç dâhil olmak üzere sınır aşan organize suç türlerine karşı, yürüttükleri ikili ve çok taraflı uluslararası anlaşmalar ve sözleşmeler çerçevesinde, ortak mücadele etme kararlılıklarını” bildirdiler. Öte yandan bu konuda Türkiye, RF’yle beraber, KEİÖ’nün önemine dikkat çekti. Nitekim iki ülkenin imzaladığı söz konusu bildirgelerde, KEİÖ’nün ekonomik işbirliğinin yanı sıra bölgesel güvenliğe katkı sağlayacağı belirtildi. Kısaca, TR, RF’yle beraber “BLACKSEAFOR, KUH, Karadeniz’de Deniz Kuvvetleri Alanında Güven ve Güvenlik Arttırıcı Önlemler Belgesi” ve meydana gelebilecek diğer düzenlemeler çerçevesinde kıyıdaş ülkeler arasında işbirliğinin güvenlik alanı da içinde olmak üzere sağlamlaştırılmasına, derinleştirilmesine ve bu çalışmalara tüm sahildar ülkelerin katılmalarına ehemmiyet vermektedir (Canar, Bölgesel Güçlerin Karadeniz Stratejisi , 2013, s. 199-200).

BÖLÜM 2: KARADENİZ JEOPOLİTİĞİNDE ÇATIŞMALAR

Karadeniz Bölgesi çok fazla gözdağı ve risklerle savaşmakta ve asayiş sorunları bölgeyi dalgalı, şüpheli ve istikrarsız bir duruma sürüklemektedir. SSCB'nin yıkılmasının ardından patlak veren ve ayrılıkçılık amacı taşıyan savaşlar Karadeniz'in doğu ve batı kıyılarını etkilemiş ve Abhazya, Güney Osetya, Transdinyester ve Dağlık Karabağ'a ek olarak Ukrayna'da Kırım ve Doğu Ukrayna gibi Moskova taraflısı uyduların oluşmasına sebep olmuştur. Bu bölgeler görünüşte sorunların çözümüne yönelik bir ışık görünmediği için "donmuş/dondurulmuş çatışmalar" olarak ilan edilmişlerdir (Kurt, Geniş Karadeniz Bölgesindeki Çatışma Noktaları, 2017, s. 93). Bu bölümde de Karadeniz bölgesinin güvenliğine yönelik önemli tehditler olan ve genel olarak donmuş/dondurulmuş çatışmalar olarak isimlendirilen uluslararası krizler ele alınmıştır.

1. Dağlık Karabağ Sorunu

1.1. Sorunun Ortaya Çıkışı

Karabağ bölgesi, Azerbaycan'ın Kür ve Aras ırmakları ile şu anda Ermenistan sınırları dâhilinde yer alan Gökçe gölü arasındaki dağlık alan ile bu alana bağlı ovalardan bir bölgedir. Karabağ Bölgesi hem Azerbaycan hem de Ermenistan ve İran için oldukça jeopolitik ehemmiyete sahiptir (Ahmet Sapmaz, Gökhan Sarı, 2008, s. 3). Çok eski bir yerleşim yeri olan Dağlık Karabağ bölgesi kuzeyden güneye 12 km, doğudan-batıya 35-60 km uzunlukta dağ ve ovalardan oluşmaktadır (Demet Acar, Murat Çemrek, 2005, s. 122). Dağlık Karabağ bölgesi, Güney Kafkasya'da karada bulunan 4400 kilometre kare civarında büyük bir araziyi kaplamaktadır (Süreyya Yiğit, Gökhan Gülbiten, 2017, s. 3). Karabağ ile Dağlık Karabağ'ın birbirine karıştırılmaması gerekir. Dağlık Karabağ, Karabağ (18.000 km kare yüzölçümüne sahiptir) sadece 4392 km karelik bir kısmı oluşturmaktadır (Aslanlı, 2001, s. 393-394).

Dağlık Karabağ bölgesi, Ermenistan hududuna yakın ve resmi olarak Azerbaycan Cumhuriyet'inin bir kesimi olmasına rağmen de-facto olarak özgür bir alandır ve bu alan üzerindeki Azeri-Ermeni uyuşmazlığının temeli geçmiş zamanlara kadar uzanmaktadır. Aslında Dağlık Karabağ sorunu coğrafi olarak Azerbaycan'a bağlı

olan fakat uygulanan göç politikaları sebebiyle nüfusunun çoğunluğunu Ermenilerin oluşturduğu sahanın kontrolüne ilişkin iki komşu devlet arasındaki topraksal temelli bir anlaşmazlık olarak görülmektedir. SSCB'nin yıkılmasının ardından dayanışma içinde olan cumhuriyetlerin kesin olarak hürriyetlerine sahip olduktan ve mevzubahis olan devletlerin hudutlarının uluslararası hudut olarak ünlenmesinin ardından oluşan başka çatışmalardan farklı olarak Karabağ sorunu, iki federal devlet arasındaki iç çekişme olarak SSCB döneminde ortaya çıkmıştır. 18. Yüzyıldan başlayarak bütün bir şekilde Kafkasya'ya yönelik pay etme kavgası ve özel olarak da bölge üzerindeki önemli güçlerin bölgedeki politika amaçları sebebiyle göçler dâhil bölgede yaşanmakta olan olayların Dağlık Karabağ sorunun ortaya çıkmasında önemli rol oynamıştır. Sorunun ortaya çıkışı bakımından en mühim olaylardan bir tanesi Ermenilerin bölgeye toplu olarak yerleştirilme sürecidir (Kurt, Geniş Karadeniz Bölgesindeki Çatışma Noktaları, 2017, s. 96).

Rusya ile İran arasında 1828 yılında imzalanan Türkmençay Antlaşması, İran bölgesinde yaşamını sürdüren yüz binlerce Ermeni'nin bu antlaşmayla Rusya'nın denetimi altında kalacak olan Karabağ bölgesine ve günümüzdeki Ermenistan bölgesine göç ettirilmesi önerilmiştir. 1829 yılında Osmanlı ile Rusya arasında imzalanan Edirne Antlaşması ile de 84.000 dolaylarında Ermeni Karabağ bölgesine getirilmiştir. Dönemin Rus tarih yazarlarına göre bu aşamalar sonucunda 1800'lerin ortalarına kadar toplam bir milyon dolaylarında Ermeni, şu andaki Ermenistan ve Karabağ bölgesine göç ettirilmiştir (Oktay H. , 2016, s. 208). Bu durum aslında Rusların bölgede Ermeni devleti kurma amaçlarının da bir tanesidir. Ruslardan bu şekilde dayanak alan Ermeniler 19. Yüzyılın sonları ile 20. Yüzyılın başlarında verilen vaatler ve yükselen milliyetçilik sonucu süratli bir şekilde teşkilatlanmaya başlamışlardır. Bu oluşumların en ehemmiyetlisi ise 1890 senesinde kurulan ve çoğunlukla Doğu Anadolu'daki Osmanlı arazilerini çevreleyen bir Ermeni devleti kurmayı hedefleyen Taşnaksutyanyan Komitesidir. Kafkasya'da yaşanan ulusal uyanış davranışları da etnik kavgalara benzer olarak ilerlemiş ve bilhassa 1905 senesi Azeri ve Ermeni halkları arasındaki kanlı çatışmaların meydana geldiği bir sene olarak tarihe geçmiştir. Fazlaca sayıda Ermeni teşkilatı 20. Yüzyılın başlarında bölgede "Büyük Ermenistan"ın kurulmasına yönelik çaba sarf etse de bir taraftan Türkiye Cumhuriyeti'nin öbür taraftan da SSCB'nin kurulması bu teşebbüsleri büyük ölçüde azaltmıştır. 28 Mayıs 1918 yılında kurulan ve 27 Mayıs 1920 yılında SSCB tarafından ele

geçirilen Azerbaycan Halk Cumhuriyeti dâhilinde Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi (DKÖB) ismiyle özerk bir toprak alanı meydana getirilmiştir. Soğuk Savaş dönemi zamanında ilk olarak 1945 yılında, ikinci olarak da 1964 senesinde olmak üzere iki defa Dağlık Karabağ Özerk Bölgesinin, Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetine bırakılmasına dair istekte bulunmuştur. Azerbaycan sınırları içinde suni olarak meydana getirilen DKÖB’de Ermenilerin etnik yoğunluğunun toplanması ve DKÖB’nin Ermenistan’a bağlı olması amacıyla yaygın olarak hazırlıkların, gerek SSCB dâhilinde gerekse de haricinde devam ettirilmesi çalışmaları SSCB’nin yıkılması süresinde bölgede savaşların şiddetlenmesine sebep olmuştur. 1980’li yılların son dönemlerine doğru iki devlet arasında faaliyete geçen ufak çaplı krizler, 1990’ların ilk dönemlerinde tam olarak savaşa dönüşmüştür (Aslanlı, Kafkasya’da Güvenlik ve İstikrara En Büyük Tehdit , 2011, s. 152-162). SSCB’nin yıkılma oluşumuna girmesiyle beraber Dağlık Karabağ bölgesi, Azerbaycan’dan ayrılarak Ermenistan’a bağlanmayı istemiştir. Ancak 18 Temmuz 1988 yılında, SSCB Yüksek Sovyeti, Dağlık Karabağ’ın Azerbaycan’ın bir parçası olarak kalması kararını almış ve 1989 Ocak ayında ise Dağlık Karabağ’ı direkt olarak başkente bağlamıştır (Aydın M. , 2003, s. 401). Özgürlüğünü elde eden Azerbaycan, 26 Kasım 1991 yılında Dağlık Karabağ’ın otonom statüsünü feshederek bölgeyi doğrudan merkezi hükümete bağladığını ilan etmiştir. Bunun ardından Dağlık Karabağ Ermenileri, 10 Aralık 1991 yılında özgürlük kararı almıştır (Ahmet Sapmaz, Gökhan Sarı, 2008, s. 4).

1992 yılının ilk başlarında kriz açık bir savaşa dönüşmüştür. Dağlık Karabağ ve etrafındaki büyük bir meydanın Ermeniler tarafından topraklarının %20’si işgal edilmiştir ve takribi 1milyon Azeri kaçkın durumdadır (Canar, Karadeniz Bölgesel Alt Sistemi , 2013, s. 59). Dağlık Karabağ’da beş (Hankenti, Ağdere, Şuşa, Hocalı, Hocavent) ve etrafında da yedi rayon (Kelbecer, Lâçin, Kubatlı, Zengilan, Cebrail, Fuzuli, Ağdam yerleşim bölgeleri) olmak üzere, günümüzde toplam on iki Azerbaycan rayonu Ermenistan istilası altında bulunmaktadır (Ahmet Sapmaz, Gökhan Sarı, 2008, s. 4). 1994 yılında Moskova’da imzalanmış olan mütareke ve problemin çözümüne yönelik yapılan diplomatik teşebbüslere rağmen varlığını bugün bile devam ettiren Dağlık Karabağ problemi, Azerbaycan’ın ve Ermenistan’ın iç ve dış politikalarını etkilemektedir (Canar, Karadeniz Bölgesel Alt Sistemi , 2013, s. 59). Ermenistan, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin ele geçirilmiş Azerbaycan topraklarından askeri

kuvvetlerini hemen geri çekmesini isteyen 822, 853, 874, 884 sayılı hükümlerine bağdaşmamıştır. 24 Mart 1992 yılında AGİT (Avrupa Güvenlik v İşbirliği Teşkilatı) Bakanlar Konseyinin aldığı bir kararla sorunu bir çözüme kavuşturabilmek gayesiyle, Türkiye'nin de içinde bulunduğu 12 üyeli Minsk Grubu oluşturulmuştur (Ahmet Sapmaz, Gökhan Sarı, 2008, s. 4). Sorunun çözümüne yönelik çok yönlü UA kuruluşlar girişimlerde bulunmuşlardır. Minsk Grubunun ve Rusya'nın hususi çabaları neticesinde 1994 Mayıs ayında Azerbaycan ile Ermenistan arasında ateşin durdurulmasına yönelik birçok mutabakat imzalanmıştır. Mayıs 1994 senesinden bugüne kadar da, ara ara ihlal edilmekle beraber bu barış devam ettirilmiştir (Oktay H. , 2016, s. 211).

2 Aralık 1996 yılında Lizbon'da toplanan AGİT Devlet Başkanları Zirvesinde işgal edilen Azerbaycan topraklarının boşaltılması ve Dağlık Karabağ'a Azerbaycan içinde en üst düzeyde özgürlük sağlanmasını öneren planın Ermenistan tarafından da 26 Eylül 1997 yılında kabul edilmesi, Ter Petrosyan'ı istifaya sürüklemiştir. Ter Petrosyan 5 Şubat 1998 tarihinde istifa etmek mecburiyetinde kalmıştır ve yerine Ermenistan'ın yeni Cumhurbaşkanı Robert Koçaryan seçilmiştir (Canar, Karadeniz Bölgesel Alt Sistemi , 2013, s. 61-62). Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki Dağlık Karabağ probleminin çözümüne yönelik görüşmeler 1996 yılından beri gerek ikili gerekse Minsk Grubu çerçevesinde devam etmektedir. 1999 Temmuz ayından, Aralık 2000'e kadar Aliyev ve Koçaryan, Karabağ sorunu üzerine baş başa üç defa görüştüler. Daha sonra, 2001'de Ocak ve Mart aylarında Paris'te buluşan liderler, Nisan 2001'de Florida Key West görüşmelerinden ve 2002 yılında Viyana'da toplanan AGİT Minsk Grubunun çözüm arayışlarından bir sonuç alınmadı. 2004, 2005 ve 2006 yıllarında Minsk Grubu eş başkanlarının katılımıyla görüşmeler devam etti. Ardından 29 Kasım 2007 yılında Madrid'de yapılan AGİT Dışişleri Bakanları toplantısında kabul edilen bildiri, istilanın sona ermesini ve irtibatın önünde bulunan engebelerin ortadan kaldırılmasını amaçlıyordu. Bununla birlikte, bölgeye UA kuvvetlerin sevk edilmesiyle muhacir ve sığınmacıların ayrılıkları topraklara tekrar gelmelerinin düzenlenmesi önerilmiştir. Sonraki kademe ise, nihai hukuk statüsü ile ilgili müzakerelere başlanacaktı. Erivan bu kıstasların bir bölümünü onaylarken, Bakü amacının son seviyesinde Dağlık Karabağ'ın özgür olmasını onaylamayacağını altını çiziyordu. Madrid kıstasları çerçevesinde 2008 ve 2009 yıllarında AGİT Minsk Grubu girişimlerini sürdürdü ve zaman zaman

gerek Moskova'nın gerekse Washington'un öncülüğünde gerçekleştirilen çıkar yol aramalarından 2011 yılına gelindiğinde de bir neticeye varılamamıştır (İşyar, 2010, s. 213).

1.2. Dağlık Karabağ Sorununa Türkiye'nin Bakışı

Türkiye ile Azerbaycan arasındaki bağlar “Bir Millet İki Devlet” zihniyeti ile yoğun dostluk ilişkileri zarfında yıllar boyu sürdürülmüştür. Azerbaycan'ın 30 Ağustos 1991 tarihinde özgürlüğünü ilan etmesiyle onu ilk tanıyan devlet Türkiye olmuştur. Azerbaycan ile Türkiye arasında 14 Ocak 1992 tarihinde imzalanmış olan prosedür ile diplomatik bağ sağlanarak Başkonsolosluk olan görev yapan temsilcilik, Büyükelçilik seviyesine çıkarıldı. Azerbaycan'da hala, Bakü T.C. Büyükelçiliği ile Nahçıvan ve Gence Başkonsoloslukları çalışma yürütmekte ve Azerbaycan'da Ankara'da Büyükelçiliğinin yanı sıra İstanbul ve Kars'ta da Başkonsoloslukları mevcuttur. “2010 yılına kadar geçen zamanda Türkiye-Azerbaycan münasebetlerinde dönem dönem anlaşmazlıklar yaşanmış olsa da (ikili ilişkilerde TR-Ermenistan sınır kapısının açılması teşebbüslerinden kaynaklanan kısa vadeli ve gayri resmi soğukluk daha sonra Türkiye'nin, Ermenistan'ın istila edilen topraklardan tamamen çıkmadan sınır kapısını açmayacağı taahhüdü ve Başbakan Erdoğan'ın Bakü'ye yapmış olduğu ziyaretle Azerbaycan Milli Meclisinde konuşması bağları tekrar normal gidişine döndürmüştü) çoğunlukla dostluk ve kardeşlik havasının hâkim olduğunu, üst seviye görüşmelerinden de bu bağları giderek ilerletmek adına gerçekleştirildiği görüldü.” Bilhassa Sovyetlerin dağılmasının ardındaki dönemde iki hükümetin çok daha fazla anlaşması ile bağlar stratejik işbirliği seviyesine erişti. Bu durumda sosyal, ekonomik ve siyasi alanda tesirini göstermiş ve iki ülke olarak tutum sergileyerek bölge politikasını yönlendirmeye başladılar. Türkiye, Karabağ sorununda çözüm için gayret sarf eden ülkelerden bir tanesidir. Türkiye, ABD ve Rusya'nın tersine açık bir şekilde Azerbaycan'a destek olmaktadır. Milli, dil, din, tarih, kültür, birliği örf ve yasalar her iki ülkede de birbirlerine epeyce benzemektedir. Buda her iki ülkenin ulusal yararlarının karşılıklı örtüşmesine neden olmaktadır (Sarıahmetoğlu, 2016, s. 98).

Türkiye, Kafkas'lar da genel olarak yerel mütareke veya çıkar yolu belirleyebilecek bir dış strateji sürmek için uğraşmıştır. Türkiye, AGİT Minsk¹ (Asal, 2019) grubundan, Dağlık Karabağ'ın kamusal pozisyonunun Azerbaycan sınırları içerisinde otonom bir alan olarak bilinmesi yolunda garanti almıştı ve yasallığın zor kullanarak dağılmasının onaylanmamasını rica etmiştir. Ayrıca, Türkiye Ermenistan'a zapt etmiş olduğu Azeri topraklarından ve Lâçin'den çıkması konusunda talepte bulunmuştur. "Dağlık Karabağ krizi, Türkiye'nin Ermenistan'dan kaynaklı yeni emniyet gözdağıyla karşı karşıya kalması ve Sovyetler Birliği ardından Kafkasya ve Orta Asya'ya siyasi, ekonomik, kültürel ve askeri açılımlar yapma çabalarını ciddi anlamda etkileyen bir öneme sahip olmuştur." Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonraki süreçte bölge içi ve bölge dışı devletleri (Rusya, İran ve ABD) bölgeye yönelik menfaatlerinde değişim yaşanması, Dağlık Karabağ krizini Kafkaslardan Orta Asya'ya kadar çevrelenen büyük bir coğrafyada jeopolitik anlaşmazlığın tam ortasına yerleştirilmektedir (Ekici, 2017, s. 70).

1.3. Dağlık Karabağ Sorununa Rusya'nın Bakışı

Dağlık Karabağ sorununa doğrudan taraf olmayan Rusya ve ABD'nin (aralarındaki geçmişten gelen ayrılıklara rağmen) Ermenistan'a destek verdikleri belirgin olarak görünmektedir. Rusya, Ermenilere silah yardımı yaparken, ABD'de de, kişi başına düşen en yüksek finansal dayanağı Ermenistan'a vermektedir. Yapılan bu yardımlardan hareketle ABD'nin Dağlık Karabağ sorunundaki yaklaşımı aşağıdaki gibi özetlenebilir.

- 1) Kademeli çözüm politikasına ağırlık vermek,
- 2) Çok taraflılık çerçevesinde çözüm yolunu desteklemek,
- 3) İran'ı mümkün olduğunca krizden uzak tutmak ve çevrelemek,
- 4) Bölgede cumhuriyeti kuvvetlendirmek

¹ "AGİT'in 1992'deki ateşkesten hemen önce oluşturduğu öncelik, Minsk Grubu olarak adlandırılmaktadır. Söz konusu grup; Türkiye, Rusya, Fransa, ABD, İtalya, Almanya, Beyaz Rusya, İsveç, Finlandiya, Portekiz, Hollanda, Ermenistan ve Azerbaycan'dan temsilciler içermektedir. Grup bu temsilciler vasıtasıyla sorunun çözümü için müzakereler yürütmektedir. Ermenistan, Azerbaycan ve Karabağ'dan temsilcilerle buluşan Minsk Grubu, ilk on yılda sorunun çözümüne yönelik herhangi bir değişiklik olmadan süreci devam ettirmiştir."

Rusya ise, Ermenistan ile 28 Ağustos 1997 yılında “Dostluk İşbirliği ve Karşılıklı Destek Antlaşması” imzalanmıştır. Rusya, sorunun çözümüne yönelik Ermenistan’a açık bir şekilde destek vermektedir (Asal, 2019).

Genel itibarıyla, Dağlık Karabağ krizinde Rusya çatışmanın sürdürülmesinden dolayı kazanç elde etti ve çözüm yolunun bulunmamasının sağlayarak kendi menfaatlerini himaye altına almaya yönelik bir yaklaşımı vardır. Bu yaklaşıma göre, Dağlık Karabağ krizinin çözüme kavuşturulamamasının getirdiği düzensiz hal, muhtemel bir savaşı önleme sebebiyle Rusya’nın alanda askeri birlik bulundurmasına servis ediyor. Düzenli bir mütareke ABD ve AB’nin hükmünü çoğaltacaktır ve bu durum NATO’nun Güney Kafkasya’ya nüfuz etmesinin yolunu açabilir. Rusya’nın çıkarları bu nedenle istikrarlı bir barış ve ilişkilerin güçlendirilmesindense, sürekli olarak çatışmanın devam ettirilmesini icap ettirmektedir. Rusya bir mütareke talebinde bulunsa bile kendi menfaatlerine uyacak o doğrultuda bir mütareke isteyecektir, Hazar petrollerinde yer, Kafkasya’da devamlı bir askeri birlik ve çevrede iktisadi egemenliğini tanıyacak bir mütareke. Rusya’nın Dağlık Karabağ sorununun devamında yarar gördüğü ve bu yüzden de savaşın bitirilmesini istemediğine dair birçok değerlendirmeler mevcuttur. Var olan durum, Moskova’nın menfaatlerine münasip zira krizin çözülmesinin Ermenistan’ın Rusya’ya olan bağlılığını azaltacağını ve Güney Kafkasya’daki bu müttefikin Batı’ya doğru uzanacağına güveniyor. Rusya öte yandan, Dağlık Karabağ krizine çözüm bulunmasının Azerbaycan’ı kuvvetlendireceği ve Azerbaycan’ın bölgesel tesirini artıracığına inandığı içinde uzlaşma tarafında değildir. Azerbaycan’ın Ankara ile kuvvetli bağlarının olması da Rusya’yı epeyce rahatsız etmektedir. Rusya’nın çözüme karşı olmasının diğer nedenleri ise; Ermenistan’la yakın işbirliği Rusya’ya Güney Kafkasya’da Türkiye ve İran karşısında önemli ve finansal olarak bir destek sağlamasıdır. “Kuvvetli askeri birliğine ilaveten Rusya, bilhassa enerji sektörü, metal sanayii, telekomünikasyon ve bankacılıkta Ermenistan’ın altyapısına da büyük yatırımlar yaptı. Var olan durumda herhangi bir değişim Rusya’nın bölgedeki güvenlik ve stratejik enerji çıkarları için olumsuz olacaktır.” Karabağ krizinin bir çözüme kavuşması, Rusya’nın bölgedeki mevcudiyetini azaltacaktır ve Ermenistan için örneğin, Azerbaycan’la finansal ortaklık yapmak gibi alternatif seçenekler oluşturacaktır. Bu durumda birtakım endüstrilerde ve bilhassa gaz arzı gibi hususlarda Rus imtiyazlarına zarar verecektir (Kılavuz, 2017, s. 65-66).

Rusya'nın Ermenistan'da etkili bir askeri ve finansal mevcudiyeti söz konusu olup Ermenistan üstünde başlıca kaldıraca ehildir. "İki Rus askeri üssü, birçok büyük iktisadi ve ulaşım projeleri ve Rus devleti tarafından kontrol edilen tekellerin sahibi olduğu şirketler, Rusya ile Ermenistan'ın arasında güçlü bir bağıllık yaratıyor. 20 Ağustos 2010 tarihinde Medvelev ve Sarkisyan, Erivan'da Rusya'nın Gümrü'deki askeri üssünün kiralama süresini 24 yıl daha uzattılar. Rusya'nın Gümrü'deki üssünün 2020 yılına kadar boşaltılması gerekiyordu, ancak yeni yapılan anlaşmaya göre 2044 yılına kadar uzatıldı." Yapılan yeni mutabakatla Moskova Ermenistan'ın askeri ekipmanını da yenileme etme taahhüdü verdi. Yeni müdafaa mutabakatı, Moskova'yı kesin olarak ülkenin güvenilirlik garantörü yapıyor. Bu durum hem de Karabağ kriziyle alakalı mühim etkenleri de olabilecek bir anlaşmadır. Anlaşma öte yandan Rusya'nın Kafkasya'daki askeri popülasyonunu güçlendirirken diğer taraftan da Türkiye ve İran gibi daha önemli komşulara da bir ikaz durumundadır (Kılavuz, 2017, s. 67).

2. Gürcistan'daki Krizler

2.1. Güney Osetya Sorunu

Eski bir SSCB özerk bölgesi olan Güney Osetya, Gürcistan'ın kuzey-orta bölgesinde sabit ufak ve çok fazla engebeli bir alandır. Güney Osetya kuzeyde Büyük Kafkas Dağları ve RF'ye bağlı olan Kuzey Osetya Otonom Cumhuriyeti ile sınırdadır (Kurt, Geniş Karadeniz Bölgesindeki Çatışma Noktaları, 2017, s. 111). Bölgenin yüzölçümü 3900 kilometre kare ve Kafkasların en az nüfus yoğunluğuna sahip olan bölgelerinden birisidir. 1993 yılının verilerine göre Güney Osetya'da yaklaşık olarak 70 bin kişi yaşıyordu. Nüfusun %68'i Osetlerden oluşmaktadır. Osetlerin dışında Ruslar, Gürcüler, Ermeniler ve Yahudiler yaşamaktadır. Bölgede kullanılan resmi diller Osetça ve Rusçadır (Özbay, 2008). Gürcistan'da yaşayan Osetler, 12. Ve 13. Yüzyıllarda Moğol kuvvetlerinin Kafkasya'yı istila etmesinin üstüne Kafkas dağlarını aşarak Gürcistan'a yerleşmişlerdir. Gürcü tarihçiler, Güney Osetya bölgesinin tarihin her devrinde Gürcistan'ın bir parçası olduğunu ve Osetlerin bu topraklara son iki yüz yıl önce kuzeyden göç ettiklerini iddia etmektedirler (Yapıcı, 2007, s. 72-73).

Şekil 2: Güney Osetya Siyasi Haritası

2.1.1. Güney Osetya Sorununun Başlangıcı

Osetya ve Rusya'nın arasındaki ilişki 18. Yüzyılın başlarına kadar dayanmaktadır (Özbay, 2008). Osmanlı-Rus savaşından sonra Oset toprakları 1744 yılında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşmasıyla kuzeydeki komşu Ruslar tarafından ele geçirilmiş ve Oset halkının neredeyse tamamı Ortodoks kilisesi tarafından Hristiyanlaştırılmıştır. Rusların bu alana duymuş olduğu ilgi önemli derecede alanın, Ruslara Gürcü koloni bölgesine dağlar arasından güvenilir geçit takdim etmesinden kaynaklanmaktadır (Neef, 2004, s. 36). Güney Osetya bölgesinin Gürcistan ile mecburi birliği 19.yüzyılın ortalarında meydana gelmiş ve Osetya bu bölgeyi istila eden Rus Çarlarının, bölgenin güneyini Gürcistan'ın hükümetinin içine koymalarından itibaren kopmuş haldedir (Yapıcı, 2007, s. 73). Osetler hiçbir zaman Ruslara karşı kuvvet göstermedikleri gibi, daha sonra da Kafkaslardaki en Sovyetleşmiş toplum olarak onaylanmaya başlanmışlardır. Öte yandan, bu halleri nedeniyle, Gürcistan'ın egemenliğinde kalan Güney Osetler, Gürcüler tarafından yabancı emperyalist gücün (Rusların) yardımcısı olarak da algılanmışlardır (Neef, 2004, s. 36). Etnik Osetlerle-Gürcistan arasındaki ilk çatışmalar 1920 yılında Osetlerin özgürlük için isyan etmesiyle başlamıştır (Kurt, Geniş Karadeniz Bölgesindeki Çatışma Noktaları, 2017, s. 113).

Gürcistan'da Sovyet düzeninin kurulmasıyla Güney Osetya'nın bu sınırlar içinde kalmasına ve 22 Nisan 1992'de Gürcistan'a bağlı "Güney Osetya Özerk

Vilayetin” kurulmasına hüküm verilmiştir. Bölgenin Kuzey kısmı Sovyet Rusya’nın hudutları içine katılmış ve 1936 yılında “Kuzey Osetya Sovyet Sosyalist Özerk Cumhuriyet” statüsü almıştır. Osetya’nın Kuzey bölgesinin, Güney bölgesine göre daha büyük statü kazanması SSCB döneminde Güney Osetya’da zaman zaman tepkilere neden olmuştur. Kuzey Osetya aynı zamanda özerk statüsünden dolayı ekonomik olarak da çok gelişmiştir (Aydın Ü. , 2006, s. 22). 1996’dan 1991 yılına kadar Güney Osetya, Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti dâhilinde özgür bir alan olarak mevcudiyetini sürdürmeye devam etmiştir. Artırılan özerkliklere rağmen, Güney Osetler kendilerini siyasi olarak avantajlı görmeye devam etmişler ve Özerk Cumhuriyet imkânına sahip olmak için çabalamışlardır. 1988 yılında kendisini “Osetya Halk Cephesi” olarak tanımlayan bir grup Gürcü çoğunluğunun, öz dilini ve kimliğini Güney Osetya toplumuna dayatma gayretlerini protesto etmiştir. Diğer taraftan Güney Osetyalı yöneticiler özgür bir Cumhuriyet olma yönündeki ciddi adımlarını 1989 yılında Gürcistan Yüksek Sovyet’ine iletmiştir. Gürcüler bu tür ve buna benzer davetleri Gürcistan’ın ülke birliğine doğrudan doğruya bir gözdağı olarak anlamışlar ve keskin bir biçimde karşı çıkmışlardır. Daha sonraki senelerde Güney Osetya ve Gürcistan arasındaki tansiyon çok fazla yükselmiş ve Güney Osetya artan bir şekilde özerklik ve hürriyet (ya da SSCB’ye bağlanma) doğrultusunda istekte bulunurken, 28 Ekim 1990 yılında Gürcistan genel seçimlerini kazanan, aşırı milliyetçi Yuvarlak Masa/Hür Gürcistan koalisyonunun başbakan, Zviand Gamsakhurdiya güç kullanarak sert merkezîyetçiliği kuvvetlendirmeye çalışmıştır. Bu kapsamda Ekim 1990 yılında Gürcistan, Güney Osetya’nın kendisini özgür bir Sovyet Cumhuriyeti olarak tanıtmamasını reddetmekle kalmamış bununla beraber “Otonom Bölge” imkânını de kaldırmıştır. Bu tutum Gürcü güvenlik kuvvetleri ile Sovyet ordusunun da desteğini ardına alan Güney Osetyalı askerler arasında silahlı çatışmalara sebep olmuştur. Haziran 1992 yılına kadar süregelen çatışmalar RF ile Gürcistan arasında bir barış anlaşmasının imzalanmasıyla nihai sonuca ermiştir. Mevzubahis olan çatışmanın ardından, Gürcistan-RF arasında ateşkes anlaşmasının bir parçası olarak, anlaşmaya uyulup uyulmadığını denetlemek, çatışmaların çözümüne yönelik tedbirleri planlamak ve uygulamak taraflar arasındaki diyalogu desteklemek, mültecilerin ve ülke içerisinde yerinden edilmiş insanların geri dönmelerini kolaylaştırıcı önlemleri planlamak ve uygulamak, ekonomik yapılanmayla ilgili problemleri çözmek ve insan hakları ihlallerini gözlemlemek için “Ortak Kontrol Komisyonu” kurulmuştur. Öte yandan

komisyon Gürcistan-Rus ve Oset barışı koruma birliklerinden meydana gelen “Ortak Barışı Koruma Gücünün” faaliyetlerini koordine etmekle de görevlendirilmiştir. Tüm bunlara ek olarak, AGİT’te Gürcistan’da 1992 yılında bir çatışma çözüm misyonu teşkil ederek, bölgede barışın sağlanmasına yardımcı olmuştur. Fakat tüm bunlar bölgede sadece on iki yıl etkili olabilmıştır. 2004 yılında taraflar arasındaki anlaşmazlık tekrar şiddete dönüşmüştür (Kurt, Geniş Karadeniz Bölgesindeki Çatışma Noktaları, 2017, s. 114-115).

2.1.2. Gül Devrimi

22 Kasım 2003 yılında Tiflis’te takribi 50 bin kişilik muhalif düşünceliler tarafından yürüyüş düzenlenmiştir. Mihail Saakaşvili tarafından idare edilen muhalif düşünceliler, Eduard Şevardnadze’nin yeni meclisin ilk kurultay konuşması esnasında ellerinde rengârenk güllerle meclisi basmışlardır ve bu olayın neticesinde başbakan meclisi terk etmiştir. Gürcistan’ın ilk başbakanı Gamsakhurdia’nın bir dönem kullanmış olduğu “*düşmanlarımıza mermi değil gül atacağız*” cümlesini unutmayan halk, meclis binasına rengârenk güller attığı için Gürcistan’da meydana gelen bu toplum hareketine “Gül Devrimi” denilmiştir (Köktaş, 2015, s. 97). Şevardnadze hükümetinin gelenekçi öğelerinin temizlenmesiyle neticelenen ve “Gül Devrimi” olarak adlandırılan oluşumun somut başlangıcı, 2 Kasım 2003 yılında yapılan genel seçimlere kadar uzanmaktadır. Bu seçimler Gürcistan’daki siyasi değişimi hızlandıran en hayati hadise olarak gündeme gelmektedir. Seçimleri takip eden bağımsız müşahitlerin seçimleri Saakaşvili’nin Ulusal hareketinin galip geldiği doğrultusundaki değerlendirmelere karşın seçim komitesinin seçimi iktidar partisinin kazandığını duyurması, karşıt görüşlülerin sokağa dökülmesine ve Şevardnadze karşıtı protestoların gündeme gelmesine sebep olmuştur. Gül Devrimi olarak nitelendirilen bu oluşumda, karşıt görüşlülerini organize eden Kvama (Yeter) gibi sivil davranışların faaliyeti dikkat çekmiştir. Bütün muhaliflerin düzenli bir şekilde tutum sergilediği bu protesto tepkisinin hakça ve sulhçu özelliği, tüm dünyanın ilgisinin Gürcistan’a kaymasını sağlamıştır. Şevardnadze meydana gelen reaksiyonları yo sayarak meclis baskısını seçme ve siyasal süreci sürdürmek ettirmek amacıyla 22 Kasım’da Meclisi toplamada başarılı olduysa da, içlerinde Saakaşvili’nin de bulunduğu muhaliflerin meclise girerek istifa etmesini

önleyememiştir. Şervadnadze'nin 23 Kasım'da istifa etmesinin ardından, 4 Ocak 2004 yılında yapılan olağanüstü devlet başkanlığı seçiminde Saakaşvili %96 oranında oy alarak devlet başkanı olmuştur. Saakaşvili'nin önceliği Gürcistan'da demokratik, kuvvetli bir siyasi yapının oluşturulması ve aynı zamanda ülkenin bağımsızlığının güvence altına alınarak toprak bütünlüğünün sağlanmasıdır (Çelikpala, 2012, s. 12-13). Bu düşünceyle ayrılıkçı bölgelerle tekrar dayanışma içinde olmayı ve toprak bütünlüğünü sağlamayı öncelikli bir amaç olarak belirleyen Saakaşvili 2004 Mayıs ayında Acaristan sorununa çözüm bularak ülkesinin toprak bütünlüğünün sağlanması konusunda ilk girişimi başarılı olmuştur. Acaristan'da sağlanan başarıdan güç alarak Güney Osetya ve ardı sıra Abhazya'da da başarı sağlayabileceğini düşünmüş ve bu sebeple de problemlerin zamana ve UA yapılarına bırakmak yerine, doğrudan üzerine giderek çözmeyi tercih etmiştir (Yapıcı, 2007, s. 81-82). Cumhurbaşkanı Saakaşvili'nin batı yanlısı katı tavırları, Rusya'nın bölgedeki çıkarları ile ters düşmüştür. Cumhurbaşkanı Gamsakhurdiya gibi, Rusya aleyhine aleni yaptığı açıklamalar ile Cumhurbaşkanı Saakaşvili'nin de kişisel olarak çatışmanın tekrar alevlenmesinde etkisi vardır. Dolayısıyla 2004 yılından itibaren bölgede sık sık aralıklarla ateşkes ihlalleri ortaya çıkmaya başlamıştır. 2004 ve 2006 yılları arasında Güney Osetya ayrılıkçı güçleri Rusya'nın askeri yardımı ile birlikte daha da cesaretlendirmiştir. Bu yıllarda aynı zamanda BM, AGİT, ABD, Rusya ve Ukrayna'nın savaşın sona ermesi için diplomatik teşebbüslerde buldukları bir dönemdir. Rusya bir yandan görüşme masasında yer almış, diğer yandan da Güney Kafkasya'daki çıkarlarını korumak için Osetlere destek verip yanlarında olmuştur. 2008 yılının yazında, Tiflis hükümetinin toprak bütünlüğünü sağlamak düşüncesiyle attığı adımlar sonunda, taraflar arasında büyük çaplı çatışmalar yaşanmış ve bu durumda Gürcü-Oset anlaşmazlığında yeni bir dönemin başlamasına neden olmuştur (Aydın Ü. , 2006, s. 23-24).

Moskova, Saakaşvili'nin Rusya'yla ilgili söylemiş olduğu karşıt söylemlerine cevap olarak Abhazya ve Güney Osetya hükümetleriyle yeni birliktelikler sağlamaya başlamış ve ayrıca zımni bir ekonomik yatırım olarak 2006 Mart ayında, Gürcü tarım ürünleri ile Gürcistan'ın başlıca ihraç kalemleri olan maden suyu ile şarabın Rusya Federasyonu'na girişini yasaklamış ve ilişkilerin adım adım gerilemesine neden olmuştur. Saakaşvili'nin, Rusya'ya karşı uzlaşmaz bir tavır sergilemesi sebebiyle daha da artan siyasi gerginlik, Gürcistan'ın Eylül

2006'da muhbirlik yaptıkları sebebiyle Rus subaylarını tutuklamasıyla geri dönülemez bir noktaya sürüklemiştir. RF ise buna karşılık olarak Tiflis'teki büyükelçisini geri çağırması ve Gürcistan'da bulunan vatandaşlarından orayı terk etmelerini istemiştir. Daha sonra Gürcü vatandaşlarına vize verilememesi ve RF'de çalışan Gürcülerin kaçak oldukları gerekçesiyle sınır dışı edilmeleri ve iki ülke arasındaki erişim ve iletişimin kesilmesi gibi gelişmeler ikili ilişkilerin tamamen kopmasına sebep olmuştur (Çelikpala, 2012, s. 19). 7 Ağustos tarihinde başlatılan saldırı Rus birliklerinin Roki tüneli yoluyla Güney Osetya'ya girişi ile Osetlerin bölgedeki Gürcü yerleşim yerlerine uzun süreden beri yapmakta oldukları saldırılara karşı yapılan bir adımdır. RF, bölgede bulunan Rus vatandaşlarının can güvenliğinin güvence altına alınması ve bölgede konuşlandırılmış olan Rus barış gücü askeri birliklerinin saldırıya uğraması gibi nedenlerle Gürcü saldırılarına oldukça keskin biçimde yanıt vermiştir. 7-16 Ağustos tarihleri arasında yaşanan çatışmalara Güney Osetya ve RF'nin yanında Abhazya'da karışmıştır. Rusların kara, deniz ve hava kuvvetleriyle üç bölgeden Gürcistan'ın başlıca şehir ve limanlarına ateş açması üzerine Gürcistan, Güney Osetya ve Abhazya'dan askeri güçlerini tamamen çekmek zorunda kalmıştır. Yalnız yine de RF, Gürcistan bölgesindeki istilasını AB dönem başkanı Fransa'nın arabuluculuğuyla tanıtılan Sarkozy Planı'nın 16 Ağustos tarihinde kabul edilmesine kadar sürdürmüştür. İki ülkeden de yüzlerce asker ve sivilin yaşamını yitirdiği savaşın sonunda RF, Sarkozy Planı sınırlarında askerlerini çekmiş olsa da 26 Ağustos 2008 yılında özgür ülkeler olarak tanıdığı Güney Osetya ve Abhazya'daki askeri nüfusunu şu anda bile devam ettirmektedir (Öztürk, 2009, s. 8). Savaştan sonra meydana gelen sorunun çıkar yolu için Gürcistan ile RF, İsviçre'nin arabuluculuğunda 2008 Ekim'de Cenevre'de toplanmışlardır. RF ve Gürcistan aracılarının yanında Güney Osetya ve Abhazya aracılarının da katılmış olduğu görüşmeler çerçevesinde 13-14 Aralık 2016 yılına kadar 38 tur müzazara gerçekleştirilse de hala sorunun çözümüne ilişkin somut bir neticeye varılamamıştır. Görüşmelerde istenilen sonucun elde edilememesinin en önemli sebebi, savaştan sonraki süreçte Gürcistan ile RF'nin birbirlerine bakışları ve bu çerçevede uyguladıkları politikalarıdır. Gürcistan, RF'yi ülkesinin hâkimiyet, istikrar ve toprak bütünlüğüne gözdağı veren saldırgan bir devlet olarak görürken Abhazya ve Güney Osetya'yı özgür birer devlet olarak tanıyan RF ise bir taraftan söz konusu olan iki de-facto devlet ile ilişkilerini geliştirmekte ve diğer taraftan da siyasal, finansal, ticari ve hepsinden de önemlisi askeri

işbirliklerini işletmektedir. Rusya Federasyonu'nun Abhazya ve Güney Osetya'da 7000-9000 civarında askerinin bulunduğu tahmin edilmektedir. Öte yandan RF, Ocak ve Haziran 2001 tarihinde yapmış olduğu ortak tatbikatlarla Abhazya ve Güney Osetya askerlerine sınır koruma ve sınır güvenliği konularında eğitimler vererek anılan bölgeleri Gürcistan'a tamamen kapatmıştır. Başta ABD olmak üzere batılı başkarakterler ile özellikle eski Varşova Paktı, yeni AB-NATO üyesi Doğu Avrupa ülkeleri Ağustos 2008 yılında yaşanan savaş nedeniyle, RF'nin G8 gibi yapılardan çıkarılması, BM'de baskı altına alınması, 2014 Soçi Kış Olimpiyatları'nın boykot edilmesi NATO ile ilişkilerinin askıya alınması ve Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) üyeliğinin bilinmeyen bir tarihe ertelenmesi gibi yaptırımlara tabii tutulması çağrısında bulunmuşlardır. Fakat süreç içerisinde yalnızca, NATO ile ilişkilerin askıya alınması hariç diğer yaptırımların uygulanmadığı görülmüştür (Kurt, Geniş Karadeniz Bölgesindeki Çatışma Noktaları, 2017, s. 120-121-122).

Öte yandan RF'nin iç politik yapısına bakıldığı zaman hükümet ile karşıt görüşlüler arasında bu konuya ilişkin olarak bir tutum farklılığının olmadığı, kamuoyunun da oluşumun uygulanma şeklini kabul ettiği görülmektedir. Hatta RF'nin eski dönemleri hatırlatırcasına uluslararası platformda saygın konumuna döndüğü imajının yaygınlık kazanması nedeniyle Rus toplumunun söz konusu politikaları benimseyip desteklediği de açıkça görülmektedir. Diğer taraftan savaşın Gürcistan üzerindeki etkilerinin çok daha rahatsız edici olduğu görülmektedir. Gürcistan'da son zamanlarda büyük gayretlerle ve batı dünyasının desteği ile kurulan altyapı parçalanmış, tekrar kurulan ordunun itibar ve kendine olan cesareti büyük oranda zarar görmüş ve ulusal moral olarak da perişan olmuştur. Fazlaca köprü ve bağlantının ateşlenmesi sonucunda kara ve demiryolu ağları güçlkle kullanılabilir duruma gelmiş ve enerji transfer güzergâhında sıkıntılar olmuştur. BTC (Bakü-Tiflis-Ceyhan) petrol boru hattı çalışamaz duruma gelirken BTE (Bakü-Tiflis-Erzurum) Doğalgaz boru hattından doğalgaz akışı güvenlik sebebiyle bir süreliğine durdurulmuştur (Çelikpala, Kafkasya'da Neler Oluyor, 2009). Savaşın Gürcistan üzerindeki en önemli etkilerinden birisi de Abhazya ve Güney Osetya'nın hürriyetlerinin Rusya tarafından tanınması sebebiyle Gürcistan'ın toprak bütünlüğünün geri dönülmesi zor bir şekilde zarar görmesi olmuştur. Süreç içerisinde gerek RF'nin gerekse de ayrılıkçı bölgelerin atmış olduğu adımlar nedeniyle, bölgelerle Gürcistan arasındaki ilişki oldukça

zayıflamıştır. 18 Mart 2015 yılında Güney Osetya ile Rusya Federasyonu arasında “İttifak ve Bütünleşme Anlaşması” imzalanmış olup Moskova’da Vladimir Putin ile Güney Osetya lideri Leonid Tibilov’un katılımlarıyla imzalanan bahsi geçen anlaşma kapsamında ortak bir savunma ve güvenlik bölgesinin oluşturulması ve RF’nin Güney Osetya bölgesinin sınırlarını koruması kararlaştırılmıştır. Gürcistan ise bahsi geçen anlaşmayı RF’nin Güney Osetya’yı ilhak etmeye yönelik planlarının bir parçası olduğunu düşünüp eleştirirken, NATO’da söz konusu olan anlaşmaya tepki göstermiş ve Genel Sekreter Jens Stoltenberg, Güney Osetya ve Abhazya’nın uluslararası toplum tarafından özgür birer devlet olarak asla tanınmayacağını ifade etmiştir (Kurt, Geniş Karadeniz Bölgesindeki Çatışma Noktaları, 2017, s. 123-124). Öte yandan, 19 Ekim 2015 yılında Güney Osetya lideri Tibilov’un, Vladimir Putini’in yardımcı olan Vladislav Surkov’la yapmış olduğu görüşmede açıklama yaparak, “Günümüzün siyasi gerçekleri, bizim tarihi bir seçim yapmamızı gerekli kılıyor. Kardeş Rusya ile birleşmemiz ve böylelikle uzun yüzyıllar boyunca devletimizin güvenliğini ve refahını garanti etmemiz gerekiyor. Rusya’yla birleşmek, Güney Osetya halkının yüzyıllık hayalidir.” Diyerek Güney Osetya’nın Gürcistan’dan tamamen kopmak isteğini açık bir şekilde ifade etmiştir (Berktay, 2015).

2.2. Abhazya

Abhazya bölgesi, Gürcistan’ın kuzey-batı bölgesinde bulunan 8.432 kilometre karelik alanıdır ve Gürcistan’ın bütün topraklarının takribi olarak %13,1’ine karşı gelmektedir. Abhazlar’da etnik ve dilsel olarak Osetler gibi Gürcülerden ayrılır. Gürcü dilinden farklı olan Kuzey Abhazya dilini konuşmaktadırlar (Kurt, Geniş Karadeniz Bölgesindeki Çatışma Noktaları , 2017, s. 124). Abhazya’nın başkenti Suhum’dur. Nüfusu ise 240.705’dir, nüfusun %50.71’ini Abhazlar, %17.93’ünü Gürcüler, %17.39’unu Ermeniler, %9.17’sini ise Ruslar oluşturmaktadır (Aydın, 2006, s. 14). Gürcistan ve Abhazya krizi etnik özelliğe sahip bir nitelik taşımaktadır. Krizin geçmişi eski Sovyetler Birliği zamanına dayanmaktadır. Abhazya bölgesi, 1917 yılı sonrasında Gürcistan’ın 1931 senesinde Sovyetler Birliği içinde özgür bir cumhuriyet olarak dâhil edilmesine kadar, Gürcistan ile anlaşmasını sürdürmüştür. 1989 yılından itibaren Abhazya nüfusunun özgür cumhuriyet nüfusu içindeki payı %17,8’dir. 1980’li yılların sonuna doğru Gürcü

milliyetçiliğinin artması sebebiyle Abhazlar. Gürcistan'ın içinde kendi kültürel ve etnik özelliklerinin kaybolacağına dair düşünceleriyle aceleci davranmışlardır. 1989 senesinde, "Abhazya Halk Forumu" tarafından düzenlenen birkaç bin Abhazyalı'nın imzalamış olduğu, "Lykhny Deklarasyonu" yayımlanmıştır. Deklarasyonla beraber, "Abhazya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti" olarak tanımlanan bir yapı kurulmuştur ve bu yapı Gürcistan Cumhuriyetini dışarda bırakmıştır. 1989 yılında ise savaş başlamıştır. Savaş Abhazya bölgesinin başkenti olan Suhum'da Tiflis Üniversitesine bağlı bir kampüste başlamıştır. Sovyet askeri gücünün o zamanlarda sınırlandırılmış olması, artan Gürcü milliyetçiliği ve Tiflis'in siyasi gücünün fazla olması Abhazları tedirgin etmeye başlamıştır. Abhaz nüfusu Gürcistan'ın bağımsızlığı konusunda tepki olarak Rus yanlısı olarak tavır göstermiştir. Bu olayların ardından Gürcistan 1991 yılında bağımsızlığını ilan etmiştir, hemen ardından Haziran 1992 yılında Abhazya'da bağımsızlığını ilan etmiştir (Güngör, 2013, s. 46-47). Gürcistan, sorunu 14 Ağustos 1992 yılında Abhazya'ya askeri birliklerini göndererek çözmeye çalışmıştır. Rusya'da bu durumu kullanıp, Bağımsız Devletler Topluluğu'na katılması ve topraklarında Rus askeri birliklerinin geçici bir süre kalması için Gürcistan ile anlaşma yapmıştır. Moskova'nın, tarafları görüşme masasında buluşturma girişimi, Gürcü ve Abhaz temsilcileri arasında askeri operasyonların durdurulması, askeri rehinlerin değiştirilmesi, halkın ve yiyeceklerin serbest dolaşımı için ortam oluşturulması ve güvenliğin sağlanması için üçlü komisyon kurulması konusunda anlaşma sağlanması ile sonuçlanmıştır. Yalnız, Rusya'nın Abhaz ayrımcılığını savunması görüşme sürecinin durmasına sebep olmuştur. Gürcistan birlikleri Abhazya'nın ayrımcı güçlerini kuzeye sıkıştırarak Suhum'a girmiştir ve durumun daha da gerginleşmesi üzerine Moskova'da tekrar arabuluculuk rolü üstlenmiştir. Rusya'nın arabuluculuk yapması sonucu, 27 Temmuz 1993 tarihinde imzalanan Soçi Antlaşması ile Gürcistan ve Abhaz askeri birlikleri arasında ateşkes konusunda anlaşma sağlansa da kısa bir süre sonra, 20 Eylül 1992 tarihinde de Abhazya bağımsızlığını ilan etmiştir. 1994 yılında Abhazya'ya Rusya barış güçleri ve BM gözlemcileri gelmiştir ardından 1997 yılında BM'nin öncülüğündeki Cenevre görüşmeleri süreci kapsamında, anlaşmazlığın çözümü için taraflardan üç temsilciden oluşan Gürcü-Abhaz Koordinasyon Kurulu oluşturulmuştur. Oluşturulan kurulda, BM ve RF temsilcileri de arabulucu olarak yer almıştır. Sorunun çözülmesi yönünde herhangi bir gelişme yaşanmaması 1998 yılında yeni bir krize sebep olmuştur. 1999 yılında ise, Abhazya yeniden

bağımsızlığını ilan ederek Gürcistan ile federasyon müzakerelerine de katılmayı reddetmiştir. 2001 yılında Gürcü-Abhaz sorununun iyice keskinleşmesi üzerine Koordinasyon Kurulu görevine son vermiştir. 15 Mayıs 2006 tarihinde Gürcü-Abhaz Koordinasyon Kurulu tekrar faaliyete başlamış ve aynı yılın Temmuz ayında Gürcü askeri birliklerinin hukuken Gürcistan'a ait olup, Abhazya sınırları içerisinde bulunan Kodor Vadisinde düzenlediği harekât ile tekrar durdurulmuştur. Bölge Gürcü birliklerinin kontrolü altına alınmıştır. Taraflar arasında artan gerginlik nedeniyle BM Güvenlik Konseyi, 13 Ekim 2006 yılında kararını açıklamıştır. Kararda taraflara çağrıda bulunan BM, barış sürecine zarar veren her türlü eylemden uzak durulması gerektiği belirtilmiştir. Ağustos 2008 yılında Güney Osetya-Rusya-Gürcistan arasında çıkan savaşa Abhazya'nın da katılması sonucunda Tiflis yönetimi Kodor Vadisi de olmak üzere Abhaz topraklarındaki kontrolünü yitirmiştir (Aydın, 2006, s. 18-19). Taraflar arasında yaşanan çatışmalar 12 Ağustos 2008 yılında Fransa Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy'nin AB dönem başkanı unvanı ile başlatmış olduğu kalkışma sonucunda sunmuş olduğu ateşkes anlaşmasının 15-16 Ağustos 2008 tarihinde Rus, Gürcü, Abhaz ve Oset liderlerin imzalamasıyla kesin olarak bitmesi de azaltılmıştır (Kurt, Geniş Karadeniz Bölgesindeki Çatışma Noktaları , 2017, s. 133). Savaşın sonunda Rusya hem Abhazya hem de Güney Osetya'nın bağımsızlıklarını tanıdığını beyan etmiştir (Aydın, 2006).

2.3. Türkiye'nin Gürcistan'daki Krizlere Bakışı

Türkiye, Gürcistan-Rus savaşında başından beri Gürcistan'ın tarafını tutmuş ve ülkenin toprak bütünlüğünü savunmuştur. Rus müdahalesine olan karşı tutumunu her fırsatta dile getirmiştir. Ermenistan ile yaşanmış olan sorunlardan ötürü Türkiye'nin hem Azerbaycan ile olan dolaysız güzergâhı hem de enerji hatlarının geçmesini sağlayan Gürcistan, Ankara'nın Kafkasya stratejisinde yer alıyor. Türkiye'nin Gürcistan ekonomisi ve turizmi için birinci sırada bulunması iki ülke arasındaki bağların geldiği noktayı göstermesi adına oldukça önemlidir (Çalışkan, 2018). Ankara, Rusya ve ABD çengeli arasında sıkışıp kalmaktansa kendi yararlarını koruyan, sınır komşusu ve stratejik ortakçısı Gürcistan'ı diplomatik anlatımla destekleyen politik yol sürdürmeyi tercih etmiştir. Bu bağlamda TR, kendi güvenliğini riske atacak enerji politikalarını kesintiye uğratacak

girişimlerden uzak, istikrarlı sistem oluşturmak durumunda kalmıştır. Bu siyaseti devam ettiren TR ayrıca Gürcistan ile iktisadi bağlarını ilerletmeye yönelik tedbirli adımlar atmıştır. Aynı zamanda bölgedeki işletmelerine, sosyal faaliyetlerine hız vermiştir. 2008 savaşı Gürcistan ekonomisine oldukça fazla hasar vermiş ve Gürcü bölgesini daha fazla borca sokmuştur. Başta 2008-2012 yılları arasında Gürcü mallarının Rus pazarlarına girişinin yasaklandığı yıllar olmuştur. Bu koşullar içinde Gürcistan turizmini kalkındırmaya yönelmiştir. Yaz turizmi için Batum'a yoğunlaşmış olup TR, Gürcistan'ın başlıca ticaret ortağı olmuş ve her geçen gün TR ve Gürcistan arasındaki ticari bağlantılar hızla artmıştır. TR ile Gürcistan arasındaki ilişkiler son dönemlerde ulaşım, ticari ve stratejik planlar boyutunda gelişmiş ve şekillenmiştir. Türkiye stratejik ortak olarak gördüğü Gürcistan'a birçok konuda destek vermiştir. TR artık kendi sınır emniyetini ve menfaatlerini ön planda tutan, koruyan realist adımlar atan bir tutum sergilemeye başlamıştır. Rus gazına olan bağımlılığı sürerken bölgeye yönelik sert tavırla, strateji izlemesi kolay olamayacaktır. Bu bağlamda, Türkiye'nin Gürcistan'a yönelik askeri ve siyasi kavramlarda olan aktif stratejisinin yerini, ekonomik, enerji ve ulaşım kavramlarında bir işbirliğine, tarafların menfaatlerinin belirlendiği siyasete dönmüştür. Bölgeyi kendi "arka bahçesi" olarak gören Rusya, TR'nin karşısına almak istemediği bir güçtür. Başta Suriye krizi konusunda da Rusya ile aynı stratejiler amaçlayan TR nükleer enerji ve S-400 alımları konusunda da Rusya ile ortak adımlar atmaktadır. Türkiye, Gürcistan konusunda Rusya'yı devre dışı bırakmaya yönelik veya tedirgin edecek bir adım atmaktan geri duracaktır. Bu nedenlerden dolayı TR, Gürcistan bağları bu biçimde ilerlemektedir. Bölgede koşullar tekrar biçimlenirken TR, Gürcistan'a yönelik politikalarını enerji ve yatırım bağlamında ilerletmeyi düşünmektedir (Elmas, 2018, s. 348-350).

2.4. Rusya'nın Gürcistan'daki Krizlere Bakışı

"8 Ağustos 2008 tarihinde Gürcistan ordusunun 1994 yılında imzalanan ateşkes anlaşmasını bozarak bağımsızlık ilan eden Güney Osetya'ya operasyon başlatması, uzun zamandır bu anı bekleyen Rusya için büyük bir fırsat olmuştur. Kalabalık bir askeri birlikle Güney Osetya'ya giren Rusya, Gürcistan ordusu ile savaştı. Savaş öncesi Gürcistan'a desteklerini gönderen Batılı devletler ise, savaş

sırasında fiili destekte bulunmadılar. Bu durumun da etkisiyle 8 gün süren savaş neticesinde Rusya ile Gürcistan arasında ateşkes anlaşması imzalandı. 26 Ağustos 2008’de Rusya, Güney Osetya ve Abhazya’nın bağımsızlığını tanıyan ilk ülke olmuştur. Bir anlamda Kosova’nın tanınmasına karşılık veren Moskova, Gürcistan’ın AB ve NATO üyeliklerini de dolaylı yoldan engelledi. Rusya bir taraftan Gürcistan’ın AB ve NATO üyeliklerini engellerken diğer taraftan da Kafkasya’da iki tampon bölge oluşturdu. Bu iki bölgenin sınır hattında hala Rus askerleri bulunuyor. Moskova daha sonra, Venezuela, Nikaragua, Vanuatu ve Nauru’nun Güney Osetya ve Abhazya’yı tanımasını sağlayarak uluslararası hukukta elini güçlendirmeye çalıştı. Rusya’nın askeri, siyasi ve ekonomik desteğiyle yıllardır varlığını sürdüren Esad rejimi ise Mayıs 2018 yılında Abhazya ve Güney Osetya’nın bağımsızlıklarını tanıdığını ve bu ülkelerle Büyükelçilik seviyesinde diplomatik ilişkiler kurulduğunu açıkladı.” Türkiye, ABD ve AB aynı gün Abhazya ve Güney Osetya’nın hürriyetlerini tanıyan Suriye’ye tepki gösterdi. Bahsi geçen ülkeler söz konusu hükmün uluslararası hukuk kurallarına uymadığını ve Gürcistan’ın ülke birliğinin bozulduğunu bildirdiler. Gürcistan Dışişleri Bakanlığı da 1 Haziran 2018 tarihinde Gürcistan’ın Suriye ile olan diplomatik bağlarını bitirdiğini açıkladı. Suriye, Gürcistan-Rusya savaşında Rusya’yı destekleyen sayılı ülkelerden birisiydi. Rusya ilerleyen zamanlarda ikna edebileceği ülkelerle “tampon bölgelerini” (Güney Osetya ve Abhazya) devlet olarak nitelendirmeye devam edecek gözükmektedir. Açıkçası uluslararası hukukun yetersizliği, Güney Osetya ve Abhazya’daki sorunun yakın bir zamanda çözüme kavuşturulamayacağını ortaya koymaktadır (Çalışkan, 2018).

3. Ukrayna Krizi

Avrasya olarak ifade ettiğimiz bölgenin takribi olarak ortasında yer alan ve jeopolitik bakımdan merkez bölge/kalp bölgesi (Brzezinski, 2010, s. 61) denetimi için mühim olan Doğu Avrupa’da bulunan Ukrayna ve bölgesi, bu istisnai durumundan ötürü tarih boyunca Batı ve Doğu arasında güç mücadelelerinin sürdürüldüğü bir bölge olmuştur. Tarih boyunca birçok devletin hükümdarlığı altına giren bölge, Osmanlı’nın çökmeye başlamasıyla artan Rus İmparatorluğunun tesiri altına girmiştir. Yükselmeye devam ederek Doğu gücünün merkezi olan Rus İmparatorluğu ve sonrasında ardılı olan Sovyetler

Birliği ile bilhassa soğuk savaş yılları ve sonrasında ABD ve Avrupa entegrasyonu örneğiyle bir araya gelmiş olan Batı Avrupa'da Doğuya karşı Batı gücünün başkenti haline gelmiştir (Meral, 2018, s. 335). 1991 yılında Sovyetlerin dağılmasıyla bağımsızlığını kazanan Ukrayna, ikinci büyük ve zengin cumhuriyet olmuştur. Doğu Avrupa'da büyük ve önemli ÷lke olan Ukrayna, enerji hatlarının geçiş yolu üzerinde ve önemli tarım topraklarına sahiptir. Aynı zamanda yaklaşık 52 milyon nüfusa sahiptir. Soğuk savaş sonrası süreçte Kırım yarımadası üzerindeki hâkimiyetini sürdüren Ukrayna, RF ile yapılan paylaşımda Karadeniz Filosunun beşte biri civarına sahiptir. Türkiye'den sonra Karadeniz'de en uzun kıyı şeridine ve en geniş deniz yetki alanına sahip olan ÷lke olmuştur. Ancak, Ukrayna bağımsızlıktan sonra, devlet inşa oluşumuyla beraber bölgesel değişikliklerden kaynaklanan milli, kimlik sorunu, ortak tarih bilinci eksikliği, doğu ve güneydeki Rus azınlık ve tarihi Rus etkisi gibi sorunlar gerek iç siyasi dinamiklere gerekse de siyasete etki etmiştir (Hasret Çomak A. S., 2014, s. 153).

KEİÖ bölgesi SSCB'nin yıkılmasından sonra bölgesel çatışmaların yanı sıra, Sovyet dönemindeki 'ortak değerlerin yeni devletlere bölüştürölmesi sürecinin başlamasıyla Ukrayna ve Rusya Federasyonu arasında Karadeniz Filosunun bölüşölmesine yönelik tartışmaya sahne oldu. Karadeniz Filosu sorunu, savaş gemilerinin Rus Karadeniz Filosu ve Ukrayna donanması arasında bölüştürölmesi, Kırım'da bir liman şehri olan Sivastopol ve çevresindeki Rus üssünün statüsü ve Kırım yarımadasının hâkimiyeti konusuyla ilgiliydi. Karadeniz Filosunun kendilerine ait olduğunu iddia eden Ukrayna ve RF arasında yaşanan tartışma 1992 yılında artmıştır. Moskova, Filonun tamamının sahipliğinin yanı sıra, Sivastopol üzerinde egemenlik iddiasında bulunurken; Kravçuk yönetimi, 1992 Nisan ayında Kırım'da Ukrayna deniz üssünün kurulacağını ileri sürdü. Akabinde, Sivastopol'daki gemilere hangi ÷lkenin bayrağının asılacağı konusunda taraflar arasında münakaşalar yaşandı. Bununla beraber 1992 yılında sorunun çözümlüne yönelik ikili görüşmeler başlamıştı. Nisan ayında Odessa'da yapılan görüşmelerde Filonun yönetiminin ortak bir komisyona bırakılmasında uzlaşan Kiev ve Moskova, Haziran ayında bu uzlaşmayı kabul eden Dagomys Anlaşmasını, Ağustosta da Karadeniz Filosunu BDT'nin askeri Komutasından çıkartarak üç yıllığına Ukrayna ve RF'nin ortak kontrolüne bırakan ve nihai paylaşım için ayrı bir anlaşmanın hazırlanmasını öngören Yalta Anlaşmasını imzaladı. Diğer taraftan, bir ay sonra Eylül'de Kiev'in Yalta Anlaşmasının çığnendiğini iddia

ederek RF protesto notası çekmesiyle taraflar arasında gerginlikler devam etti (Canar, Karadeniz Bölgesel Alt Sistemi , 2013, s. 80-81).

9 Temmuz 1993 tarihinde Rus Parlamentosu yapmış olduğu özel bir oturumla oybirliğiyle Sivastopol'ün RF'nin bir parçası olduğuna ve 1954 yılında Kırım'ın hâkimliğinin Ukrayna'ya devrinin yasal olmadığına dair bir karar aldı. Ukrayna ise, bu kararı iç işlerine ve ülke birliğine müdahale olarak tasvip ederek UA hukukun çiğnendiğini iddia etmiştir. Ukrayna ve Rus gemi mürettebatları arasında yaşanan gerginlikten sonra, 12 Nisan 1994 tarihinde ilgili taraflar Ukrayna Savunma Bakanlığında yeniden görüşmeye başladılar. Yeltsin ve Kravçuk, Karadeniz Filosunun %80-85'i Rusya'ya bırakılırken, Ukrayna'ya belirli bir tazminat hakkı ödeneceğine dair taslak anlaşması imzalanmıştır. Anlaşmaya göre öte yandan, Rusya Filoyu Sivastopol'da tutmayı sürdürecektir ve Ukrayna'da Kırım'daki iki limana üslerini kuracaktı. Sonuç olarak, Kravçuk yönetimi bu anlaşmayla ilk kez Sivastopol'u Ruslara kiralamak konusunda anlaşmıştır. Bu durumun arkasında yatan neden Ukrayna'nın RF'ye olan yüklü miktarda borcu ve ülke içinde ekonomik krizin olmasıdır (Büyükkıncı, 2004, s. 415-416).

1994 yılında Ukrayna'da başkanlık seçimini Kuçma'nın kazanmasıyla birlikte Karadeniz Filosu sorunun çözümü konusunda yeni bir umut doğmuştur. Kuçma yönetimi, Washington'a Filo ve Kırım sorunlarının çözümü için arabuluculuğu üstlenmelerini istemiştir. 1995 yılında Amerikan başkanı B. Clinton'un Kiev ziyareti sırasında bu talep tekrar edilmiştir fakat Moskova sıcak bakmamıştır. Bu olaydan sonra Haziran 1995 yılında Soçi'de bir araya gelen Yeltsin ve Kuçma, gemilerin %81,7'sini alırken Ukrayna'ya da %18,3'ün kalmasında anlaşmışlardır. Diğer taraftan, Rusya Sivastopol'ü üs olarak kullanacak, enerji yardımı ve alacaklarından vazgeçerek Kiev'e kira ödeyecek, Ukrayna'da bu geniş üssün bir bölümünü kendisine kalan küçük donanma için kullanma hakkına sahip olacaktı. Ama Kuçma yönetimi RF karşısında tavizkar olmakla suçlandı ve Soçi uzlaşmasının kararları ertelenmiş ve yeni bir çalışma kurulunun belirlenmesi düşüncesi kabul edilmiştir. Taraflar arasında yaşanan bir dizi görüşmenin ardından Karadeniz Filosu sorununa ilişkin anlaşma 28 Mayıs 1997 tarihinde Ukrayna başbakanı Lazarenko ve Rus meslektaşısı Çernomirdin tarafından imzalandı. Böylelikle Ukrayna ve Rusya, Karadeniz Filosunu yarı yarıya paylaştı ve RF, Sivastopol ve çevresine 20 yıllığına yıllık 97.75 milyon dolara kiralayacak ve Ukrayna'ya nükleer silahların nakli için 200 milyon dolarlık kredi açmayı

kabul etti. Öte yandan, RF Sivastopol şehriyle Kırım'ın Ukrayna'nın hâkimiyetinde olduğunu kabul etti. Bu anlaşmayla birlikte taraflar karşılıklı olarak toprak bütünlüklerini ve egemenliklerini tanıdıkları Dostluk ve İşbirliği Anlaşmasına da imza attılar (Büyükakıncı, 2004, s. 417-418).

1997 yılında imzalanan anlaşmadan sonraki dönemde Karadeniz Filosu sorunu çözülmüş gibi gözüküyordu. Diğer taraftan, 2004 yılında Ukrayna'da yaşanan Turuncu Devrim)²le birlikte bozulan Kiev-Moskova ilişkilerine paralel olarak bu konuda da taraflar, aralarındaki fikir ayrılıklarını dile getirmeye başladı. ABD'nin Kırım'a ilgisinin arttığı bu dönemde Moskova yönetimi, 2017 yılından sonra da Sivastopol üssünü kullanmaya devam etme maksadında olduğunu beyan etmiştir. Ukrayna'da Viktor Yanukoviç'in devlet başkanı seçilmesinin akabinde kayda değer bir adım atıldı. Nisan 2010 yılında Yanukoviç ve Rus meslektaşı Medvedev, doğalgaz indirimine karşılık Rus donanmasının Sivastopol üssünü kullanımını 2042 yılına kadar uzatan anlaşmayı imzaladılar (Canar, Karadeniz Bölgesel Alt Sistemi , 2013, s. 83). Rus ordusu 2014 Şubat ayında Viktor Yanukoviç'in Ukrayna'yı bırakıp gitmesinin akabinde Kırım'ı işgal etmeye başlamış ve yüzleri maskeli Rus askerleri Kırım Özerk Cumhuriyet Parlamentosunu çevreleyerek Rusya tarafı Sergey Aksenov'un başkan seçilmesini sağlamışlardır. Kremlin, Sergey Aksenov başkanlığında kurulan yönetime Kırım'da halk oylaması kararı aldırılmıştır. 16 Mart 2014 yılında yapılan halk oylamasında Rus çoğunluk Rusya Federasyonuna katılma doğrultusunda oy kullanmıştır. Referandumdan sonra Aksenov hükümeti, Kırım Özerk Cumhuriyetinin Ukrayna'dan özgürlüğünü ilan etmiş, Kremlin'le Rusya'ya katılım anlaşmasını imzalamıştır. 2015 yılına kadar taraflar Kırım'ın Rusya Federasyonu ile bütünleşmesini kararlaştırmıştır. Rusya Kırım'ın bağlanmasıyla Karadeniz'de stratejik üstünlüğü tekrar kazanmış ve Akdeniz'e daha rahat kuvvet geçirme imkânına sahip olmuştur. Rusya ayrıca Kırım'ın Karadeniz'deki deniz yetki alanına, kıta sahanlığında belirlenen doğalgaz yataklarına, yarımada üzerindeki doğalgaz şirketi ve gaz depolama merkezlerini sahip olmuştur. Kremlin 16 Mart tarihinde yapılan referandumla Kırım'ın bağlanmasını yasal bir noktaya oturtmaya çalışmış ama gerek UA hukuk kurallarına gerekse Ukrayna iç hukukuna uyumsuzluk oluşturan halk oylaması dünya kamuoyunda yasalık kazanamamıştır. Batılı ülkeler ve başta NATO ve AB olmak üzere uluslararası örgütler, Kırım'da

² Ukrayna'da 2004 seçimlerinde yaşananlar ve devrim olarak adlandırılan iktidar değişikliği süreci.

Rus istilasını altında yapılan referandumun uluslararası hukuka ters olduğunu ve geçerliliği olmadığını bildirmiştir. Referandumda, 20. Yüzyılda Sovyet yönetimi tarafından Kırım'a yerleştirilen Rus nüfus Rusya Federasyonuna dâhil olmak için oy kullanmıştır. Bölgede yaşayan yerli halk olan Tatar Türklerinin istekleri yok sayılmıştır. Rusya Kırım'ın işgalinde Ukrayna'nın ülke birliğine karşı güç kullanarak 1994 yılında yapılan Budapeşte Anlaşmasını bozmuş ve BM Genel Kurulu, 27 Mart 2014'de gerçekleştirmiş olduğu oturumla 100 kabul, 58 çekimser ve 11 ret oyuyla Kırım'da yapılan referandumun geçersizliği doğrultusunda hüküm vermiştir (Hasret Çomak A. S., 2014, s. 160).

3.1. Türkiye'nin Ukrayna Krizine Bakışı

Türkiye ve Rusya büyük bir coğrafya üzerinden derin dostluk bağı paylaşmaktadır. Bu coğrafya, hem Karadeniz'den Orta Asya'ya, hem de Körfezden Akdeniz'e kadar ulaşan alanlarda Türkiye ve Rusya'yı etkileşim halinde tutmaktadır. İki ülke arasındaki bağların tarihsel boyutuna bakıldığında zaman, iki ülkenin bu bölgelerin istikbalini biçimlendirme olanağına sahip oldukları görülmektedir. Söz konusu olan iki ülke son 25 yıl boyunca bağlarını pozitif bir mecra ve noktaya getirmişlerdir. 1990'lardan itibaren Türkiye ve Rusya arasında gerek siyasi iş birlik gerekse de ekonomik ortaklık yaşanmıştır. Bununla beraber iki ülkenin milli menfaatleri, farklı olmanın ötesinde çekişme durumundadır. Başlıca sorunlarda ve dünyaya olan bakışları her zaman uyuşmamaktadır. Türkiye ve Rusya arasında Kafkaslarda Dağlık Karabağ, Balkanlarda Kosova, Orta Doğu'da Suriye, Doğu Akdeniz'de Kıbrıs sorunlarında düşünce farklılıkları yaşamaktadırlar.

Bu düşünce farklılıklarına birde Kırım'ın ilhakı dâhil olmuştur. Kırımdaki Tatar Türkleri ve ülkemizde fazlaca yaşayan Kırım Tatar kökenli nüfusumuz sebebiyle Kırım ülkemiz için önemlidir. Kırım Tatarları, Kırımda asırlarca yaşamını sürdürmekte olan tarihi bir toplumdur. Kırım Hanlığı 1783'de Çarlık Rusya'nın istilasına uğramıştır. 1938'de de Stalin zamanında bölgeden uzaklaştırılmışlardır. Kırım Tatarlarının hayatlarını devam ettirdiği alan, Sovyet Birliği dönemi dâhil olmak üzere, tüm devirlerde ulusal bağımsız bölge olmuştur. Türkiye, Kırım'ın ilhakını onaylamadığı gibi, Ukrayna'nın birliğinden ve bütünlüğünden taraf bir davranış sergilememektedir. Buna ek olarak ülkemiz Kırım Türklerinin hak ve

menfaatlerinin garanti altına alınması ve ülkelerinde güven içinde yaşamlarını devam ettirmelerini baz alan bir düşünce kabul edilmiştir. Türkiye, Kırimda yaşayan Tatar toplumun temsil organı “Kırım Tatar Meclisine” ve bazı mensuplarının hanelerine düzenlenen saldırıları kınamıştır. Türkiye, Ukrayna’da yaşanan soruna Uluslararası hukuk bazında diplomatik yollardan çıkar yolu bulunmasından yana bir yaklaşım sergilemiştir. Bu tutuma ek olarak, Rusya ile olan diyalog kanallarının açık tutulmasında fayda görmektedir (Apakan, 2014).

Türkiye, Ukrayna krizinde Rusya’ya karşı çıkmak istemiyor ve bunun yerine Türk yetkilileri resmi beyanlarında bu meselenin diplomasi ile çözülmesi gerektiğini savunuyor. Batılı müttefiklerin yaptığı gibi sert tepki göstermiyor. Hükümet Ukrayna krizinde mesafeli davranmayı, uyuşmazlığa bulaşmamayı ve de özellikle Rusya’yı karşısına almamayı tercih etti. Bunu başlıca nedeni, Rusya ile ilişkilerinin bozulmamasına verilen olağanüstü önemdir. Türkiye’nin enerji alanında Rusya’ya olan bağımlılığı, hayati ekonomik çıkarları ve stratejik faktörler yer alıyor. Kırım olayında bile Ankara, Tatarların yanında yer alırken sorunu Rusya ile bir çekişme haline getirmek yerine diyalog vesilesi haline getirmeye çalışmıştı (Kohen, 2014).

3.2.Rusya’nın Ukrayna Krizine Bakışı

Rusya’nın Kırım’a olan perspektifi ve alakasına bakıldığı zaman öncelikle o bölgede yaşamını sürdüren yoğun Rus nüfusu fark edilmektedir. İki buçuk milyon civarında nüfusa sahip olan Kırım’da Rus oranı %58,3’dür (Uyaniker, 2018, s. 144). Ukrayna, Rusya açısından jeopolitik ve asayiş bakımından oldukça önemli olmasının beraberinde tarihsel ve kültürel olarak da büyük ihtimama sahiptir. Rus kültürünün tabanlarının 882-1240 tarihleri arasında şimdiki Kiev’de başlatılmış olması Ukrayna’nın Rus anavatanının bir bölümü olarak bilinmesine sebep olması sırasında bu toprakların başta doğuda kalan bölümlerinde yaşayan Rus nüfus ise Rusya’nın şu anki dönemde Ukrayna’ya duymuş olduğu alakanın duygusal ve meşrulaştırıcı sebebini doğurmaktadır. Rusya, Ukrayna’nın doğu ve güney bölgelerinde fazlalaşan Rus nüfusun güvenirliliğini sağlamak ve burada Rusçanın konuşulması dâhil azınlık haklarının korunmasının güvence altına alınması yoluyla etkisini sürdürmeyi amaçlamaktadır. Diğer taraftan, Kırım Yarımadasının, Rusya’nın Karadeniz’e ve Karadeniz aracılığı ile de Akdeniz’e çıkışını hazırlayan

bölge olması bakımından jeopolitik olarak da ehemmiyeti fazladır. Tarih boyunca Rusya Azak Denizi ile Karadeniz'i birbirine bağlayan Kırım Yarımadasına sahip olmaya ehemmiyet göstermiştir. Sovyet Birliğinin yıkılmasından önce Kırım Yarımadasının Rusya'ya bağlı olduğu 1954 senesinde kendisi de bir Ukraynalı olan Nikita Kruşçev, o dönemde Sovyet Birliğine bağlı olan Kırım'ı Ukrayna'ya katmıştır. Bu büyük tarihsel yanlışlık günümüzde Rusya'nın bu en büyük üs için savaşmak mecburiyetinde kalmasının başlıca nedenini oluşturmuştur (Alkan, 2015 , s. 93).

Rusya'nın Kırım'ı kendisine bağlamasından sonra Batı (AB-ABD) gerçek reaksiyonu Rusya'ya müeyyideler aracılığı ile belirtmiştir. Kısaca; AB Konseyi, Ukrayna'nın hâkimiyetinin bozulduğunu, Rusya'nın askerlerini hemen Ukrayna bölgesinden geri çekmesi gerektiğini ve referandum sonucunun Ukrayna anayasasına aykırılık oluşturduğunu bildirmiştir. Rusya'ya karşı müeyyide hükmü alan konsey, öncelikle vizesiz ziyaret müzakerelerini askıya aldığını açıklamıştır. Aksi takdirde Rusya'nın geri çekilmemesi halinde üst düzey Rus yöneticilere ziyaret yasağı ve mal varlıklarını dondurma gibi yaptırımlarında uygulanabileceğini belirtmiştir. 17 Temmuz 2014 tarihinde Malezya Havayollarına ait "Amsterdam- Kuala Lumpur" yolculuğunu yapan uçağın Ukrayna'nın doğusunda düşürülmesinden sonra yaptırımlar iyice arttırılmıştır. Düşürülen uçakta 298 kişi yaşamını yitirmiştir. Uçağın düşürülmesi ile ilgili Rusya ve Ukrayna birbirlerini suçlamışlardır. Malezya uçağının düşürülmesiyle beraber, ABD başkanı Obama ise ihracat kredisini askıya aldıklarını belirtmiş ve aynı zamanda zayıf olan Rus ekonomisinin bu yaptırımlardan sonra iyice etkileneceğini belirtmiştir. Almanya başbakanı Merkel ise Malezya uçağının Malezya uçağının düşürülmesinden sonra müeyyidelerle ilgili "*bugünkü karar kaçınılmazdı*" şeklinde duyuruda bulunmuş ve Rusya'ya "*krizi artırmak yerine sorunun çözümü için işbirliği yapma*" davetinde bulunmuştur. AB'nin yaptığı duyuruda ise, Rusya'nın Ukrayna'yı istikrarsızlaştırdığı için zor bir bedel ödeyeceği ve 28 üye ülkenin yeni yaptırımlar içerisinde Rusya'ya silah satmayacağını, petrol ve gaz sektörlerinde kullanılan bazı teknolojilerin sınırlandıracağı ve bazı Rus bankalarının da AB finans sektöründen dışlanacağı açıklanmıştır. Rusya ise bu müeyyidelerin kabul edilemez olduğunu ve devletlerarası yasaları da yok saydığını belirterek, Rus üreticilerin desteklenmesi ve tüketicilerin üzerindeki yükü hafifletmek için bazı önlemlerin alınacağını

duyurmuştur. Yaşanan tüm gelişmelerin ışığında, Rusya yasaklardan etkilenmiş olsa da “EuroMaidan” olaylarının akabinde yaşanan bu durumdan oldukça fazla yarar sağlayarak çok stratejik bir bölge olan Kırım’ı topraklarına katmıştır. Uluslararası alanda kabul edilmeyen bu durum Rusya’nın tek başına sebep olmuştur (Uyaniker, 2018, s. 146).

4. Transdinyester Sorunu

Transdinyester sorunu, Moldova’nın bağımsızlığını ilan etmesinden bu tarafa ülkenin iç ve dış gündemini ele geçiren oldukça önemli sorunlardan biridir (Kurt, Geniş Karadeniz Bölgesindeki Çatışma Noktaları, 2017, s. 135). Moldova Cumhuriyeti Avrupa’nın doğusunda Ukrayna ve Romanya arasında yer alan ve Karadeniz’e çıkışı olmayan eski bir Sovyet Cumhuriyeti olan Moldova’da Rusya’nın “donmuş çatışma bölgesi” imkânıyla dış politika eylemlerini manipüle edebildiği bir ülkedir (Tüysüzoğlu, 2013, s. 207). Yaklaşık olarak 5 milyon nüfusa sahip olan Moldova’da, %65-75’i Moldovalı-Romen, %8-14’ü Ukraynalı, %5-13’ü Rus, %3,5-4,5’ Gagavuz ve %2’si ise Bulgar Etnik Kökenliler yaşamaktadır. Etnik köken olarak Ukraynalı ve Rus olanlar ise önemli derecede ülkeyi ikiye bölen Dinyester ırmağının doğusunda (Transdinyester olarak isimlendirilen bölgede) yaşamlarını sürdürmektedir (Kurt, Geniş Karadeniz Bölgesindeki Çatışma Noktaları, 2017, s. 135). Moldova 19. Yüzyılın başlarına kadar Boğdan eyaleti ve Rumenlerin üstün olduğu Besarabya bölgesi ile 18. Yüzyıl sonlarından itibaren Rus egemenliği altına giren Transdinyester bölgesini oluşturmaktadır. Moldova ikinci dünya savaşıyla birlikte tamamen SSCB’nin kontrolü altına girmiş ve 1991 senesine kadar Moldova Sovyet Cumhuriyeti statüsünde Rus hâkimiyetinde kalmıştır. Bu süreç içerisinde SSCB, Moldova’yı Ruslaştırmaya çalışmış ve Romanya’nın bu ülke üstünde gücünü sona erdirmeye çalışmıştır. Ancak Moldova’daki ulusçu gruplar, 1980’li yılların sonlarından başlayarak ülkedeki resmi dilin Rusçadan Moldovacaya dönüştürülmesini ve Kiril alfabesinin yerine yeniden Latincenin kullanılmasını sağlamıştır. Moldova’nın başkenti Kişinev, SSCB’nin yıkılma sürecinde 1991 yılının Ağustos ayında özgürlüğünü ilan ettiği duyurmuş ve Moldova Halk Cephesi Partisinden Mircea Snegur ülkenin ilk Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Moldova’da geçmiş Sovyet Cumhuriyetlerinde olduğu gibi bağımsızlıktan sonra farklı bölgeler meydana gelmiş ve Kişinev

merkez hükümeti Transdinyester ve Gagavuzya problemleriyle karşılaşmıştır (İsmayıl, 2014). Transdinyester'deki nüfusum yaklaşık olarak %55'ini etnik Rus ve Ukraynalılar oluşturmaktadır. Bender ve birkaç sağ yakası kasabası hariç bölge kesin olarak tam anlamıyla Romanya'nın bir parçası olmamıştır. Bu sebeple Ulusal Cephenin Romanya yanlısı duruşu Transdinyesterliler arasında ciddi anlamda panik ve korku yaratmıştır. Transdinyesterliler 1989 yılında dil kararlarının geçerliliğini kabul etmemişlerdir. Kiril alfabesi ile yazılmış olan Transdinyester anayasasının Moldovalıların Ruslar ve Ukraynalılar ile denk koşullara sahip olduğunu açıklaması sebebiyle, onlar için 1989 tarihli dil kararnamesiyle Latin alfabesine geri dönülmesi kabul edilemez. 1990 Ocak ayında Tiraspol'da yapılan topraksal bağımsızlığa yönelik halk oylaması, katılımcıların %96'sının oyuyla kabul edilmiştir (Kurt, Geniş Karadeniz Bölgesindeki Çatışma Noktaları, 2017, s. 139). Bu süre zarfında Moldova'da Romen milliyetçiliğinin artmasıyla Romanya ile birleşme taraftarlarının etkisi çoğalırken Dinyester nehrinin doğusunda 3 Eylül 1990 tarihinde Transdinyester Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ilan edildi. 1992 yılında Moldova'nın bağımsızlığını ilan etmesinden sonra, Romanya'yla birleşme taraftarlarının ülkede çoğalan etkisiyle RF'den uzaklaşılmasına reaksiyon gösteren Transdinyesterliler de 2 Eylül 1992 tarihinde bağımsızlığını ilan etti (Canar, Karadeniz Bölgesel Alt Sistemi , 2013, s. 73-74).

Kişinev'in Transdinyester'in hürriyet beklentisini reddetmesinin peşinden 1992 Ocak ayında iç savaş patlak vermiştir. Rusların alandaki 14. Ordusu ayrılıkçı bölgeye silah yardımı yaparken, Kişinev'de gizliden gizliye Romanya'dan askeri destek almaktaydı (İsmayıl, 2014). 500'den fazla insanın hayatını kaybettiği savaş 1992 Haziran ayında Moldova, Romanya, RF ve Ukrayna arasında imzalanmış olan mütareke ile sona erdi. 21 Temmuz 1992 tarihinde Moskova'da sorunun barışçıl yollarla çözümüne ilişkin anlaşmanın imzalanmasıyla Rus, Moldova ve Transdinyesterlilerin katıldığı barışı koruma gücü oluşturulmuştur. Daha sonra 1993 yılında Moldova'nın başkenti Kişinev'de soruna kalıcı bir çözüm bulunması konusunda Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) Misyonu kuruldu. 1992 yılından itibaren Moldova hükümetiyle Transdinyester ayrılıkçıları arasında problemin çözüm yoluna yönelik yapılmış olan müzakereler 1993 yılına gelindiği zaman Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) gözetiminde sürdürülmüştür. Transdinyester bölgesinin siyasi statüsü ve Rus birliklerinin geri

çekilmesi sorunlarının değerlendirildiği müzakereler 1995 yılından itibaren beşli format (Moldova, Transdinyester, AGİT, RF ve Ukrayna) şeklinde uygulanmaya başlanmıştır (Canar, Karadeniz Bölgesel Alt Sistemi , 2013, s. 74-75).

Sorunun çözümü konusundaki en önemli noktalardan biri Rus birliklerinin Transdinyesterden çekilmesine ilişkin olarak 1994’de taraflar arasında bir anlaşma imzalanmıştır. İmzalanan bu anlaşmaya göre, anlaşmanın yürürlüğe girmesini takiben Transdinyesterde bulunan ve doğrudan doğruya RF’nin kontrolü altında bulunan 14. Ordu bölgeden çekilecekti. Fakat bölgede yer alan Rus birliklerinin statüsünde 1995 yılına kadar bir değişiklik olmamıştır. Sorunun çözümünü hızlandırmak adına Kişinev yönetimi 1996-2001 yılları arasında müzakere masasındaki konumunun zayıflamasına sebep olsa da birtakım tavizlerde bulunmuştur. Bunun en önemli örneklerinden biri 1997 yılında imzalanan Memorandumdur. Söz konusu olan Memorandum Moldova Cumhuriyeti ile Transdinyester arasındaki ilişkilerin normalleştirilmesi adına imzalanmıştır. Rus dışişleri bakanı Yevgeni Primakov’un adına gönderilerek bulunarak “Primakov Memorandumu” olarak bilinen bu belge 1992 yılında imzalanan ateşkes anlaşmasından sonra en önemli belge niteliği taşımaktadır (Kurt, Geniş Karadeniz Bölgesindeki Çatışma Noktaları, 2017, s. 142). Rus birliklerinin bölgeden çekilmesi konusunda 1999 yılında İstanbul’da gerçekleşen AGİT Zirvesinde yayınlanan bildirge dönüm noktası oldu. Deklarasyonla Budapeşte ve Lizbon zirvesi ile Oslo Bakanlar Toplantısı kararları hatırlatılarak, Rus birliklerinin Moldova’dan çekilmesi beklentisinin altı çizildi ve RF’nin 2002’nin sonuna kadar birliklerini Moldova topraklarından çekme taahhüdünden duyulan memnuniyet dile getirildi. Ayrıca, bölgeden Rus birliklerinin çekilmesi tamamlanmadı ve 2007 yılına gelindiğinde Putin, Moldova’da 1500 askerin “hizmet etmeye” devam ettiğini belirtti. Moskova, “bu yönde daha fazla çalışmaya hazır” olduğunu dünyaya duyursa da taraflar arasındaki anlaşmazlık 2011 yılına kadar devam etmiştir. Rus birliklerinin bölgeden çekilmesinin yanı sıra Transdinyester’in statüsüyle ilgili anlaşmazlık devam etmekte olup ve ekonomik sorunlar, siyasi anlaşmazlıklardan bunalan Moldova halkı, RF ile yakın ilişkilerin kurulmasını savunan ve Transdinyester sorununu çözeceğini vaat eden Vladimir Voronin’in başkan olduğu komünist partiyi 2001 yılında iktidara taşıdı. Moldovalı kimliğiyle ülkesel bütünlüğü vurgulayan Voronin yönetimi, Transdinyester sorununu Batı ve RF arasında denge sağlayarak çözüme yolunu benimsedi. Bu sayede Transdinyester

sorunu çözümlü kavuşturulması için yapılan görüşmeler hız kazandı. Putin'in özel temsilcisi Dmitry Kozak'ın yönlendirmesiyle "Kozak Tezkeresi" adıyla bir anlaşma metni ortaya çıktı. Bu anlaşmaya göre Moldova federalizme geçecek, Transdinyester Moldova Cumhuriyeti federal konularda veto hakkına sahip olacak ve RF "Moldova Federasyonu" topraklarında "barışı koruma operasyonları"na 2020 yılına kadar devam edecekti. Diğer taraftan 1990'dan beri Voronin ile Transdinyester bölgesini fiilen yöneten RF yanlısı Igor Smirnov'un bu anlaşmayı imzalamasını Batı engelledi. RF'nin planını kabul eden Voronin ABD ve AB'nin müdahaleleriyle karşılaşınca geri adım atmış ve Karadeniz Bölgesindeki etkinlik savaşının göstergelerinden biri olmuştur. Gürcistan'da ve daha sonra Ukrayna'da gerçekleştirilen renkli devrimlerden sonra bölgede Batı etkisi artmıştır ve bu cesaretle de Moldova yönetimi Transdinyester ayrılıkçılarının direncini kırmak için bu bölgenin sınır komşusu Ukrayna'yla ilişkilerini geliştirmeye başladı. 2005 yılında tekrar seçilen Voronin yönetimi ABD ve AB'nin çözüm sürecine aktif olarak katılmasını istiyordu. Bu çerçevede 22 Nisan 2005 tarihinde gerçekleştirilen GUAM (Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan, Moldova) Zirvesinde Ukrayna'nın Transdinyester sorununun çözümüne yönelik ABD ve AB'nin aktif katılımına dair bir plan sunmuştur (Canar, Karadeniz Bölgesel Alt Sistemi , 2013, s. 76-77).

2005'den itibaren ABD ve AB'nin müşahit vasıflarıyla katılmaya başladığı müzakereler 5+2 (Moldova, Transdinyester, Ukrayna, RF, AGİT+AB+ABD) formatına dönüşerek devam etti. Moldova ve Ukrayna yönetimleri RF'nin desteğini zayıflatarak ayrılıkçıların direncini kırmak amacıyla ikili ilişkiler çerçevesinde adım attılar. 17 Eylül 2006 tarihinde Transdinyester'de yapılan referandumda bölge sakinlerinin %90'ı, hürriyet ve RF'ye katılma doğrultusunda oy kullandı. Uluslararası toplumun onaylamadığı bu halk oylaması Moskova tarafından toplumun isteklerinin sonucu olarak ifade edilmiştir. Moldova'da 2009 Nisan-Temmuz ayları arasında gerçekleştirilen parlamento seçimleri sonucunda göreve gelen koalisyon hükümeti programında, Transdinyester sorununun çözümü ve Moldova'nın tekrar bütünleşmesi hedefine öncelikli olarak yer verse de bu sorun varlığını sürdürmektedir. 2011 yılına gelindiğinde bir yandan devlet başkanının seçilememesiyle, diğer yandan komünistler ile Batı yanlısı, Romanya'yla birleşme yönünde olan partiler arasındaki siyasi çekişmelerle

Moldova bir kez daha siyasi çalkantılara sahne olmaktadır (Canar, Karadeniz Bölgesel Alt Sistemi , 2013, s. 78).

Sorunun çözümsüzlüğüne yardımcı bulunan gelişmelerden biri de milliyetçi bir Rus politikacı olan Dmitry Rogozin'in özel temsilci olarak Transdinyester'e atanmasıdır. Rogozin 2014 Mart ayında AB ve ABD'nin RF'ye uygulamış oldukları yaptırım listelerini afişe ederek, sorunun çözümüne yönelik Batı ve RF arasında yapılacak görüşmelerin atmosferini zehirlemiştir. Öte yandan çatışmalı taraflar, AGİT'in arabuluculuğu çerçevesinde müzakereleri devam ettirmelerine karşın, politik ve ekonomik olarak birbirlerinden oldukça farklı düşünmektedirler. 29 Haziran 2014 tarihinde AB ile Moldova arasında imzalanan ortaklık anlaşmasının yürürlüğe girmesiyle beraber, Moldova, AB standart ve düzenlemelerine daha fazla uymak zorundadır. Moldova'nın AB ile imzalamış olduğu ticaret anlaşması Moldova ile Transdinyester arasında yeni gümrük duvarları yaratacak ve böylece, uzun dönemde bölgenin Moldova'ya yeniden entegre edilmesine bir engel ortaya çıkaracaktır. Moldova'nın AB ile imzaladığı ortaklık anlaşmasına cevap olarak Transdinyester'de RF ile 2014 Temmuz ayında bölgenin ticareti ve ekonomisini RF'ye daha yakından bağlamayı hedefleyen anlaşmalar imzalamışlardır. Bahsi geçen gelişmeler sorunun çözümüne yönelik müzakereleri büsbütün ortadan kaldıracak niteliktedir (Kurt, Geniş Karadeniz Bölgesindeki Çatışma Noktaları, 2017, s. 147-148).

4.1. Türkiye'nin Transdinyester Sorununa Bakışı

Moldova'nın bağımsızlığını ilan etmesinden sonra Dinyester nehrinin doğu kıyısı (Transdinyester) tek taraflı olarak bağımsızlığını ilan etmiştir. Transdinyester sorununun çözümüne ilişkin olarak AGİT şemsiyesi altında 5+2 (Moldova, Transdinyester, Ukrayna, RF, AGİT+AB+ABD) formatında görüşmeler sürülmektedir. Türkiye Transdinyester sorununda Moldova'nın toprak bütünlüğü ve hâkimiyeti bazında çözümlenmesini, soruna adil ve sürdürülebilir bir çözüm bulunmasını desteklemektedir (Dışişleri Bakanlığı , 2019).

4.2. Rusya'nın Transdinyester Sorununa Bakışı

Doğu Avrupa'nın çözüme kavuşturulamayan meselesi Moldova ve Transdinyester Rusya'nın siyasi gayelerinin ve politikasının odağında bulunmaktadır. Son

zamanlarda AB ve NATO mensubu Romanya'nın kendi topraklarında gittikçe fazlaşan NATO ve ABD askeri birliklerin bulunmasına izin vermesi bunlardan biridir. Baltık ülkelerinin (Estonya, Litvanya ve Letonya) Rusların tehditkâr askeri varlığını da göz önünde bulundurularak, Rusya'nın Doğu Avrupa'ya genişleme hedefinin olduğu görülmektedir. Rusya, AB ve Balkanlar üstündeki enerji stratejisi ile jeopolitik yoğunluğunu kesinlikle devam ettirmek isteyecektir. Moldova'nın ekonomik, enerji ve topraksal uyumu da dâhil olmak üzere milli güvenliğin başlıca unsuru olduğu için Transdinyester oldukça önemlidir. Bu durumda Rusya'nın Moldova ile Transdinyester üzerindeki siyasi, ekonomik ve askeri hedeflerinden kolayca feragat etmeyeceğini göstermektedir. Öte yandan, AB, NATO ve Romanya'da bu stratejik bölgenin Kırım ilhâkında olduğu gibi Rusya'nın emrivaki yapmasına müsaade etmeyecektir. Moldova ile Transdinyester sadece Doğu Avrupa'nın değil ayrıca UA sistemin de bir problemi olmuştur (Batı, 2018).

BÖLÜM 3: KARADENİZ JEOPOLİTİĞİNDE İŞBİRLİĞİ VE ANLAŞMALAR

1. Türkiye-Rusya İlişkileri

1.1. Osmanlı Dönemi Türkiye-Rusya İlişkileri

IV. İvan, 1547 yılında Çar (İmparator) adını almasının ardından, 1552’de Kazan, 1554-1556 senelerinde de Ejderhan olmak üzere, Volga havzasının Müslüman emirliklerini istila ve ilhak etmiş. Kuzey Kafkaslarda Terek ırmağına dek genişleyerek Rus İmparatorluğunun tabanını oluşturmuştur. En kısa zamanda önemli bir “kara devleti” durumuna gelen Rusya, imparatorluğun hudutlarını büyütmek için, Güneydeki sınırdaşı Osmanlıya ve dolaylı olarak da Karadeniz’e gözlerini dikmişti (Tayhani, 2007, s. 145). İki ülke arasında gerginliğe sebep olan diğer olayda 1671 yılında Osmanlı Devletinin Lehistan’a sefer yapmayı kararlaştırılmasıyla yaşanmıştır. Rusya bu tarihten önce Lehistan’la ittifak yapmış. Şayet Türkler Lehistan’a sefer yaparsa, Türklere karşı tutum sergilemeyi üstlenmiştir. Nitekim Osmanlı Lehistan’a sefer düzenlemeyi kararlaştırınca, 1672’de Aleksey Mihayloviç, IV. Mehmet’e, bu seferden dönülmesini yoksa Osmanlıya karşı bölgedeki tüm Hıristiyan ülkelerle anlaşacağını bildiren bir bildirge gönderdi. Böylelikle ilk defa bir Rus Çarı, Osmanlı sultanına gözdağı veriyordu. Bununla beraber, bu zamana kadar yaşanan olaylar, doğrudan bir çatışmadan ziyade ufak tartışmalar olarak kaldı. Bunun sebebi, Rusya’nın kendisini Osmanlı’ya karşı hala yeteri kadar kuvvetli görmemesiydi. Buna dayanarak bir dönüm noktası olarak deklare edilecek hadise, 1687’de Rusya’nın Osmanlı Devletine karşı Lehistan, Almanya ve Venedik’ten meydana gelen “*Mukaddes İttifaka*” dâhil olmasıydı. Rusya bununla da kalmayıp ittifakla yapmış olduğu uzlaşma gereği, 1687 yılında Kırım’a saldırıda bulundu. Bu olayda, Rusya’nın artık Osmanlı Devletini doğrudan karşısına almaktan çekinmediğini göstermektedir (Okan Yeşilot, 2016, s. 56).

Çar Petro, denizler olmadan kolay bir ticari ve ekonomik sistemi gerçekleştiremeyeceğinin bilincine vardığı için Karadeniz’in en etkili noktasında yer alan Azak kalesini 1695 yılında kalabalık Rus kuvvetleriyle çevrelemiştir. Osmanlı birlikleri kaleye deniz yolundan gelen yardım ve askerlerin direnci sebebiyle Petro’nun bu saldırısını ilk etapta gerisingeri göndermeyi başarmış olsa

da, Petro, 19 Temmuz 1696 tarihinde kaleyi teslim aldı. Böylelikle Ruslar, ehemmiyetini çok eskiden anladıkları deniz ticareti için direkt bir üs elde etmiş oldular. Azak kalesi aslında Rusların 17. Yüzyılda sahip oldukları başarıları farklı yerlere taşıyacak alternatif bir ticari yol olarak da mühimdi. Başta büyük esnaf aileleri Sibiryaya ve çevresinde toplamış oldukları kürk ve değerli kimyasal öğeleri deniz güzergâhıyla çok yönlü pazarlara yollama şansında bulacaktı. Osmanlı Devletinin kutsal ittifak hükümetlerinden Avusturya, Venedik ve Lehistan ile 23 Ocak 1699 tarihinde Karlofça anlaşmasını imzalamıştır. Bu anlaşmadan Ruslar da pay elde etmek istediler, fakat kazanç sağlayamadılar. Rus yetkililerin gelmesiyle 3-13 Temmuz 1700 yılında İstanbul anlaşması yapıldı, bu anlaşma sonucunda geçmişte Osmanlılarla direkt bağlantı sağlayamayan Ruslar, ilk defa Osmanlı Devleti ile karşılıklı bir anlaşma yapmış ve Azak gibi hayati bir kaleye sahip olarak başarılı olmuşlardır. Diğer taraftan Petro, sıcak denizlere incek stratejik ticari merkezli elinde tutma yoluyla devletlerarası siyasette tesirli olabilecek bir atak yapmıştır. Bu anlaşmanın ayrıca Kutsal İttifakın zarar gördüğü bir zamanda yapılması da Ruslar için mühimdi, çünkü Rusya alabildiğini almakla kanaat etmiş, ardından da eğilimini daha az tehlikeli olan Baltık bölgesine çevirmiştir (Topsakal, 2016, s. 37-38).

Petro dönemi Türk-Rus münasebetlerinde, 1711 yılında yaşanan Prut seferinin de hükmü önemlidir. Türkiye bu seferde Kırım Tatarlarının ve İsveç'in de yardımını almıştır. Prut seferinin Türkiye bakımından ehemmiyeti, Azak kalesinin Taganrog ve Kamenets-Podolsk'un Türklere iadesi olmuştur (Okan Yeşilot, 2016, s. 56).

“18. yüzyılın ikinci yarısına gelindiği zaman Osmanlı Devleti iç işlerinde gerileme yaşamıştır. Çok uluslu büyük bir devlet gerileme yaşıyordu. Öte yandan, iç politik sorunlar arasında yer alan Yunan, Arnavut, Sırp ve başka etnik grupların milliyetçilik ve özgürlük hareketleri bu süreci hızlandırıyor. 1736 yılında Osmanlı Devleti hem Rusya hem de Avusturya ile savaşmak zorunda kalmıştır. Bu savaşın ardından Fransa'nın arabuluculuk yapmasıyla her iki devletle ayrı ayrı Belgrad Antlaşması imzalamıştır. Bu antlaşma ile beraber Osmanlı Devleti, iki devletle aynı anda mücadele edebileceğini göstererek siyasi itibarını artırmasına rağmen Belgrad Muahedesi'nden sonra, İstanbul Kadısı Mehmed Esad ve Reisükttab Mehmed Ragıp Efendiler ile Rus elçisi Romançof arasında İstanbul'da yapılan görüşmeler sonunda Rus hükümdarları için İmparator unvanı kullanılması kabul edilmiştir. Ruslar, XV. (15) Yüzyılda Kırım Han'ı aracılığı ile

görüŖülüp muhatap alınmazken artık Osmanlı Devleti Rusya'yı kendisiyle eŖit Ŗartlarda devlet kabul etmiŖtir. Sultan I. Abdülhamit, Türk-Rus savaŖının Osmanlı Devleti aleyhine olduğu bir dönemde tahta geçti. I. Abdülhamit, 21 Temmuz 1774 tarihinde Ruslarla, Küçük Kaynarca AntlaŖması imzaladı. İmzalanan Küçük Kaynarca antlaŖması ile Rusya, Karadeniz'de serbestçe ticaret yapabilme hakkı kazanmıŖtır." Öte yandan, bu antlaŖmayla Rusya, Ortodoksların mülkiyetlerini muhafaza etme ayrıcalığına sahip olarak Osmanlı Devletinin iç iŖlerine karıŖmaya baŖlamıŖtır. Bu savaŖın en mühim neticelerinden bir tanesi de, Kırım'ın Osmanlı Devletinin korunmasından çıkması olmuŖtur. Böylelikle Fatih Sultan Mehmet zamanında Osmanlı topraklarına dâhil olan ve toplumu Müslüman olan bir toprak parçası ilk defa Osmanlı Devletinden çıkmıŖtır (Salih Yılmaz, 2016, s. 15).

1787-1792 yılları arasında III. Selim döneminde Osmanlı-Rus ve Avusturya savaŖları neticesinde ZıŖtavi ve YaŖ AntlaŖmaları imzalanmıŖtır. Rusya ile imzalanmıŖ olan YaŖ antlaŖması ile Osmanlı Devleti Kırım'ın Ruslara bağlı olduğunu kabul etmiŖtir. Bu antlaŖma ile büyük coğrafyalarda egemenliğini yürütmüŖ olan Osmanlı Devleti yıkılma aŖamasına girmiŖtir. Fransa'nın Osmanlı Devletine karŖı istilacı tavrı ve daha sonra Mısır'ı ele geçirmesi, 23 Kasım 1798 tarihinde Osmanlı-Rus antlaŖmasını meydana getirmiŖtir. Navarin Deniz savaŖının ardından Rusya'nın Yunanlıların özgürlüğünü desteklemesi Rusya'nın Osmanlı Devleti ile yapmıŖ olduğu barıŖ ve dostluk antlaŖmalarına sadakatli davranmadığını ve her vesilede Osmanlı Devletinin aleyhine hareket ettiğini gösterdi. Osmanlı Devletinde Yeniçeri ocağının kaldırılması ve yeni ordunun hemen kurulamaması, seviyesinde olması ve kendi iç sıkıntılılarıyla uğraŖması Rusya'ya istediği fırsatı vermiŖtir. Rusya Batı'da Edirne, Doğuda ise Erzurum'a kadar uzanmıŖtır. Buna dayanarak da 14 Eylül 1829 yılında Edirne AntlaŖması imzalandı. AntlaŖmaya göre, Kuban nehrinin giriŖinden itibaren bütün Karadeniz sahili Rusya'nın hâkimiyeti altına girdi. Rus ticaret gemilerine boğazlardan geçiŖ hakkı sağlandı. Rusya ile 8 Temmuz 1833 tarihinde Hünkâr İskelesi AntlaŖması imzalanmıŖ, iki rakip ÷lke ortak olmuŖ ve Rusya boğazlar üzerinde güç elde etmiŖtir. Bu antlaŖma büyük Osmanlı Devletinin gerilemesinin ve Rusya devletinin kuvvetlenmesinin göstergesi olmuŖ ve Osmanlı Devleti boğazlar üzerindeki hükümranlığını kaybetmiŖtir. Boğazları Rusya'ya vermeme yolundaki önemli ÷lkelerin çabaları ve aralarındaki siyasi ve ekonomik alandaki çekiŖmeleri,

Türkiye'nin kendini Rusya'ya karşı savunmasında oldukça önemli rol oynamıştır (Salih Yılmaz, 2016, s. 15-16).

Osmanlı Devleti 1841'den sonra ve Kırım savaşına kadar durgun bir dönem geçirmiştir. Ruslar ise, I. Nikola zamanında Avrupa siyasetinde aktifti ve Osmanlı Devletini bir "hasta adam" olarak nitelendiriyorlardı. Bu dönemde Balkanlarda yer alan Ortodoks Hıristiyan toplumların koruyuculuğu ile ilgili zorlamalarını yoğunlaştırmıştır Osmanlı-Rus savaşları 1853 yılında başladı, 1856 yılında son buldu. Aynı zamanda bu savaşlara Kırım savaşları da denilmektedir. Söz konusu olan bu savaşlarda İngiltere ve Fransa Osmanlı Devletinin yanında yer almıştır. Avrupa devletleri arasında özellikle 1815 Viyana Kongresinden sonra en güçlü ülke Rusya idi. Kırım savaşları sonunda ağır bir yenilgi almaları. 30 Mart 1856 yılında imzalanmış olan Paris Antlaşması ile Küçük Kaynarca Antlaşmasının şartlarını ortadan kaldırıldı. Boğazlara yönelik yapılan düzenleme değişikliğe uğrayarak Karadeniz silahsız ve objektif bir şekil aldı. Rusların, Eflak ve Boğdan üzerinde 1774 yılından beri devam eden Türk-Rus savaşı Avrupalı ortakların yardım etmesiyle durdurulabilmiştir. Fakat yapılmış olan yardım karşılığında verilen siyasi, sosyal ve ekonomik ayrıcalıklar Osmanlı Devleti için artık geri dönülemez sonuçlara neden olmuştur (Topsakal, 2016, s. 44).

Rusya, Balkanlarda yaşamını sürdüren Ortodokslar üzerinde kaybettiği saygınlığını tekrar elde etmek amacıyla Slav ögeler arasında Panslavizm akımlarına hız verdi. Bu provokasyonlarıyla Bosna-Hersek (1875), Sırbistan, Karadağ ve Bulgaristan'da (1876) başkaldırmalar gündeme gelmeye başladı. Balkanlarda yaşayan Slav unsurlara otonomi veya hürriyet verilmesini engellemek kastıyla Osmanlıda, I. Meşrutiyet ilan edildi. Meşrutiyetin duyurulması Rusya'yı rahatsız etmiştir. Bu ilerlemelere dayanarak 1877-1878 yılları arasında Osmanlı-Rus savaşı başlamıştır. Savaşın nihayetinde Osmanlı Devleti yenilgiye uğramış ve Ayastefanos Antlaşması imzalanmıştır. Batı devletleri, menfaatlerine ters olan bu antlaşmayı kabul etmemişlerdir. Ayastefanos antlaşması ile Osmanlı Devletini yalnızca Rusya dağıtıyordu. Fakat söz konusu olan antlaşma yerine imzalanan Berlin Antlaşmasıyla bu dağıtmaya öteki devletlerde dâhil edilmiş oldu. Kıbrıs'ı İngiltere, Bosna-Hersek'in idaresini Avusturya-Macaristan aldı ve bu bölünme sürmeye devam edecekti. Elviye-i Selase olarak da adlandırılan Kars, Ardahan ve Batum için kırk yıl devam edecek olan boyunduruk süresi başladı. Sahte olarak gündeme getirilen Ermeni sorunu da bu antlaşma ile devletlerarası bir mesele

haline gelmiş oldu. Bu antlaşmadan sonra Rusya, Kars, Ardahan ve Batum'da binlerce Müslüman Türk'ü göçe zorladı (Salih Yılmaz, 2016, s. 16-17).

Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı başladığı zaman tarafsız politika izlemeyi uygun bulmuştur. Fakat iktidarda olan İttihat ve Terakki Partisi imparatorluğun lehine olabileceği bir politika izlemeye çalışmaktaydı. Savaş başladığı sırada kendisine ortak arayan Osmanlı Devleti görüşmeler neticesinde Almanlarla ittifak yapmayı gönülsüz bir şekilde onaylamıştır. Osmanlıya sığınan Alman zırhlılarının Odessa ve Sivastopol'e patlayıcı madde ile saldırması sonucu Rusya Osmanlı Devletine, 2 Kasım 1914 tarihinde savaş ilan etmiştir. Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşında Rusya'ya karşı savaştığı tek cephe Kafkas cephesidir. Enver Paşa'nın yenilgiyle neticelenen Sarıkamış harekâtı sonrası 1916 yılında Ruslar, Erzurum, Trabzon, Erzincan ve Muş'u ele geçirdiler. 1917 Şubat ihtilalinin de yaşanmasıyla 1917 Aralık ayında Osmanlı Devleti ile Rusya arasında anlaşma imzalanarak savaş bitirildi. "Fakat devam eden süreçte Enver Paşa'nın komutasında Osmanlı ordusu yeniden Bakü'yü ele geçirse de istenilen başarı elde edilemedi. Avusturya-Macaristan, Bulgaristan ve Osmanlı İmparatorluğu ile Bolşevikler arasında yapılan Brest-Litovsk Sulh Muahedesi ile Kars, Batum ve Ardahan Osmanlıya bırakıldı. Ancak, Osmanlı Devleti müttefiklerinin yenilmesi üzerine 30 Mart 1918 tarihinde Mondros Mütarekesini yaparak yenilgiyi kabul etti. Bu mütareke sonucu İstanbul 16 Mart 1920 yılında itilaf devletlerince işgal edildi. Anadolu'da bu gelişmeler nedeniyle Milli Mücadele başladı ve Türkiye Cumhuriyeti bu mücadele sonucunda kurulmuş oldu." (Topsakal, 2016, s. 45)

1.2. Milli Mücadele Dönemi Türk-Rus İlişkileri (1919-1923)

Milli Mücadele döneminde Ankara Hükümetinin Ruslarla ilişkileri daha önceki ilişkilerden farklı olarak gelişmiştir. Bu dönemde Ruslarda Ankara Hükümeti gibi iç ve dış düşmanlara karşı savaşmıştı. Ancak, Ruslar bu dönemde dış politikada başarısız olmuştur. Sovyetler Barı cephesinde Polonya'ya yenilmiş, Boğazlarda, Kafkasya'da, İran'da ve Afganistan'da İngilizler tarafından ablukaya alınmıştı. Bununla beraber, batılı devletler tarafından yardım edilen büyük oranda Çarlık taraftarı da Sibiryaya, Kuzey Denizi, Kafkasya ve Kırım cephelerinde Sovyetlere karşı operasyona başlamışlardır (Toprak, 2011, s. 163).

“1919 yılı Türk kurtuluş mücadelesinin başlangıç yılı olmuştur. Böylelikle ortak düşmana karşı savaşan Türk ve Rus hükümetleri birbirine yakınlaşmıştır. Bu dönemde Türk-Rus yakınlaşmasını Ali Fuat (Cebesoy) şöyle açıklar: ”Türk milleti, İtilafçıların ve özellikle İngilizlerin görüşme perdesi altında eser ve yok etmek istediklerini anlayınca, o zamanki durumu ve dünya kamuoyunu incelemiş ve çıkarları itibariyle birbiriyle karşılaşmış devlet gruplarından birine katılarak hayatını kurtarma çareleri aramıştı.” O zamanlarda yaşanan siyasi duruma göre İngilizlerin emperyalizmine engel olabilecek gibi görünen, kural ve kuvvet itibariyle bu işi becerebileceği sayılan Birleşik Amerika Devleti vardı. Yalnız tutunacağı yüksek makamı göremeyerek eski yalnızcılık siyasetine tekrar dönmüştür. İngiliz emperyalizminin savaşma kısmında Amerikalılar çekilince, Türkiye zoraki yüzlerce yıllık düşmanı olan Ruslara doğrulmuştur (Toprak, 2011, s. 163).

Türk milli mücadelesinin, Sovyet yayılmacılığının ve Türk-Sovyet işbirliğinin engellenmesi fikriyle 1920 yılının Ocak ayında “Kafkas Seddi” düşüncesi ortaya çıkmıştır. Kafkaslardaki İngiliz komiseri Oliver Wardrob bu düşüncüyü ortaya atmıştı. Kazım Karabekir’le İngiliz İtilaf komiseri Rawlinson, görüşmeler sonucunda mali yardım yapacağını açıkladı. İtilaf devletleri Bakü petrolerini elinde bulundurmamak, İran ve Irak geçişini önlemek ve Anadolu eyleminin Sovyetlerle ortak olmasını engellemek için Taşnak, Menşevik ve Musavatçılara dayanan Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan’la engelde bulundular. İngiltere’nin Kafkasya temsilcisi Oliver Wardrop, Lord Curzon’a yollamış olduğu 3 Ocak 1920 tarihli telgrafta bu engel neticesinde Türkiye’nin Rusya’dan destek almasını önleyebileceklerini ortaya atmıştı. Bu zamanda Türkiye’nin savaş sanayisi yoktu. Anadolu oldukça güçsüz ve etkisizdi. Osmanlı devletinin elinde kalanlar ile silah ve cephane ihtiyacını karşılaması zordu. Bu sebeplerle Mustafa Kemal, dışardan destek almak gerektiği düşünüyordu. Fakat yardımda bulunacak devletin ilk olarak Türkiye’nin özgürlüğüne ve ülkenin birliğine saygılı olması, kısaca Misakı Milli amaçlarını çok geçmeden onaylaması isteniyordu. Öte yandan, destek olacak ülkenin Türkiye’yi kontrol altına almaması da zorunluydu. Bu sebeplerle kaynak aramada tek fırsat Ekim ihtilaliyle kurulan Sovyet Rusya’ydı (Salih Yılmaz, 2016, s. 19).

16 Mart 1921 tarihinde imzalanmış olan Türk-Sovyet Dostluk Antlaşması ile Türkiye’nin Doğu sınırlarını güvence altına alması ve Batılı devletlerle pazarlık

gücünü arttırması bakımından oldukça ehemmiyetli bir anlaşmadır. Yapılan bu anlaşmanın 1. maddesinde *Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından tanınmayan anlaşmaların Sovyet hükümeti tarafından da tanınmayacağını ve taraflardan herhangi birine zorla imzalatılan bir milletlerarası belgenin diğer devletçe kabul edilemeyeceği belirtilmiştir. Yine aynı maddede “ Türkiye” deyiminden Misak-ı Milli sınırları içinde kalan yerlerin kastedildiği ve bu yerler içinde Kars ve Ardahan’ın da yer aldığı belirtilmiştir. 2. maddeye göre ise, Batum Sovyet Gürcistan’ına bırakılacak, buna karşılık bu bölge halkına geniş bir muhtariyet tanınacak ve Türkiye Batum Limanı’nı serbestçe kullanabilecekti. Bunun yanı sıra Sovyetler 7. madde gereğince Çarlık Rusya’sına verilen kapitülasyonlardan vazgeçmiştir* (Toprak, 2011, s. 164).

1.3. 1923-2000 yılları arası Türkiye-Rusya İlişkileri

Türkiye-Rusya ilişkileri özellikle 1923-1936 yılları arasında genel hatlarıyla dostça devam etmiş, yaşanan problemler daha çok boğazlar üzerinde yoğunlaşmıştır. Birinci Dünya Savaşının sonuna kadar Rusya, İstanbul üzerindeki amaçlarını hayata geçiremeyince, boğazlarda ayrıcalıklı bir pozisyon elde etmek yani Rus gemilerinin Akdeniz’e çıkmalarını güvence altına almak istemiştir. Rusya’nın planına göre yabancı gemiler Karadeniz’e giremeyecekti. İngiltere ise, Rusların bu teşebbüsünü engellemek için boğazların bütün devletlere kapatılmasını dilemiştir. Lozan’da boğazların görüşüldüğü 4 Aralık 1922 tarihinde yapılan birinci toplantıda Sovyet vekili Çiçerin, boğazların Rusların da içinde bulunduğu bütün ülkelerin gemilerine kapatılması taleplerini dile getirmiştir. Çiçerin’in bu sözleri, İngiliz vekilini Lord Curzon’u bile şaşırtmıştır. Lozan’da Çiçerin, Sovyetlerin beklentilerini şu şekilde açıklamıştır.

- 1) *“Boğazlarda ticaret seyrüseferin mutlak kalıcı surette serbest olmalıdır.*
- 2) *Barış ve savaş zamanında Türkiye’nin dışında her ülkenin savaş gemilerine boğazlar kapalı olmalı Türkiye boğazları tahkim etmelidir.”*

Rusların bu beklentilerine karşın İngilizlerde daha önceki davranışlarını değiştirmişler ve boğazların açıklığı ilkesini savunmuşlardır. Lozan’da yapılan görüşmeler neticesinde genel kural olarak bütün gemilerin geçme özgürlüğü maddesi kabul edilmiştir. Lozan Barış Sözleşmesiyle, bölgenin askerden

temizlenmesi, kurulacak olan bir kurul aracılığıyla yönetimin devletlerarası denetiminin sağlanması ve ihlaller halinde de önemli ülkeler tarafından tazminatlar gerçekleştirilmesi önerilmekteydi. Yapılan bu sözleşmenin, Türkiye ve Sovyetler bakımından sıkıntılı tarafları mevcuttu. İlk olarak Türkiye için en mühim sıkıntı 4. Madde ile ortaya atılan “silahsızlandırma” ile ilgili maddeler iken, Sovyetler Birliği içinde en kayda değer sıkıntı, Karadeniz’e kıyıdaş olmayan devletler birliğinin Karadeniz’e yollayabileceği toplam savaş gemisi sayısının, Rusya’nın elinde var olan sayıdan çok olabileceği olasılığıydı (Toprak, 2011, s. 165).

“25 Şubat 1921 tarihinde Tiflis, Kızıl Ordu tarafından işgal edilince Gürcistan hükümetini önce Batum’a ve oradan 17 Martta ülke dışına taşımak zorunda kalmıştır. Bu olayın yanı sıra, 1921 Mart ayında Moskova’da Kafkasya bölgesindeki sınırları belirlemek amacıyla Rusya ve Türkiye heyetlerinin müzakereleri gerçekleşti. Müzakereler sonucunda Türkiye kendi dış politikasında Kafkasya bölgesindeki topraklarla ilgili olan iddialarından vazgeçerken; Rusya, Türkiye’nin kuzeydoğu sınırlarınının 1878 Berlin Kongresinde belirlenmiş olan çizgiye kadar geri çekilmesini içeren isteğinden vazgeçmiştir. TR-Rusya anlaşması 16 Mart 1921 tarihinde Gürcistan hükümetinin yurtdışına taşınmasına bir gün kala Moskova’da imzalanmıştır” (Topsakal, 2016, s. 46).

1925 yılından sonra Rusya, batıdan farklı bir strateji izlemeyi tercih etmiştir. Bu sebeple de kendini korumayı amaçlamıştır. Bir tarafta Birinci Dünya Savaşının kazananları ile Almanya’yı birbirine yakınlaştırmayı hedefleyen Locarno Sistemi, öbür tarafta Musul meselesi Türkiye ile Rusya’nın yakınlaşmasını doğurmuştur. Bunların neticesinde 17 Aralık 1925’de Paris’te bir Tarafsızlık ve Saldırmazlık Antlaşması imzalanmıştır. İmzalanan bu antlaşmaya göre, “taraflardan biri tacize uğradığı zaman diğeri tarafsız olacak, taraflar birbirine saldırmayacak ve çeşitli ittifaklara girmeyecektir.” Sovyetler Birliği bu antlaşmayla hem komünist düşüncüyü yayma fırsatı bulmayı ummuş, hem de İngiltere’yi ikaz etme gayesi taşımaktaydı. Böylelikle, Sovyet Rusya-İngiltere sürtüşmesinde Rusya, bu antlaşma ile Türkiye’yi kendi aleyhine karşı oluşturulacak bir birlikten saf dışı bırakacaktı. 1927 yılında Rusya ile İngiltere arasındaki ilişkiler kopma noktasına gelmiş ve Rusya, İngiltere ile olan tüm diplomatik ilişkilerini sonlandırmıştı. Bu sebeple de Rusya, Türkiye ile olan münasebetlerine daha fazla kıymet vermiştir. 28 Şubat 1927 tarihinde, Sovyet elçisi Suriç ve İsmet İnönü arasında yapılan

görüşme Sovyet için epey mühimdir. Bu toplantıda Suriç, gerginleşen Sovyet-İngiliz münasebetlerinin neticesinde bir meydana gelebileceğini ve bunun yalnızca Sovyet-İngiliz ilişkileri ile sınırlı kalmayıp birkaç ülkeleri de içine alabileceğini bildirmiştir. Bu diyaloglardan ardından, 1927 Mart ayında bir Ticaret Antlaşması imzalanmıştır, bu antlaşmanın gerçek nedeni de TR'nin İngiliz nüfuzu altına girmesini engellemektir (Toprak, 2011, s. 166).

1933-1936 yılları arasında TR ve Rusya'nın yoğun bir ortaklığa girdiği görülmektedir. Buna rağmen TR, Balkan Paktında Ruslardan farklı bir siyaset izlemiştir. Türkiye bölgede daha fazla etkin olmak isterken Rusya, Besarabya'yı bahane ederek TR'nin bölgede aktif bir görev almasını önlemek için uğraşmıştır. 1936 yılında TR-Rusya arasında, bütün yönleriyle olmasa da soğuk rüzgârların estiği dönem olmuştur. Özellikle, boğazların konusuyla ilgili olan çatışmalar ilişkileri negatif şekilde etkilemiştir. Lozan Boğazlar Sözleşmesinde kesinleşen statünün değiştirilmesine yönelik TR, 1933'den sonra faaliyetler başlatmıştır. Lozan'da kesinleştirilen statünün; silahlanma amaçlarının neticesiz kalması, Milletler Cemiyeti faaliyetlerinin eksikliği, İtalya'nın genişleme stratejisi, Almanya'nın batıya gözdağı vermesi, Fransa'nın Sovyet Rusya ve İtalya ile anlaşmasına karşılık İngiltere'nin Almanya ile anlaşması ve İtalya'nın Habeşistan'a saldırı düzenlemesi gibi sebeplerden ötürü bu statünün değiştirilmesi kaçınılmaz duruma gelmişti. (Toprak, 2011, s. 166). Sovyet yönetimi Montrö Boğazlar Sözleşmesinde boğazlardaki Türk egemenliğini kendi çıkarları istikametinde fazlaca şekilde desteklemiştir. Türk ve Sovyet hükümetleri arasındaki siyasal ve ekonomik çıkar ilişkisi ikinci dünya savaşına kadar devam etmiştir (Topsakal, 2016, s. 46).

1939 yılından sonra, Türk-Rus birlikteliğinde yeni bir devir başlamıştır. Daha çok UA seviyede süregelen ilişkilerde TR, objektifliğini muhafaza amacına girmiştir. Kutuplaşan dünyada TR, 1939'da Nazi-Sovyet Paktından huzursuz olmuştur. Nazi-Sovyet dayanışmasından sonra Türk dış politikası yeni bir döneme girmiştir. Bu tarihten itibaren TR, batılı devletlere daha fazla yakınlaşmaya başlamış ve bunun neticesinde, Sovyetler Birliği ile irtibatlar gerginleşmişti (Toprak, 2011, s. 167). Savaşın ilk sıralarında müttefik olan Almanya ve SSCB arasında tam olarak bir anlaşma sağlanamamıştır. 12-13 Kasım 1940 tarihinde Berlin müzakerelerinde Almanya ve SSCB savaş sonrası paylaşımlarda sonuca varamayınca tekrar TR ile blok olmayı teklif etmiş, fakat TR SSCB'den uzak durmuştur. Türkiye bu sırada

Almanya ile Saldırmazlık Paktı imzalamış ve üzerinde çok fazla Sovyet ve Avrupa zorlamasını fark etmesine rağmen sağlamış olduğu denge sonucu savaşa girmeden riskli zamanını üstesinden gelmiştir (Topsakal, 2016, s. 46).

İkinci Dünya Savaşı devam ederken, Rusya ve İngiltere Türkiye’yi savaşa girmesi için ikna etmeye çalışmıştır. Türkiye savaş bitimine kadar objektifliğini korumaya çalışmış ve fiili olarak savaşa girmemiştir. Fakat savaş bitmeden baskılara dayanamayıp müttefikler tarafına katılmıştır. Türkiye fiilen savaşa katılmadan galip olan devletlerle San Francisco Konferansına gitmeye hazırlanmıştır. Böylelikle, hem savaş sonu dünyasına verilecek düzende bir rol sahibi olacak hem de Birleşmiş Milletlerin kurucu sıfatıyla o topluluk içinde yerini alacaktı (Toprak, 2011, s. 169).

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Türkiye’nin içinde bulunmuş olduğu pozisyon Rusya’yı rahatsız etmiş ve Türkiye karşıtı propagandasını yoğunlaştırmıştır. Ve bundan sonra Rusya, 1925 tarihli Türkiye-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Paktı’ndan vazgeçtiğini bildirmiştir. *“Türkiye’ye verilen notada: “özellikle İkinci Dünya Savaşı sırasında ortaya çıkan esaslı değişmeler sebebiyle, bu antlaşma artık yeni şartlarla uymamakta ve ciddi değişiklere ihtiyaç duyulmaktadır” denilmekteydi. Sovyetler Birliği bununla da doymayarak Türkiye’den toprak talebinde bulundu ve Kars, Ardahan’ı geri istedi. Sovyetler Birliği’nin toprak talepleri ve Boğazlar ile ilgili isteklerine karşın Türk hükümeti, “herhangi bir antlaşmayla toprak veya üs verilmesinin söz konusu olamayacağı gibi Montrö Boğazlar Sözleşmesi’nde de bir değişikliğin mümkün olamayacağı” cevabını vermiştir. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü de: “Türkiye’nin bir karış toprağını bile vermeyeceğini, gerekirse şerefleri ile öleceklerini” ifade etmiştir”* (Toprak, 2011, s. 169).

İkinci Dünya Savaşının bitmesinin ardından Sovyetler, Yunanistan ve İran’da saldırgan davranışını devam ettirerek, yayılmacı bir politika sürdürmeye başladı. Bu sürede Türkiye ve boğazlarda da üstünlük sağlamaya çalıştı. Nihayet 7 Ağustos 1946 tarihinde Sovyet yönetimi Türkiye’ye nota vererek boğazlar üzerindeki amaçlarını net olarak belirtti. Türkiye ise Sovyetlerin bu tavrı sonucunda karşı bildiri ile bu durumu kınadı. Sovyetler ise 24 Eylül tarihinde ikinci bir nota daha verdi. ABD ve İngiltere Türkiye’nin yanında yer aldıklarını bildirdiler. Bunun sonunda Türkiye, ABD öncülüğünde 1949 yılında kurulan NATO’ya üye olmuş ve ardından Norveç ve Belçika gibi ülkelerde TR’yi takip

ederek çıkabilecek herhangi bir sorunu engellemek nedeni ile birliğe üye olmayı onaylamıştır. Sovyet yayılcılığına tepki olarak Türkiye, Yugoslavya ve Yunanistan Balkan Paktı imzaladılar. 1953 yılında SSCB, farklılaşan dış politika neticesinde Türkiye'den taleplerinden vazgeçtiğini açıkladı (Topsakal, 2016, s. 47).

1957 yılında yaşanan Süveyş Krizi, bölgenin kilit hadiselerinden biri olmuştur. Süveyş krizinden sonra Mısır ve Arap ülkelerinin Sovyetlere kurtarıcı gözüyle bakmaları başta ABD'den sonra Türkiye'yi de kaygılandırmıştır. 1960 yılında Sovyetlerin uzaya ilk uyduyu yollamasının ardından ABD, Sovyetleri yakında tutma zorunluluğu duymuştur. Bundan dolayı U-2 uçaklarıyla İngiltere, Almanya, Japonya ve Türkiye üslerini kullanarak bilgi toplama uygulamaları yapmıştır. Adana'da, 1 Mayıs 1960 tarihinde havalanan bir U-2 uçağı, Sovyet radarlarına takılmış ve düşürülmüştür. Sağ olarak kurtarılan pilotun açıklamalarının ardından hadisenin detayları ortaya çıkmıştır ve sonrasında TR-Rusya ilişkileri oldukça gerginleşmiştir (Salih Yılmaz, 2016, s. 31).

1970'li yıllarda Türkiye ve Rusya'yı, birbirine düşüren getiren olay Türkiye'nin Kıbrıs Harekâtıdır. Sovyetler 1964'den sonra Türkiye'nin Kıbrıs'ta tek devlet olmasını reddedeceklerini her fırsatta belirtmişlerdir. Türkiye'nin askerlerini Kıbrıs'tan çekmesi için 23 Ağustos 1974 tarihinde bir bildirgeye de onay verdiler. NATO'dan ayrılan Yunanistan ile dayanışma içine giren Sovyet hükümeti, Türkiye'yi nişan alan çalışmalara dayanak verdi. Fakat ABD'nin 1975-1978 yıllarında silah ambargosu uygulamasından sonra Türkiye'nin NATO ve ABD ile bağları iyice gerilince SSCB politikasında değişikliğe giderek Türkiye ile aynı düşüncede olmaya dikkat etti (Topsakal, 2016, s. 47).

1980'li yıllarda Türkiye-Rusya arasında yaşanan önemli gelişme ise, 18 Eylül 1984'de Türkiye ile Rusya arasında imzalanmış olan doğalgaz anlaşmasıdır. Yapılan bu anlaşma söz konusu olan ülkeler arasındaki iş ortaklığını büyük oranda ilerletmiştir. Bu anlaşmayla bir taraftan Türkiye'nin enerji meselesi çözüme kavuşurken öte yandan da Türk mahsullerinin ve hizmetlerinin SSCB pazarına girmesi gerçekleşti. 1980-1990 yılları arasında TR-Rusya arasında yaşanan bağlar gelişmiştir. Turgut Özal başbakan olduktan sonra BDT üyesi birçok başkente ziyaretler gerçekleştirmiş ve çok yönlü ekonomik, politik ve kültürel protokoller imzalamıştır (Salih Yılmaz, 2016, s. 32). Ortadoğu'da süregelen Arap-İsrail ve İran-İrak savaşları Türkiye ve SSCB arasındaki bağları tekrardan

biçimlendirmiştir. Ortadoğu’da egemen şekilde süren ABD etkisi ve Körfez savaşları bölge politikasının en mühim sorunu olmuştur. Bu arada eski BAAS düzenini destekleyen Sovyetler Birliği en ehemmiyetli güç olarak karşımıza çıkmıştır. Fakat SSCB’nin iktisadi olarak sıkıntılı zamanlarda olduğu 1990’lı yılların başı iki kutuplu dünyanın bittiği bir süreci de birlikte getirmiştir (Topsakal, 2016, s. 48).

“1990’lı yıllarında ilk zamanlarında Sovyetler Birliği’nin yıkılmasından sonra, Soğuk Savaş dönemine damgasını vuran Türk-Rus ilişkilerindeki gergin hava birkaç yıl ortadan kaybolmuş ve etkisini kaybetmiştir. Zira her şeyden önce Rusya, dağılan “son modern çağ imparatorluğunun” ardından kendi içinde çetin sorunlarla uğraşmak zorunda kalmıştır. Bir yandan eski birliğini olabildiğince koruma çabası, diğer yandan Kafkaslar ve Orta Asya bölgelerinde peş peşe patlak veren etnik çatışmalar, Rusya’nın ilgi ve enerjisini ister istemez kendi iç meselelerine çekmiştir. Gorbaçov’dan sonra iktidara gelmiş olan Batı taraflısı reformcular, genel olarak Batı dünyası ve Batı değerlerine daha yakın bir çizgi izleme çabası içerisinde olmuşlardır. Bunun bir yansıması olarak da, Türkiye’ye yönelik daha pozitif bir bakış açısı benimsemişlerdir. Nitekim bu grup, 1992 yılında Türkiye ile bir Dostluk, İyi Komşuluk ve İşbirliği Antlaşması imzalamakta tereddüt etmemiştir. Türkiye açısından da, komünizmin çöküşü ile Rus baskısı belirgin bir biçimde azalmış, Sovyetlerin yıkılması, özellikle güvenlik korkuları bakımından ülkede memnuniyetle karşılanmıştır. Dünya iki kutuplu sistemden, ABD önderliğinde hiyerarşik ya da tek kutuplu bir sisteme doğru evrilirken (en azından askeri/siyasi anlamda), tarihsel olarak Batı Bloğunda yer alan Türkiye’nin Rusya’ya yönelik güvenlik endişesi belirgin bir biçimde hafiflemiştir” (Yılmaz, 2019, s. 28-29).

SSCB’nin dağılmasından sonra 1990’ların ilk dönemlerinde iki ülke arasında ticaret oldukça ilerlemiştir. Rusların devamlı iki ülke arası seyahat yapılarak gerçekleştirilmesinden ötürü “mekik ticareti” olarak tanımladıkları bu ticarete 1960’lı yıllarda Kıbrıs’tan bavullarla mal getirip TR’de elden çıkarılmasına benzettikleri için Türkler bavul ticareti adını koymuşlardır (Salih Yılmaz, 2016, s. 33). İki ülke arasında senede 800 milyon dolar ile 1 milyar dolar arasında bir ticaret hacmi gerçekleşmiştir. Bu Türkiye’nin 1990’lı yıllarda sadece bir ülke ile ticarete eriştiği en fazla rakamlar olarak belirlenmiştir (Yılmaz, 2019, s. 29).

Soğuk savaştan sonra yaşanan zamanda doğalgaz alımı hususunda da Rusya, TR'nin en seçkin ticaret ortağı noktasında olmuştur. Başta Karadeniz'in altına yerleştirilen bir boru hattı aracılığı ile Rus doğalgazının TR'ye geçirilmesi önerilen Mavi Akım Projesi de 15 Aralık 1997 tarihinde Ankara'da imzalanmıştır ve TR doğalgaz ihtiyacının %70ini Rusya'dan elde eder duruma gelmiştir (Yılmaz, 2019, s. 29).

1990'lı yıllarda TR ve Rusya arasında yaşanan sorunlara baktığımız zaman, ilk olarak 1992 yılında Ermenistan ve Azerbaycan arasında yaşanan Dağlık Karabağ meselesinde TR bu mevzuya karışmak istemiştir. 1992-1994 yılları arasında Azerbaycan ile Ermenistan arasında sürmekte olan Dağlık Karabağ savaşı, birlikteliklerde gerilime sebebiyet problemlerden biridir. Özellikle dönemin Dışişleri bakanı Hikmet Çetin ve Cumhurbaşkanı Turgut Özal olmak üzere Türk yöneticiler tarafından Ermenileri ikaz eden ve savaşa Azerbaycanlıların tarafında olunabileceğine yönelik duyurular yapmışlardır. Rus Genelkurmay başkanı Yevgeni Şapaşnikov'un TR'nin mümkün olabilecek bir karışması neticesinde üçüncü dünya savaşının meydana gelebileceğine yönelik tehdidiyle karşılık vermiştir (Salih Yılmaz, 2016, s. 34).

“Rusya 1994-1996 yılları arasında ayrılıkçı Çeçenlere karşı vermiş olduğu kavgada Ankara'nın ayrılıkçıları desteklediği iddiasında bulunmuştur. Rusya, Ankara'ya karşı PKK kartını oynamıştır. 1994 yılının Şubat ayında PKK dayanaklı oluşumlar tarafından Moskova'da düzenlenen “*Kürdistan Tarihi*” başlıklı konferans, peşinden Moskova'da defacto olarak PKK'nın temsilciliğini üstlenen Kürt evinin açılması ve sürgünde Kürt Parlamentosunun Rus Parlamentosu altında toplanmasına izin verilmesi Rusya'nın TR'ye karşı kullandığı kozlardan olmuştur. Ankara ise, PKK'ya mali ve lojistik destek sağlamasından çekindiği Moskova'nı bu girişimleri karşısında, ayrılıkçı Çeçenlere yardım gönderen Kuzey Kafkasya kökenli Türk vatandaşlarına açıkça destek vermekten kaçınmıştır” (Salih Yılmaz, 2016, s. 35).

1990'lı yıllardan yaşanan bir diğer konuda, 1997'de Rusya'nın Güney Kıbrıs Rum Yönetimine sattığı S-300 füzeleriydi. Türkiye, Rusya'nın Rum kesimine füze satışına olan yanıtını, füzelerin boğazlardan geçmesini önlemek amacıyla çeşitli tedbirler alacağını açıklamıştır. Bunun yanında, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC)'nin Türkiye'yle birleşme ihtimalinin dillendirilmesi Rum kesiminin 1998

yılında füzelerin adaya yerleştirilmesi kararından geri dönmesinde yararlı olmuştur (Okan Yeşilot, 2016, s. 62).

1998'de TR'nin yaptığı Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) petrol boru hattı anlaşması da bu senelerde TR ve Rusya arasında yaşanan çekişme unsurlarından biriydi. BTC petrol boru hattı ile hedeflenen, Azerbaycan petrolünün Akdeniz üstünden Batıya taşınmasıydı. Rusya, alanda enerji konusunda yetkili tek ülke olmak istemesinden dolayı tasarıya karşı çıkmıştır. Fakat kabul edilmesine engel olamamıştır (Okan Yeşilot, 2016, s. 62).

1.4. 2000 Sonrası Türkiye-Rusya İlişkileri

Türkiye-Rusya ilişkileri Soğuk Savaştan sonra özellik olarak başka bir değişim içerisine girmiş ve kendine özgü bir nitelik kazanmıştır. 1990'ların ilk zamanlarında ikili münasebetlerde kayda değer gelişmeler yaşanmıştır. Yalnız bu gelişmeler siyasi değil, daha çok iktisadi ve ticari hususları içermektedir. TR-Rusya ilişkilerinin iktisadi tarafı oldukça büyük ilerleme kaydederken, siyasi yönden aynı ilerlemeyi sağlayamamıştır. 2000'li yıllar TR ve Rusya'nın da yakın geçmişten çıkarmış olduğu ibretlerle aralarındaki itimat bağı kuvvetlendirme doğrultusunda oldukları yıllardır. 2000'li yıllar ilişkilerin alanının büyüdüğü, siyasal görüşmelerin fazlalaştığı, sosyal bağların genişlediği ve bütün olarak karşılıklı itimadın güçlendirilmek için uğraşıldığı görülmektedir. 1990'lı yılların çekişme merkezli ilişkilerinden alınan dersler ve 2000'li yılların gündeme getirdiği münasebetlerin yardımıyla karşılıklı bağlar yerel ve global ölçekte dünyada meydana gelen ilerlemelere benzer olarak tekrardan biçimlenmektedir. Günümüzde iki ülkenin de izlemiş olduğu yerel ve global dış politika ve yarar sağlama algılamaları ticaretten, ekonomiye, politikadan, kültüre kadar çok formatlı birlikteliklerin gerisindeki itici güç durumuna gelmiş ve epeyce muvaffakiyetli diyebileceğimiz siyasi görüşme kanalları oluşturulmuş durumdadır. Ankara ile Moskova'nın UA meselelere olan tutumlarında genellikle benzerlik görülmeyle birlikte, bazı hususlarda iki ülke arasında görüş farklılıklarına dikkat çekmektedir. İran nükleer probleminin diplomatik yöntemle çözülmesi, TR-Ermenistan bağlarının normal seyrine gelmesi, Dağlık Karabağ sorunun diplomatik yöntemlerle çözülmesi, Ortadoğu'da barışın sağlanması, Suriye-Lübnan sorunu, Afganistan ve Irak'ta asayişin sağlanması ortaklığı gibi UA hususlarda Rusya ve Türkiye birbirine benzer sayılabilecek stratejilere

sahiptirler. Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkiler ilerletilmiş, çok boyutlu, derinleştirilmiş veya son zamanlarda stratejik gibi kelimelerle ifade edilmiş olsa da TR ve Rusya arasında yüksek çok fazla dile getirilip söylenmeyen birtakım meselelerin olduğu görmezden gelinemez. Ekonomik, ticari, siyasi, turizm ve kültürel alanda ticari çok boyutlu ortaklık düzeyine ulaştıran Türk-Rus ilişkileri günümüzde Suriye krizi nedeniyle en önemli sağlamlık sınavından geçmektedir. Rusya tüm çabasıyla Esad'ın kalması için uğraşırken, Türkiye ise Esad'ın olmadığı bir Suriye planı yapıyor. Türkiye ve Rusya, Suriye meselesinin çözüm yolunda ülke içinde dirlik ve düzenin sağlanması, savaşın bitirilmesi, ülke birliğinin muhafaza edilmesi ve Suriye toplumunun kendi geleceklerine yönelik kararları sadece kendilerinin vermesi gibi hususlarda benzer tutumlar sunmaktadırlar. Çözüme yönelik yalnızca Esad'ın devre dışı bırakılması konusunda görüş farklılıkları yaşamaktadırlar. Suriye krizi uzun yıllar boyunca devam edebilir ve buna dayanarak Türkiye-Rusya bağlarını bir süre daha önemli ölçüde oyalayabilir. Siyasi, ekonomik, kültürel ve diğer alanlarda hızlı bir biçimde gelişme kaydeden ilişkiler Suriye krizi, Füze Kalkanı, Uçak krizi, Arap Baharı ya da farklı meselelerle zedelenmeyecek kadar kuvvetli bir kurumsal yapıya dönüştüğünü ortaya koymuştur. Bavul ticareti, turizm, eğitim, karma evlilikler gibi, toplumsal ilişkilerle birbirine daha çok yaklaşan Türkiye-Rusya ilişkileri yakalamış oldukları seviye ve içerik bakımından günümüzde oldukça başarı sağladılar. Ticari-ekonomik ilişkiler, enerji ilişkileri, kültürel ilişkiler, kimi bölgesel ve küresel problemlerde sürdürülen aynı ya da yakın stratejiler mevcuttur. Karadeniz'de süregelen ortaklık, iki ülke arasında üst düzey işbirliği, konseyin kurulması, siyasi görüşmelerin çoğalması ve vizelerin karşılıklı kaldırılması gibi konulardan bakıldığı zaman ilişkiler tarihte daha önce hiç olmadığı kadar iyi durumdadır. Kıbrıs, Ermenistan, PKK, Dağlık Karabağ, Kosova, Arap Baharı ve Suriye krizi gibi sorunlarda yaşanan görüş farklılıkları, Günay Kafkasya'da bitmek bitmeyen çekişme gibi sıkıntılı alanlarında bulunduğu görülmektedir (Sandıklı, 2013).

2001 yılında yapılmış olan 11 Eylül saldırıları Türk-Rus ilişkileri bağlamında belirleyici olmuştur. New York'ta bulunan Dünya Ticaret Örgütü'ne karşı gerçekleştirilen terör saldırılarının ardından hem Ankara hem de Moskova uluslararası terörizme karşı savaşmaya hazır olduklarını belirtmiştir (Salih Yılmaz, 2016, s. 36). "2001 yılında TR ve Rusya arasında Dışişleri Bakanları

düzeyinde “Avrasya İşbirliği Eylem Planı” imzalanmıştır. Putin’in 2004’de yapmış olduğu Ankara ziyareti esnasında imzalanan “Ortak Deklarasyon”da “Çok Boyutlu Güçlendirilmiş Ortaklık” amacı kesinleşmiştir. 2009 yılında Abdullah Gül’ün Moskova ziyareti esnasında “Ortak Siyasi Deklarasyon” imzalanmıştır. 2010’da Medvedev’in Ankara ziyareti sırasında “Üst Düzey İşbirliği Konseyi” (ÜDİK) kurulmuştur. “Avrasya’da İşbirliği Eylem Planı” 16 Kasım 2001 senesinde Dışişleri Bakanı İsmail Cem ile Rus Dışişleri Bakanı İgov İvanov tarafından New York’ta imzalanmıştır. Bu plan Avrasya coğrafyasında çok boyutlu işbirliğini önermektedir. Buna göre iki ülke yalnızca ikili işbirliğini devam ettirmekte kalmayacak, Avrasya ve Doğu Akdeniz coğrafyasında da birlikte çalışacaklardır. Böylece, iki ülke mevcut ilişkilerini güçlendirilmiş yapıcı ortaklık düzeyine taşımışlardır. Bu belge ile her iki ülke de karşılıklı olarak kendileri için hassas gördükleri sahalarda işbirliklerini ön plana çıkarmışlardır. Eylem Planı, ilişkilerde her zaman bir pürüz niteliği taşıyan uluslararası terörizm konusunu işbirliğine açık hale getirmiştir. Avrasya bölgesinin iki tarihsel hükümler gücü Türkiye ve Rusya’nın yaklaşma stratejileri tarihsel önyargıları ve korkuları aşmak üzerine inşa edilmektedir. Türk-Rus yaklaşması Avrasya ve Doğu Akdeniz’de rekabet yerine birbirlerini tamamlayıcı bir boyuta yönelmiştir” (Kanbolat, 2012).

Putin döneminde birçok alanda istikrarı sağlamış görünen Rusya’yı Avrasya coğrafyasındaki köprübaşı ülkelerden biri olan Türkiye’yle ve bölgede bulunan diğer Müslüman ülkelerle yoğun bağlar sağlamak istemesi de tek kutuplu dünya düzeninden çok kutuplu dünya düzenine geçme gayesinde verdiği emeklere bir örnektir. Başta Putin’in ara sıra Rusya’nın Müslüman yapısına vurgu yapması İKÖ (İslam Konferansı Örgütü)’ye üyeliğindeki istekli yaklaşımı, Rusya azınlıklarına İkinci Yekaterina dönemini hatırlatan birtakım “jestler” uygulaması Rusya’nın ileri dönemlerdeki stratejilerine ilişkin başlıca belirtiler göstermektedir. Rusya’nın İKÖ’ye gözleyici nitelikte katıldığı toplantı 2005 yılında yapıldı. Özellikle Kıbrıs, Filistin-İsrail ve Kudüs, Irak, Afganistan, Keşmir, Azerbaycan ve Sudan coğrafyasındaki ilerlemelerin incelendiği kurulda tekrardan inşa sürecinde olan Irak, Filistin ve Afganistan’a destek sağlanmış, İran’ın nükleer enerji kullanımı “barışçıl amaç” koşuluyla onaylanmıştır. “Japonya, Kore, Çin ve Latin Amerika ülkeleriyle ilişkilere önem verileceğinin açıklandığı sonuç bildirgesinde, Türkiye’nin de desteklediği Rusya’nın İKÖ’ye gözlemci üye olarak

kabul edilmesi önemli bir gelişmedir. Bütün bu açılımlar, Avrasya’da güç dengelerinin yeniden çıkar çatışma alanları yarattığını ve bu durumun “beklenilmedik” gelişmelere gebe olduğunu gösteriyor. Putin’in TR’yi ziyaret eden ilk Rus devlet başkanı olması, Rusya başbakanı Mikhail Kasyanov’un 2000 yılının Ekim ayında Türkiye ziyareti (birçok siyaset bilimci tarafından doğalgaz yarışlarında Rusya’nın öne geçmesindeki dönemeçlerden biri olarak kabul edilir.) Türkiye’nin cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, Meclis başkanı Bülent Arınç, başbakan Recep Tayyip Erdoğan ile Rusya’da temaslarda bulunması ikili ilişkiler bakımından son dönemde dikkat çeken olaylar olarak gösterilebilir. 2007 yılında TR’de Rus yılı, 2008’de de Rusya’da Türk yılı ilan edilmesi halklar ve hükümetler düzeyinde olumlu bazı gelişmelere yol açabilecek bir adımdır” (Türkiye-Rusya; Tarihin İki Yüzü , 2009).

Rusya Federasyonu ile olan ilişkilerimizi ekonomik ve ticari ilişkilerde itici güç oluşturmaktadır. Rusya en önemli ticaret ortaklarımızdan biri olmuştur. Türkiye ve Rusya arasında yapılan karşılıklı yatırımlar 10’ar milyar dolar seviyesinde olup, Türk Müteahhitleri tarafından bugüne kadar Rusya’da toplam değeri 60 milyar doların üzerinde 2000 civarlarında plan uygulamaya konulmuştur. Enerji alanında, önemli hissedarlarımız arasında yer alan ve Rusya’yla bu alanda olan ortaklığımız Akkuyu Nükleer Santrali ve Türk Akım projeleriyle daha önemli bir aşamaya yükselmiştir. TR-Rusya arasında turizm alanında var olan ortaklık, ikili münasebetlerin diğer mühim yönünü meydana getirmektedir. 2014 yılında Türkiye’ye gelen Rus turist sayısı 4,5 milyon dolaylarına yaklaşmış, 2015 ve 2016 yıllarında yaşanan gerilemeler ise 2017’den sonra geçmişte kalmıştır. 2017’de erişilen 4,7 milyonluk rekor 2018 yılında 5,9 milyona yükselmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2016).

2. Montrö Boğazlar Sözleşmesi

Boğazlar genel deyişle ifade edilen; Çanakkale Boğazı, Marmara Denizi ve Karadeniz Boğazından oluşmuş olan Türk Boğazlarından geçiş ve seyfüseferi Türkiye’nin güvenliği ve Karadeniz’e kıyısı olan ülkelerin Karadeniz’deki güvenlikleri çerçevesinde koruyacak şekilde düzenleyen Montrö Boğazlar Sözleşmesi 1991 yılında yıkılan SSCB (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) ve Yugoslavya, Romanya, Bulgaristan, Türkiye, Yunanistan, Fransa, İngiltere ve Japonya arasında, 20 Temmuz 1936 tarihinde İsviçre’nin Montrö şehrinde

imzalanmıştır ve daha sonra 9 Kasım 1936'da yürürlüğe girmiştir (İbrahim Akın, 2018, s. 989).

Lozan Boğazlar Sözleşmesi Türkiye'nin hâkimiyetini iki şekilde sınırlandırıyordu. Yapılan sözleşmede ilk olarak, Çanakkale ve İstanbul Boğazlarındaki bazı bölgeleri askerden arındırıyordu. Öte yandan, İstanbul'da Boğazlar Komisyonu adında bir Uluslararası Komisyonun kurulması düşünülüyordu. Sözleşmeye göre, haklarını "Boğazların suları üzerinde kullanacak" komisyon bir Türk aracının başkanlığında, sözleşmenin diğer imzacı devletleri, Fransa, İngiltere, İtalya, Japonya, Bulgaristan, Yunanistan, Romanya, Rusya ve Sırp-Hırvat-Sloven devleti araçlarından oluşacaktı (Canar, Bölgesel Güçlerin Karadeniz Stratejisi , 2013, s. 190). Türkiye'nin Lausanne Boğazlar Sözleşmesinde (LBS), hâkimiyetini sınırlayan bazı kararları gönülsüz de olsa onaylamasının sebebi, Konferansı bir an önce barışla neticelendirme istediğinin yanında, Milletler Cemiyeti (MC) çerçevesinde oluşturulan kolektif güvenlik sisteminin işleyeceğine ve Uluslararası seviyede silahsızlanmanın gerçekleşeceği beklentisiydi (Özersay, 2001). Diğer taraftan, Milletler Cemiyeti uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında verimsiz kalmıştır ve bunun yanı sıra, silahlanmada yeni bir yarış başladı. Bu şartlar altında Türkiye, bir Uluslararası Konferans aracılığı ile güvenliğini tam olarak sağlayacak yeni bir Boğazlar rejiminin hazırlanması için 1933 yılından itibaren diplomatik girişimlerde bulundu. 1936 yılına geldiği zaman, UA ortamda böyle bir değişiklik için uygundu. Neticede, 22 Haziran'da İsviçre'nin Montrö şehrinde, İtalya dışında Lozan Boğazlar Sözleşmesine taraf olan bütün devletler bir araya geldiler. Yapılan toplantıdan sonra, 20 Temmuz tarihinde söz konusu devletler Montrö Boğazlar Sözleşmesini imzaladılar ³ (Canar, Bölgesel Güçlerin Karadeniz Stratejisi , 2013, s. 191).

Sözleşme; 5 bölüm, 29 madde ve 4 teknik ekten (vergilerin alınması kuralları, gemilerin kategorileri, tonajların belirlenmesi vs.) oluşmaktadır. Sözleşmeye göre;

³ Lozan Boğazlar Sözleşmesine taraf olan devletlerden Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı, 1929'da adını Yugoslavya olarak değiştirdi. Bu devlet, Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ne Yugoslavya adı altında taraf oldu. 1944 yılında Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti (YSFC) kuruldu. YSFC 1990'ların başında dağılma sürecine girdi ve 27 Nisan 1992 tarihinde Sırbistan ve Karadağ bir araya gelerek Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'ni oluşturdu. 4 Şubat 2003 tarihinde ülkenin resmi adı Sırbistan ve Karadağ Devlet Birliği oldu. Karadağ 3 Haziran 2006'da bağımsızlığını ilan etti. Daha sonra 5 Haziran 2006'da Sırbistan Parlamentosu Sırbistan Cumhuriyeti'nin, Sırbistan ve Karadağ Devlet Birliği'nin "ardıl devleti" olduğunu ilan eden kararı aldı.

1. Maddede, “*Taraflar Boğazlarda denizden geçiş ve gidiş geliş serbestliği ilkesini kabul eder ve doğrularlar*” söylenmektedir. Serbest geçiş ve taşımacılık hakkını kapsayan bu hak diğer maddeler çerçevesinde düzenlenmektedir.
2. Madde, “*gerek barış zamanında gerekse Türkiye’nin taraf olmadığı savaş zamanında bayrak ve yüküne bakılmaksızın ticari gemiler gerekli sağlık denetimi ve gümrük kurallarını gözeterek gece ve gündüz tam geçiş serbestliğine sahiptirler.*”
3. Madde, “*geçiş ve gidiş geliş yapacak gemilerin uymaları gereken sağlık kurallarını belirtiyordu.*”
4. Madde, “*savaş zamanında Türkiye, savaşan değilse, ticaret gemileri, bayrak ve yük ne olursa olsun, 2. Ve 3. Maddelerde önerilen koşullar içinde, Boğazlardan geçiş ve gidiş geliş serbestliğinden istifade edecektir.*”
5. Madde, “*Türkiye’nin taraf olduğu, savaş durumunda ise Türkiye ile savaş halinde olan ülkeye bağlantısı olmayan gemilere, düşmana hiçbir biçimde yardım etmiyor olmaları şartıyla gündüz vakti geçiş hakkı verilmektedir.*”
6. Maddeye göre de, “Türkiye kendisini pek yakın bir savaş tehdidi altında hissederse barış zamanında geçişi düzenleyen 2. Madde hükümleri yürütülecek, fakat gemiler gündüz vakti ve her seferinde Türk makamlarınca gösterilecek yoldan yapılacaktır” (Fatih Özbay, 2006, s. 167).

Barış zamanında Boğazlardan geçişte savaş gemilerine yürütülecek kurallar, Karadeniz’e kıyıdaş olan ve kıyıdaş olmayan ülkelere göre farklı şekilde düzenlendi. Montrö, Karadeniz’e kıyıdaş olan devletlere Boğazlardan geçirebilecekleri gemi sayısı ve tonajı konusunda daha geniş haklar sağlıyordu. Sözleşme, kıyıdaş olmayan devletlerin Boğazlardan geçirebilecekleri savaş gemisi sayısıyla, Karadeniz’de kalacakları süreyi de sınırlıyordu. Kıyıdaş olmayan devletlerin uçak gemileri, denizaltıları, hattı harp gemileri Boğazlardan geçmeyecekti. Öte yandan, söz konusu olan devletlerin Karadeniz’de bulundurabilecekleri savaş gemilerinin toplam tonajı 45.000 tonu geçmeyecekti. Kıyıdaş olmayan bir devletin Karadeniz’de yalnız başına bulundurabileceği savaş gemilerinin toplam tonajı ise sadece 30.000 tonla sınırlandırıldı. Bununla birlikte, kıyıdaş olmayan hükümetlerin savaş gemileri Karadeniz’de en fazla 21 gün kalabilecekti (Canar, Bölgesel Güçlerin

Karadeniz Stratejisi , 2013, s. 193). Öte yandan, gerekli ön bildirimde bulunacak ve gündüz durmaksızın geçebileceklerdi. Karadeniz'e kıyıdaş gemilerin 15.000 tonu geçen hattı harp gemileri, tek başına ve en çok iki torpido eşliğinde, gerekli ön bildirimde buldukları sürece geçecekti. Bu bahsi geçen gemilerin Karadeniz'deki toplam tonajları ve kalma vadeleri limitsizdir. Montrö Boğazlar Sözleşmesine göre; savaş tehlikesi tehdidinin varlığında, kıyıdaş ve kıyıdaş olmayan devlet ayrımı yapılmaksızın, savaş gemilerinin geçişi Türkiye'nin kaderindeydi. Savaş zamanı Türkiye savaşırsa, bu ilke yine geçerliydi fakat Türkiye savaşta değilse, savaşta olmayan devletlerin gemileri, barış zamanında olduğu gibi geçecekti. Savaşan devlet gemilerinin geçişi de yasaklanıyordu (Özersay, 2001, s. 383).

Uçakların geçişi konusunda LSB, hem denizden hem de havadan serbest geçiş kuralını kabul etmiş ve sivil uçaklarla beraber askeri uçaklarında Boğazlar üzerinden geçişini düzenlemişti. Montrö ise, bunu reddedip sadece sivil uçaklara ilişkin düzenleme getirirken, Boğazlar üzerinden askeri uçakların geçişine izin verip vermeme velayetini Türk Hükümetine bıraktı (Özersay, 2001, s. 380).

Montrö Boğazlar Sözleşmesi, Boğazlar bölgesinden geçiş rejimini tekrardan düzenlemenin yanı sıra, Türkiye'nin hâkimiyetini daraltan hükümlere de son verdi. Uluslararası Boğazlar Komisyonu kaldırıldı. Öte yandan Türkiye, Boğazlar bölgesini yeniden silahlandırma hakkını kazandı. Böylece Türkiye'nin Boğazlar üzerindeki hâkimiyetini tanıyan Montrö Sözleşmesi, TBMM tarafından 31 Temmuz 1936'da onaylanarak 9 Kasım 1936'da geçerliliğe girdi. Ek protokolün kararlarına dayanarak Çanakkale Boğazı, Marmara Denizi ve İstanbul Boğazının Türk ordusu tarafından askerileştirilmesine de 15 Ağustos 1936 tarihinde başlandı. Ayrıca Montrö, İtalya dışında Lozan Boğazlar Sözleşmesinin tüm imzacı taraflar tarafından da onaylanarak yürürlüğe girdi. İtalya, sözleşmeye 1938 yılında katıldı, Japonya ise 1951'de San Francisco Antlaşmasıyla Montrö'den çekildi. Montrö sözleşmesi, 20 yıllık süre için yapıldı. Yapılan bu 20 yıllık zamandan 2 yıl önce muhataplardan biri, bir ön bildirimde bulunduğu takdirde sözleşmenin 2 yıl sonra bütün taraflar için bitmesi gerekiyordu. Buna dayanarak da taraflar yeni bir rejim oluşturmak için konferans toplayacaklardı. Öngörülen 20 yıllık müddet 1956 yılında sona erdiği ve herhangi bir ön bildirim yapılmadığı için

Montrö, o tarihten bugüne yürürlükte kalmaya devam etmektedir. Montrö sözleşmesinin bir kısmının değiştirilmesi olasıdır. Çünkü sözleşmenin yürürlüğe girmesinden itibaren her 5 senede taraflardan herhangi biri, bir ya da birkaç maddesinde değişikli yapıma isteme hakkına sahiptir. Bu maksatla, bir taraf devlet her 5 senelik sürenin bitiminden 3 ay önce bu talebini ve ilgili değişim teklifini bildirecektir. Sözleşmenin 14. Ve 18. Maddelerinin değiştirilmesi için bir, diğer maddelerin değiştirilmesi için ise iki muhatap hükümet tarafından desteklenmesi lazımdır. Diplomatik yollarla bir sonuç sağlanmazsa, bu amaçla bütün tarafların kabul ettikleri bir konferansın toplanması mecburidir. Böyle bir konferansta, savaş gemilerinin sayı ve tonajıyla alakalı 14. Madde ile kıyıdaş olmayan devletlerin Karadeniz’de bulundurabilecekleri savaş gemilerinin sayı ve tonajına dair 18. Maddenin değiştirilmesi için taraf devletlerin $\frac{3}{4}$ gibi bir çoğunluk yeterlidir. Yalnız, bu özel ekseriyet içinde Türkiye dâhil Karadeniz’e kıyısı olan ülkelerin en az üçünün bulunması şarttır. Dolayısıyla, Türkiye’nin bu konudaki değişikliklerde veto hakkı mevcuttur. Sözleşmenin diğer maddelerinin değiştirilmesi de, taraf olan devletlerin oybirliğiyle mümkündür (Canar, Bölgesel Güçlerin Karadeniz Stratejisi , 2013, s. 195-196).

2.1. Türk Boğazlarının Tarihi Arka Planı

Türklerin denizle tanışmaları Orta Asya’dan Batıya göç eden Türkmen boylarının Akdeniz’e varmalarıyla beraber devlet olarak denizlere ulaşmalara Osmanlı Beyliğinin kurulmasından sonra gerçekleşmiştir. Osmanlı Beyliği, kuruluşundan sonra, Orhan Bey döneminde Rumeli’ye yerleşmiş, birinci Murad be Yıldırım Bayezid döneminde de Balkanları fethederek Marmara Denizinin her iki kıyısında kümelenerek Boğazların sahibi olarak her iki taraftan geçişini denetim altına almıştır. Fatih Sultan Mehmet döneminde 1453 yılında İstanbul’un fethi sonrasında İstanbul Boğazı, Marmara Denizi ve Çanakkale Boğazı tam olarak Osmanlı Devletinin egemenliği altına girmiştir (İbrahim Akın, 2018, s. 993).

2.2. Osmanlı İmparatorluğu Dönemi (1453-1923)

Boğazların Osmanlı Devleti döneminde İstanbul’un fethiyle beraber Türklerin elde ettiği 1453 yılından Lozan Antlaşmasının imzalandığı 24 Temmuz 1993

tarihine kadar olan dönem Osmanlı İmparatorluğu dönemidir. Bu dönemde, Osmanlı Devletinin Karadeniz ve Boğazlarda üstünlüğünü tek taraflı olarak kullandığı İngiltere ile imzalanan 1809 Kal-i Sultaniye Anlaşmasına kadar olan dönem Osmanlı İmparatorluğunun boğazlara tam hâkim olduğu dönemdir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde İstanbul boğazı, Marmara Denizi ve Çanakkale Boğazı Bizans İmparatorluğunun denetimi altında bulunmaktaydı. Yıldırım Bayezid'in Çanakkale Boğazını kontrol altına alarak, İstanbul ve Karadeniz'e yönelik deniz ulaştırması üzerinde dinamik bir kontrol tesis etmek düşüncesiyle 1390'da Gelibolu tersanesini tekrardan kurması ve Niğbolu zaferinden sonra 1395 yılında İstanbul Boğazında Anadolu Hisarını yaptırması, Boğazların kontrol altına alınması ve İstanbul'a sahip olma konusundaki Osmanlı Devletinin niyetini açıkça göstermekteydi. Nitekim Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'un fethi öncesinde Anadolu Hisarını yaptırmış ve böylece İstanbul Boğazı üzerinde Osmanlı kontrolü ve hâkimiyeti oluşmaya başlamıştır bu dönemde başta Venedik ve Ceneviz gemileri olmak üzere İtalyan şehir devletlerine ait diğer gemiler ticaret amacıyla boğazları ve Marmara denizini kullanarak Karadeniz'e geçiş yapmaktaydılar. Bu gemiler, İstanbul Boğazındaki hisarlar altına geldikleri zaman yelkenlerini indirmekte, taşıdıkları yükler kontrol edilip 300 akçe "Selamiyye Vergisi" ödedikten ve ayrıca adına "izn-ü sefine" denilen geminin seyrüseferi için verilen izin anlamına gelen bir izin belgesini aldıktan sonra İstanbul Boğazından geçebilmekteydi. Nitekim Osmanlı Devletinin geçiş düzenlemelerine ve verilen emirlere uymayan bir Venedik gemisinin 25 Kasım 1452'de batırıldığı tarihi kaynaklarda bulunmaktadır (İbrahim Akın, 2018, s. 993-994).

2.2.1. Tek Tarafları Tasarruflarda Boğazlardan Geçiş Dönemi (1453-1774)

1452 yılında İstanbul'un fethinden hemen önce Fatih Sultan Mehmet'in, Akdeniz ve Karadeniz'de epey bilgili bir halde Venediklilerin Karadeniz'e yönelik deniz ticaretlerini önlemek için İstanbul Boğazını en küçük noktasına Rumeli Hisarını yaptırması ve buradan geçiş parası alınmasını buyurmasıyla boğazlardan geçiş Osmanlı İmparatorluğu kontrolüne girmiştir. Rumeli Hisarının yapılmasıyla, Boğazdaki gemi trafiği kontrol edildiği gibi, Akdeniz ve Karadeniz'den Bizans İmparatorluğuna gelebilecek destekler de

engellenmiştir ve İstanbul'un daha pratik ve kısa zamanda fethedilmesine olanak sağlamıştır. Fatih Sultan Mehmet İstanbul'un fethinden sonra Boğazların hâkimiyetini almış, Ege denizindeki boğaz önu adalarını da fethederek Çanakkale Boğazının güvenliğini sağlamış, Karadeniz'de Amasra, Sinop, Trabzon, Kırım, Azak ve diğere Karadeniz illerini de alarak Trabzon Rum İmparatorluğunu bitirmiş ve böylece Çanakkale ve İstanbul Boğazları ile Marmara Denizi ve Karadeniz Osmanlı Devletinin salt egemenliğı altına girmiştir. Boğazların ve Karadeniz'in yabancı hükümetlerin ticaret ve savaş gemilerine kapalılığı ilkesi Osmanlı Devletinin dış politikasında baz alındığı gibi, bu durum uluslararası ilişkilerde de “*de jure*” ve “*de facto*” olarak yerini almıştır. Bununla beraber, Osmanlı Devleti birkaç devletle yapmış olduğı ikili anlaşmalarla kendi karasularında ticaret yapma hakkı tanımıştır. Mesela, Fatih Sultan Mehmet zamanında Venediklilerle yapılan ikili anlaşmayla, Venediklilere Osmanlı bayrağı altında ticaret hakkı sağlamıştır. Bir diğere örnekte Fransa ile 1536'da yapılan bir anlaşmayla her iki devletin kendi karasularında serbestçe ticaret yapma ve dolaşma hakkı verilmiştir. Boğazların ve Karadeniz'in bütün yabancı ticaret ve savaş gemilerine kapalı olma kanunu, o tarihlerde tek taraflı bir prosedür olan bir tür imtiyazlarla bazı ülkelerin ticaret gemilerine tanınan ayrıcalıklar dışında 1774 senesine kadar devam etmiştir. Örneğın, 1579 senesinde İngiltere'ye, 1612'de Hollanda'ya boğazlardan geçişte birtakım ayrıcalıklar tanınmıştır. Bu ayrıcalıklar Osmanlı Devletinin baskın olduğı dönemlerde Osmanlı'nın denetiminde olması nedeniyle de otoritesini kötü etkilememiş ve benimsediğı kapalılık ilkesine gölge düşürmemiştir. Bu dönemde Boğazlardan geçiş ve Karadeniz'deki deniz ulaştırmasına ve deniz ticaretine ait tüm hükümler, hiçbir yasaklama olmadan, Osmanlı İmparatorluğu tarafından yalnız başına alınmıştır. 1453 yılına geldiğı zaman İstanbul'un fethiyle başlayan boğazlarda hâkimiyet dönemi Osmanlı Devletinin askeri ve ekonomik alanda zayıflaması nedeniyle, 1774 senesinde Rusya'yla imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ile son bulmuştur. 1773 yılında Rusya'nın Kırım'ı işgal edip Karadeniz'e inmesinin ardından yapılan Küçük Kaynarca Antlaşması ile Karadeniz Osmanlı Devletinin bir iç denizi olmaktan çıkmıştır. Ruslar, Rus ticaret gemilerinin Boğazlardan kolaylıkla geçmelerini anlaşmanın 11. Maddesine koydurtmuşlardır (İbrahim Akın, 2018, s. 994-995).

2.2.2. İkili Anlaşmalarda Boğazlardan Geçiş dönemi (1774-1841)

Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya arasında 21 Temmuz 1774’de imzalanmış olan Küçük Kaynarca Antlaşması ile Rus ticaret gemilerine Karadeniz’de ticaret yapabilme ve Boğazlardan serbest geçebilme hakkı tanınırken savaş gemilerinin geçişine izin verilememiştir. Fakat 1798 yılında Mısır’ın Fransızlar tarafından işgali sonrasında Osmanlı Devleti Rusya’dan yardım talep etmek mecburiyetinde kalmış ve bunun üzerine bir Rus filosu boğazlardan geçerek Osmanlı donanması ile birlikte Mısır’a gitmiş, Fransızların yenilmesinden sonra da Ruslarla yapılan bir savunma antlaşması ile Rus savaş gemilerinin boğazlardan geçişine müsaade edilmiştir. 1806 yılında Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya arasında savaş çıkmasıyla İngiltere yardım teklifinde bulunmuş ve imzalanan “*Kal’a-i Sultaniye*” antlaşması ile İngiliz donanmasının boğazlardan Karadeniz’e çıkarak Osmanlı kıyılarını savunması kararlaştırılmıştır. Yalnız, İngiliz gemileri Çanakkale Boğazını geçerek İstanbul önlerine kadar gelmelerine rağmen Mısır’da çıkan savaş sebebiyle daha ileri gidemediler. Küçük Kaynarca Antlaşması, Karadeniz’i bir Türk gölü olmaktan çıkararak ve boğazlardan geçişini tartışma konusu haline gelen ve Ruslarla yapılan savunma anlaşmalarından sonra bu dönemde diğer devletlerle de ticaret gemilerinin boğazlardan serbestçe geçişlerine yönelik ikili anlaşmalar yapılmıştır. 1783 yılında Avusturya, 1801 yılında Fransa, 1802’de İngiltere ve daha sonra da diğer küçük Avrupa devletleri ile ikili anlaşmalar imzalanarak boğazlar bir anlamda UA geçişlere açık olmuştur. Yapılan ikili anlaşmalarla da Osmanlı Devleti boğazları anlaşmaya taraf olan devletlerin ticaret gemilerine açma veya bütün hükümetlerin savaş gemilerine kapatmayı taahhüt etmiştir. Boğazlardan geçişin açık veya gizli anlaşma kararlarıyla tayin edilmeye çalışılmış, koşullar değiştikçe yapılan yeni anlaşmalarla geçiş koşulları hazırlanmıştır. Boğazların bütün devletlerin ticaret gemilerinin geçişine açılması 14 Eylül 1829 tarihinde Osmanlı Devleti ile Rusya arasında imzalanmış olan Edirne Antlaşması ile meydana gelmiştir. Takribi olarak, üç asır boyunca bir Türk gölü kimliğinde kalan ve 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile Türk-Rus denizine dönüştürülen Karadeniz, boğazları bütün devletlerin ticaret gemilerinin geçişine açan Edirne Antlaşması ile UA bir nitelik kazanmıştır (İbrahim Akın, 2018, s. 995-996).

2.2.3. Çok Taraflı Anlaşmalarla Boğazlardan Geçiş Dönemi (1841-1923)

13 Temmuz 1941 tarihinde, Akdeniz ve Karadeniz boğazları hakkında Londra Sözleşmesi yapılmış ve bu sözleşmeyle boğazların statüsü UA bir nitelik kazanmıştır. Devletlerarası programda geçmiş zamanlardan bu yana Osmanlı Devleti tarafından yürütülen “kapalılık” esasının savaş gemileri için geçerliliğini korumasının (Kaidei-Kadime) onaylandığı, buna karşılık ticaret gemileri açısından Boğazlardan serbest geçiş hakkının yeni bir örneğin verildiği söylenebilir. Bu sözleşmeyle, Osmanlı Devleti kendi takdirine göre savaş zamanında boğazları istediği devletin savaş gemilerine açma hakkına sahip oluyordu. Nitekim Osmanlı Devleti bu hakkını, 1853-1856 Kırım savaşına kadar kullanılmıştır. 1841 Londra Boğazlar Sözleşmesi ile kurulan düzen genel anlamda Birinci Dünya Savaşına kadar devam etmiştir. 1856 yılında Paris kongresinde imzalanmış olan “Paris Boğazlar Sözleşmesi” uzun vadeli olmamış ve 1871 yılında imzalanan “Karadeniz Hakkında Londra Antlaşması” ile bir anlamda 1841 Londra Boğazlar Sözleşmesi düzenlemelerine tekrar dönüş yapılmıştır. Bu dönemde boğazların barış zamanında bütün devletlerin ticaret gemilerine açıklığı, savaş gemilerine de olan kapalılığı kuralı uygulanmıştır. Birinci Dünya Savaşında kapatılan boğazlar, 30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesinin imzasından hemen sonra, itilaf devletlerinin işgali altında yeniden deniz ulaşımına açılmıştır. Osmanlı Devleti ile Birinci Dünya Savaşından galip gelen devletleri (İtilaf Devletleri) arasında imzalanmış olan Mondros Mütarekesi kararlarına göre Osmanlı Devleti, Çanakkale ve Karadeniz Boğazlarının açılmasını ve Karadeniz’e geçişin sağlanmasını öte yandan her iki boğazın kıyılarındaki askeri tesislerin İtilaf devletlerince işgal edilmesini kabul etmiştir. Sevr; hiçbir zaman geçerliliğe girmemiş ve hatta ölü doğmuş olan bir anlaşma Osmanlı Devleti ile Birinci Dünya Savaşının galip devletleri arasında imzalanmıştır. Antlaşmaya göre, Çanakkale Boğazı, Marmara Denizi ve Karadeniz Boğazını içeren boğazlar savaş ve barış zamanında bayrak farkı gözetmeksizin, bütün hükümetlerin ticaret ve savaş gemileri ile askeri ve sivil uçaklarına açık olacaktı. Antlaşma ile serbest geçişi düzenlemek ve denetlemek amacıyla geniş yetkilerle donatılmış “Boğazlar Komisyonu” kurulacaktı. Çanakkale Boğazının Avrupa kıyıları Yunanistan’a verildiğinden, Yunanistan ve Osmanlı Devleti boğazlar üzerindeki denetim yetkilerini bu komisyona aktaracaktı.

Fakat Mustafa Kemal'in önderliğindeki Ankara Hükümeti Sevr Barış Antlaşmasını reddetmiş ve Anadolu'da başlayan Milli Mücadele, Sevr Barış Antlaşmasının geçerliliği olmayacağını göstermiştir (İbrahim Akın, 2018, s. 996).

3. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü

Soğuk savaşın bitmesi ve SSCB'nin yıkılma aşamasında Doğu Bloku üyelerini çevreleyen Varşova Paktı ve COMECON'un yıkılması, bu teşkilatların içerdiği ülkelerin yeni süreçlerde bulunması için imkân sağlamıştır. Karadeniz bölgesinin kıyıdaşı olan Romanya ve Bulgaristan, Varşova Paktı ve COMECON'un (Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi) aracısız üyeleri iken Moldova, Ukrayna, RF ve Gürcistan ile Karadeniz bölgesinde bulunan Azerbaycan ve Ermenistan SSCB'yi oluşturan cumhuriyetler nedeniyle bahsi geçen teşkilatlara üyeydiler. Buna rağmen Karadeniz kıyıdaşı olup ve en uzun kıyıya sahip olan Türkiye söz konusu olan örgütlere üye olmayan tek ülkedir. Doğu Blokunun çöküşü ile kapitalist dünyada bir bakıma ortada kalan bu komşular ile ortak menfaatler çevresinde teşkilatlanma konusunda TR'nin öncülük etmesi bu açıdan anlamlıdır. Türkiye'nin kazan-kazan stratejisiyle bölgesel teşkilatlanmada kılavuz teşebbüsüne karşın Karadeniz kıyıdaşı ve bölgedeki ülkeler arasında anlaşmazlıklar ve hatta savaşlar yaşanmaktadır. Söz konusu olan bu çatışmaların bir kısmı hala çözülmüş değildir (Yalçınkaya, 2017, s. 3).

20. yüzyılın 90'lı yıllarında Rusya ve Türkiye arasındaki ilişkilerde önemli gelişmelerden bir tanesi de "Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü"nü (KEİÖ) kurulması olmuştur. Bu örgütün kurulma fikri ilk olarak Türkiye'nin 8. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'dan çıkmıştır. Özal Bakanlar Kurulu toplantılarının birisinde, Büyükelçi Şükrü Elekdağ'ın Karadeniz havzasında bulunan ülkeler arasında ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla bir örgüt kurulması fikrini görüşmeye sunmuştur. KEİÖ için ilk fikir iletişimi 1990'da Ankara'da yapılmış, 1991'de Bükreş, Sofya ve Moskova'da da devam ettirilmiştir. 3 Şubat 1992 tarihinde Karadeniz'e kıyısı olan devletlerin dışişleri bakanlarının bir toplantısı yapılmıştır. Bu örgütün kurulması konusu, Başbakan Süleyman Demirel'in 1992 Mayıs sonlarında Moskova'da yapmış olduğu resmi ziyaret sırasında da ilgili

lkeler arasında grlmtr. TR'nin 1987 yılında AT yeliğine başvurması ve 1089'da başvurusunun reddedilmesinden sonra KEİ'nn kuruluşunu ilan etmesi dikkat çekici olmutur. KEİ'nn AT'ye bir alternatif olmadığı hem AT hem de KEİ yelerine bildirilmitir. Rusya Federasyonu devlet başkanı B.N. Yeltsin, 25 Haziran 1992 tarihinde KEİ yesi devletlerin devlet ve yöneticilerin İstanbul'da yapılan grmesine katılmıtır. KEİ, Karadeniz, Güney Kafkasya ve Balkanlardan 11 devleti çatısı altında birletiryordu. Bu lkeler; Azerbaycan, Arnavutluk, Bulgaristan, Ermenistan, Gürcistan, Moldova, Romanya, Rusya, Türkiye, Ukrayna ve Yunanistan'dan meydana gelmektedir. Bu ülkelerin temsilcilerinin 25 Haziran 1992'de İstanbul'da gerçekleştirilen üst düzey grmede Karadeniz Ekonomik İşbirliğine dair bir bildirge imzalanmıtır. Söz konusu olan bu bildirge, bölgesel işbirliğinin öncelikli alanlarını ve çalışma mekanizmalarını belirlemektedir. 1996 yılında Yugoslavya, Makedonya, Özbekistan ve İran KEİ'ye tam üyelik için bavurdular. 2003 Nisan ayında Ermenistan'ın başkenti Erivan'daki KEİ Dııleri Bakanları Konseyinin sekizinci toplantısında Sırbistan-Karadağ'la birlikte Makedonya'nın da örgüte kabul edilmesi kararlatırılmıtır (Fatih zbay, 2006, s. 156-157).

Başlangıçta KEİ'nn amacı Karadeniz'e kıyıda olan ülkeler arasında kademeli olarak bir "serbest ticaret bölgesi" kurulması olduğu aıklanmı, fakat daha sonra yapılan grmelerde bu girişimin "ekonomik işbirliği" sınırlarında değerlendirilmesi gereken bir kalkıma olarak belirtilmitir. KEİ'nn kuruluş seviyelerindeki uygulama çalışmalarında başlıca düşünce katılan devletlerin coğrafi yakınlıklarından ve ekonomilerinin birbirlerini tamamlayıcı niteliklerinden istifade edilerek ticari, ekonomik, bilimsel ve teknolojik işbirliğini ilerletmeleri ve Karadeniz Bölgesinin bir barış, işbirliği ve refah bölgesi haline gelmesi amaçlanmaktadır. Bu başlıca amaç istikametinde kısa zaman zarfında bölge devletleriyle işbirliği için müsait ortam sağlanması ve taraflar arasında mal ve hizmet ticaretinin yoğunlaştırılması hedeflenmitir. Uzun vadede ise, bölge ülkeleri arasında ekonomik bağları daha fazla ilerletebilmek için kişilerin, malların, sermayenin ve hizmetlerin serbest dolaşımını kapsamaktadır. Bu amaçların uygulanması için uzun vadede kademeli olarak katılan devletlerarasında serbest ticaret bölgesinin kurulması planlanmıtır (Karadeniz Ekonomik İşbirliği, 2019).

3 Şubat 1992 tarihinde yapılan toplantıda Rusya Dışişleri Bakanı A. Kozirev, ülkesinin bu örgüte yaklaşımını “Rusya, Karadeniz Ekonomik İşbirliği düşüncesine, bu bölgede çok boyutlu ortaklık ve uzlaşmanın tesis edilmesinin ön koşulu olarak bakmaktadır. Bu anlamda, iyi bilinen bir formülü “ticaret ve işbirliğinden barış ve istikrarı” desteklediğimi söylemek istiyorum” şeklinde açıklama yapmıştır. 17-20 Ağustos tarihlerinde Moskova’da Rusya ve Türkiye parlamentolar arası münazaralar yapılmıştır. Yapılan bu münazaralarda parlamentoların başkanları da bulunmuştur ve Karadeniz çevresindeki uluslararası işbirliği konuları da ele alınmıştır. KEİÖ’nün somut gelişme konusu 1996 Ekim ayında üye ülkelerin devlet ve hükümet başkanlarının Moskova’da yapmış oldukları toplantıda ayrıntılı bir şekilde gözden geçirildi ve bölgesel işbirliğinin hukuki temelini güçlendirilmesine dair karar alınmıştır. RF Devlet Duması, 11 Aralık 1998 tarihinde KEİÖ’nün kuruluş tüzüğünü onaylamış ve 1999 Mayıs’ta tüzüğün yürürlüğe girmesiyle KEİÖ, UA örgüt statüsüne sahip olmuştur. Bunlar, örgütün esas mali aygıtı olan “Karadeniz Ticaret ve Kalkınma Bankası”, “İş Konseyi”, “Parlamentar Asamblesi” ve “Bilimsel İşbirliği” konularıyla uğraşan “UA Karadeniz Araştırmaları Merkezi”dir. 2002 yılında da KEİÖ Geliştirme Fonu kurulmuştur (Fatih Özbay, 2006, s. 157).

Üye ülkeler arasındaki işbirliğini daimi kılmak, bölgesel girişimleri teşvik etmek, insan hakları, temel özgürlükler, sosyal adalet, eşit güvenlik ve istikrar, ekonomik özgürlük yoluyla refahı sağlamak başlıca amaçlar arasındadır. KEİÖ’nün geniş ekonomik işbirliği, güvenlik ve istikrar üzerine tesis edilmiştir. Enerji gelişimi, turizm çevre koruma, taşımacılık, iletişim, ticari ve ekonomik gelişme, banka ve finans, bilim ve teknoloji, tarım ve tarımsal sanayi, ekonomik ve istatistiksel veri akışı, afet yardımlarının organizasyonu ve organize suçlara karşı mücadele gibi türlü konularda faaliyet gösteren çalışma alanları kurulmuştur. (Duygu Yücel, 2018, s. 1086). Ülkelerin devlet ve hükümet başkanlarının İstanbul (25 Haziran 1992), Bükreş (30 Haziran 1995), Moskova (25 Ekim1996), Yalta (5 Haziran 1998), İstanbul’da (17 Kasım 1999- 25 Haziran 2002) olmak üzere altı üst düzey görüşme yapılmıştır. Nisan ve Ekim aylarında olmak üzere yılda iki defa örgütün Dışişleri Bakanları Konseyinin toplantıları yapılmaktadır. Toplamda 22 toplantı yapılmıştır. Cumhurbaşkanımız A.N. Sezer’in öncülüğünde 25 Haziran 2002 tarihinde İstanbul’da gerçekleştirilen KEİÖ Zirvesine 8 üye ülkenin Cumhurbaşkanı katılmıştır. Yapılan toplantıya sadece Yunanistan ve

Ermenistan Dışişleri Bakanları, Rusya ise Başbakan yardımcısı V.İ. Matvienko tarafından temsil edilmiştir. Zirve sonunda “İstanbul Deklarasyonu” kabul edilmiştir. Kabul edilen bu deklarasyonda örgütün kuruluşundan itibaren geçen 10 yılın sonuçları gösterilmiş ve Karadeniz çevresindeki ekonomik ve siyasi işbirliğinin ileride alacağı başlıca yerler belirtilmiştir. Terör ve organize suçlar karşı ortak mücadele ve Karadeniz’in güvenliği konularında gerekli önlemlerin alınmasına dikkat çekilmiştir. Karadeniz Ekonomik İşbirliği, KEİÖ’nün nüfuzlu ekonomik bir bölgesel örgüte dönüşmesinin altyapısını sağlamaktadır. Örgütün stratejik önemi ve örgüte karşı ilgi, Karadeniz ülkeleri üzerinden enerji ve ulaşım hatları projelerinin görüşülmeye başlanmasıyla yoğunlaşma olmuştur. KEİÖ bünyesinde hazırlanan ortak projeler, Karadeniz ve Balkan ülkeleri arasındaki ikili ilişkileri kuvvetlendiriyor ve hem Rusya hem de Türkiye’nin çıkarlarına uygun oluyordu (Fatih Özbay, 2006, s. 157-158). Ulaştırma ve iletişim sektörleri KEİÖ sürecinin can damarının oluşturmaktadır. Bu nedenle KEİÖ, Karadeniz bölgesinde iletişim güvenliği ve bölge kalkınmasını destekleyecek üç projeyi hayata geçirmiştir. Bunlardan birincisi, Denizaltı Fiber Optik Kablo Sistemi (ITUR)’dur. İtalya, Ukrayna, RF, ITUR ile denizaltından 3200 km’lik fiber optik kablo sistemi ile birbirine bağlanmıştır. İletişim alanında olan bir diğer proje ise Karadeniz Fiber Optik Sistemi (KAFOS)’dur. KAFOS sistemi ile İstanbul, Varna ve Kışinev arasında doğrudan bir irtibat kurulmuştur. Trans Balkan Hattı (TBL) projesi de İtalya, Makedonya, Arnavutluk, Bulgaristan ve Türkiye’yi birbirine bağlamıştır. Bölgede kurulan önemli önemli olan bir diğer örgüt ise, Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Grubu (BLACKSEAFOR)’dur. Karadeniz’e kıyıdaş olan altı ülke Türkiye, Bulgaristan, Gürcistan, Romanya, Rusya Federasyonu ve Ukrayna tarafından Karadeniz’de barış ve istikrarın sağlanması bölgede işbirliğinin artırılması amacıyla kurulmuştur (Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütünün Dünü, Bugünü ve Geleceği , 2019). KEİ kapsamında UA düzenlemeler de yapılmaktadır. Bu kapsamda yapılan en önemli organizasyonlar, Karadeniz’in Kirliliğe Karşı Korunması Sözleşmesi, Üçüncü Taraf Maliyet Paylaşımı Anlaşması, KEİ Parlamenter Asamblesi Ev Sahibi Ülke Anlaşması, Karadeniz Çevre Otoyolu Geliştirilmesine İlişkin Anlayış Muhtırası, KEİ Bölgesinde Deniz Otoyollarının Geliştirilmesi Anlayış Muhtırası olarak gösterilebilir (Duygu Yücel, 2018, s. 1086).

İki ülke için geleneksel olarak önemli olan bu bölgede ekonomik ve siyasi konumlarının kuvvetlenmesi için elverişli koşullar şekillenmiştir. KEİÖ ile birlikte “Osmanlı-Rus, Türkiye-SSCB rekabetinin başlıca sahnesi pozisyonuna sahip olan Karadeniz belki de ilk defa karşılıklı menfaatlerin uzlaşmasına teşkil edebilecek bir yapıya sahip olmuştur.” 1990’lı ikinci yarısında KEİÖ önemini yitirmeye başlamıştır. Bunun nedenlerinden birincisi, üye ülkelerin büyük çoğunluğu bu yeni yapıyı başka girişimler için bir alternatif fırsat olarak görme eğilimi içine girmişlerdir. Diğer işbirliği ve uyum çabaları ile olan bağlar örgütün derinden ilerlemesini yavaşlatan etkiler yapmıştır. KEİÖ, bir anlamda Batı Avrupa ve eski sosyalist kampın önceleri birbirine rakip olan ülkelerini ekonomik bir örgüt çatısı altında birleştirmektedir. Örgütsel planda bu ikilem, bir tarafta AB üyesi (Yunanistan) veya bu statüyü almak için çaba gösteren ülkeler (Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya ve Türkiye) ile diğer tarafta BDT’ye dâhil olan eski SSCB Cumhuriyetlerinin toplu olarak bulunması şeklinde yayılmıştır. Ayrıca, Türkiye 1995 yılında AB ile Gümrük Birliği Antlaşması yapmıştır. Rusya G-8, bazı ülkeler ise ECO üyesidir. İkincisi; KEİÖ’ye sadece Karadeniz bölgesi değil, aynı zamanda bölgeye kıyısı olmayan Balkan (Arnavutluk, Yunanistan, Makedonya) ve Kafkas (Azerbaycan ve Ermenistan) ülkelerinin katılması ve ortak siyasi yönün bulunmasını zorlaştırmıştır. Örgüte üye olan ülkelerin kendi aralarında politik veya bölgesel uyumsuzlukları mevcuttur. Savaş halinde olan Ermenistan ve Azerbaycan, Türk-Yunan anlaşmazlığı, Yunan-Makedonya veya Rusya-Ukrayna gibi krizleri örnek olarak vermek yeterli olacaktır. Bu ülkelerin kendi aralarında yaşamış oldukları problemlerden kaynaklanan gerginlik ilişkilerini diplomatik düzeyden işbirliğine çıkarmaları, önlerine bir bariyer olarak çıkmıştır. Üçüncüsü; iç sorunlar da (Rusya’da Çeçen ayrılıkçılığı, Türkiye’deki Kürt ayrılıkçılığı, Arnavutluk toplumundaki bölünme, Gürcistan’daki Abhazya ve Güney Osetya, Moldova’daki Transdinyester ve Azerbaycan’daki Dağlık Karabağ) birçok kez KEİÖ’deki ortakların çıkarlarını karşı karşıya getirerek bölgesel işbirliğine olanak sağlamamaktadır. Dördüncüsü; KEİÖ çerçevesinde planlanan etkileşim, AB bünyesinde gerçekleşenden önemli derecede aşağıda bulunmaktadır. Bu tür örgütlerde etkin bir çalışmanın yapılması ve sonuç alınması için zaman ve üye ülkelerin aktif katılımları oldukça önemlidir. KEİÖ, bu konuda da AB’nin çok fazla gerisinde kalmaktadır. Türkiye ve Yunanistan dışında KEİÖ’nün tüm üyeleri eski Sosyalist Blok ülkeleridir. 1990’lı yılların başında Sosyalist Blokun yıkılmasından sonra, bu ülkelerde yaşanan siyasi istikrarsızlık KEİÖ’yü üyelik

için cazip hale getirmiştir. Bu ülkelerin ilk hedefi serbest piyasa ekonomisini geliştirmektir ve bu anlamda KEİÖ üyeliğinin buna yardımcı olacağı umunduydular (Fatih Özbay, 2006, s. 158-159).

Bütün bu olumsuzlardan çıkarılan sonuç ise, KEİÖ'nün amaçlamış olduğu hedeflere ulaşamayan bir örgüt olarak kaldığı söylenebilir. Geline durum itibariyle günümüzde KEİÖ, üyelerini ne siyasi ne de ekonomik sorumluluk altında bırakmayan bir örgüt görünüşündedir. Bölge ülkeleri, bu örgütün dışında kalmamak konusunda istekli olmalarına rağmen KEİÖ'ye üye olduktan sonra hedeflenen amaçlara ulaşmak için gerekli fedakârlığı yapmamışlardır. "Marmara Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Mensur Akgün, KEİÖ'nün "ölü doğmuş" bir proje olduğunu söylemektedir. Çünkü örgüt üyeleri arasında ortak bir gümrük birliği ve serbest ticaret bölgeleri hala mevcut değildir ve Karadeniz ülkeleri bu projeye gerekli ilgiyi, alakayı göstermemişlerdir. KEİÖ bünyesinde başlıca sorumluluk, Rusya ve Türkiye'nin üzerine düşmektedir. Her iki ülke açısından KEİÖ'nün önemi oldukça fazladır. Ancak bu ülkelerin işbirliği potansiyelini yüzde yüz kullandıklarını söylemek zordur. KEİÖ'nün içerdiği potansiyel genelde üye ülkeler açısından, özelde ise Türkiye ve Rusya tarafından gereken ilgiyi görmemiştir. Örneğin, Cumhurbaşkanları veya Dışişleri Bakanlarının katıldığı KEİÖ'nün 2002 Haziran ayında İstanbul Zirvesinde Rusya Başbakan Yardımcısı V.İ. Matvienko tarafından temsil edilmiştir. Bu durum Türkiye'de, Rusya'nın bu örgüte ilgisinin azaldığı şeklinde yorumlanmıştır. Prof. Dr. A. Davutoğlu'na göre, aralarındaki tarihten gelen anlaşmazlıklara karşın, Fransa ve Almanya, AB bünyesinde bunları geri plana atmaya ve AB içinde güçlü bir "Fransa-Almanya" çizgisi oluşturmayı başarmışlardır. KEİÖ bünyesinde de "TR-Rusya" çizgisinin oluşmasının önkoşulları mevcut olsa da bu gerçekleşmemiştir. Söz konusu olan bu iki ülke, Fransa ve Almanya'nın Ruhr Nehri boyunca geliştirdikleri ilişkiye benzet şekilde Karadeniz havzasında işbirliğine gidebilirlerdi. Davutoğlu'na göre, bu gerçekleşmediği zaman başka hiçbir değişim KEİÖ'nün gerçek bir canlılık kazanmasına yardım edemeyecektir." RF devlet başkanı, Putin, 2003 Eylül'de Krasnodar Eyaletinin Yeysk şehrinde yapılan, askeri ve politik sorunların görüşüldüğü bir toplantıda KEİÖ'nün gerekli, faydalı ve gelişmeye açık bir örgüt olduğunu, fakat şu anda kaynaklarının daha verimli kullanılmadığını özellikle belirtmiştir. Rusya Dışişleri Bakan Yardımcısı A. İ. Denisov'da KEİÖ'nün verimli çalışması ve tüm üyelere faydalı olması için Rusya ve Türkiye'nin üzerine

büyük sorumluluk düştüğünü belirtmiştir. KEİÖ'nün canlandırılması konusunda yine Rusya Dışışleri Bakanlığının resmi temsilcisi olan A. V. Yakovenko 2004 yılının başlarında “Rusya, KEİÖ'nün aktif hale gelmesine oldukça önem vermektedir.” “Biz gelecekte de Karadeniz Bölgesinde çok taraflı ve ikili işbirliği için elverişli ortamın sağlanmasına, bu örgütün statüsünün ve uluslararası rolünün gelişmesine yardımcı olmak niyetindeyiz.” Açıklamasıyla ülkesinin konuya olan tutumunu da dile getirmiştir (Fatih Özbay, 2006, s. 159-160).

Şekil 3: KEİÖ'ye Üye Olan Ülkeler

3.1. Karadeniz'de Ekonomik İşbirliğinin Önemi

“KEİ, üyesi ülkelerin potansiyellerinden, coğrafi yakınlıklarından, ekonomilerinin birbirlerini tamamlayıcı özelliklerinden yararlanarak aralarındaki ikili ve çok taraflı ekonomik, teknolojik ve sosyal ilişkilerini çeşitlendirmeleri ve daha da geliştirmeleri, böylece Karadeniz havzasının bir barış, istikrar ve refah bölgesi olmasını amaçlamaktadır. Bu gayeye ulaşmak için seçilen araç ise ekonomik işbirliğidir” (Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ), 2019).

Tablo 1: KEİ Ülkeleri ve Makroekonomik Göstergeleri 2018

Ülkeler	GSYH (Milyar \$)	İhracat (Milyar \$)	İthalat (\$)	Nüfus (Milyon Kişi)	KBMG (\$)	Enflasyon (%)	Büyüme (%)
Arnavutluk	13,6	1,000	4,093	2,9	4,680	2	4
Azerbaycan	45	17,9	10,3	9,862	4,340	2,3	1
Bulgaristan	56,671	28,208	30,185	7,1	7,980	2	3,7
Ermenistan	10,4	1,64	2,92	3,0	8,138	3,7	2,4
Gürcistan	14,0	3,1	6,99	3,72	7,582	5,6	2,8
Moldova	8	5	7	3,6	2,822	3,7	2,4
Rusya Federasyonu	1,563	353,7	237,9	146,5	10,630	3,7	-0,2
Romanya	177	63	71	19,5	9,080	-0,6	3,6
Sırbistan	44	15	20	7,2	6,151	2,1	-1,8
Türkiye	851,1	15	16	82	9,632	20,3	2,6
Ukrayna	132	43	69	43,9	3,071	10,5	3,3
Yunanistan	220	36	63	10,77	27,856	0,7	1,8

Kaynak: (Dışişleri Bakanlığı, 2019).

1'e bakıldığı zaman, 2018 yılı itibariyle Gayri Safi Yurtiçi Hasılda (GSYH) en yüksek başarıya sahip ülke 1,563 milyar dolarla RF olmuştur. RF'den sonra 851,1 milyar dolarla Türkiye, 220 milyar dolar ile Yunanistan ve 177 milyar dolarla Romanya izlemiştir. 2018 yılında KEİ ülkeleri arasında dış ticaret alanında en yüksek performansı RF göstermiştir. 2018 yılı içinde kişi başına düşen milli gelir (KBMG)'de 27,856 dolarla Yunanistan ilk sırayı almıştır. Enflasyon oranına bakıldığı zamanda -0,6'yla Romanya, ondan sonra da 0,7'yle Yunanistan gelmektedir.

Tablo 2 Türkiye'nin KEİ Ülkelerine Yaptığı Dış Ticaret Değerleri 2010-2016

Yıllar	İhracat		İthalat	
	Milyon\$	Yüzde Pay	Milyon\$	Yüzde Pay
2010	14.456.2	12.7	32.980	17.8
2011	17.768.0	13.2	38.770	16.1
2012	18.791.3	12.3	42.510	17.5
2013	20.368.0	13.4	41.271	16.4
2014	19.687.2	12.5	40.927	17.0
2015	14.590.3	10.1	31.525	15.2
2016	13.079.6	9.2	24.183	12.2

Kaynak: (Duygu Yücel, 2018).

“Tablo 2’ye göre, 2010 yılında Türkiye’nin KEİ ülkelerine yaptığı ihracat 14.456 milyar dolardan 2013 yılında 20.368 milyon dolara varmıştır. Yalnız, 2014 yılından itibaren ihracat rakamı hızla gerilemeye başlamış ve 2016 yılında 13.079 milyon dolara düşmüştür. İhracat oranlarında meydana gelen düşüş KEİ’nin gelişimi açısından üzücüdür. İthalat rakamları ise 2010 yılında 32.980 milyon dolar olarak gerçekleşmiş, 2014 yılından itibaren düşme eğilimi göstererek 2016 yılında 24.183 milyon dolar olmuştur” (Duygu Yücel, 2018, s. 1088).

Tablo 3. İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%) 2010-2016.

Yıllar	KEİ Ülkeleri
2010	43.8
2011	45.8
2012	45.2
2013	49.3
2014	48.1
2015	46.2
2016	54.0

Kaynak: (Duygu Yücel, 2018, s. 1088).

“Tablo 3’e göre, ihracatın ithalatı karşılama oranı 2010 yılında %43,8’den 2013 yılında %49,3’e artmıştır. 2014 ve 2015 yıllarında ihracatın ithalatı karşılama oranında bir miktar gerileme yaşanmış 2016 yılında tekrar %54’e artmıştır. Buna göre Türkiye ile KEİ ülkeleri arasında yapılan dış ticarete Türkiye’nin ödemeler bilançosu olumlu yönde etkilenmektedir. Bilanço üzerinde ithalat baskısı oluşmamaktadır. Ortaya çıkan bu tablo KEİ’nin geleceği açısından önemlidir. Hem Balkanları hem de Kafkasları içine alan KEİ, bölgenin ekonomik gelişimi, istikrarı ve refahını sağlamak gayesine ulaşma gayretini sürdürmektedir. Türkiye için Karadeniz’de sürdürülecek işbirliğinin ekonomik ve siyasi yönden avantajı bulunmaktadır. Bu amaçla Türkiye’nin KEİ üyesi ülkelerle işbirliğini önümüzdeki süreçte daha da arttırması gerekmektedir” (Duygu Yücel, 2018, s. 1088).

SONUÇ

Türkiye ve Rusya arasındaki bağlar geçmişten günümüze kadar köklü bir geçmişe sahiptir. Gerek savaşmış gerekse de barış içerisinde ilişkilerini sürdürmüşlerdir. Zira geniş bir coğrafya üzerinden yoğun bir komşuluk bağı yaşamaktadırlar.

Osmanlı döneminden itibaren Rusya, sıcak denizlere inme politikası yürütmektedir ve bu yüzden Osmanlı Devleti ile aralarındaki gerginlik 15. Yüzyıldan 19. Yüzyıla kadar devam etmiştir. SSCB'nin 1992 yılında dağılmasından sonra Türk-Rus ilişkilerinde bir dönüm noktası yaşanmıştır. İki ülke arasındaki bağlar olumlu bir seyirde devam etmiştir. Birtakım bölgesel ve küresel büyüklükteki konularda farklı bakış açılarına sahip olmalarına rağmen Türkiye, Rusya ile olan ilişkilerini stratejik bir bakış açısıyla değerlendirmiştir. Karadeniz; Türkiye, Rusya, Bulgaristan, Ukrayna, Romanya ve Gürcistan tarafından çevrelenen bir denizdir. Güneydoğu Avrupa ve Asya kıtasının uzak-batı köşesi ile Türkiye arasında yer alan bir iç denizdir. Soğuk savaştan sonra Karadeniz bölgesinin statükosu, Karadeniz'e kıyıdaş olan ülkelerle arasındaki bağları da epeyce etkilemektedir. Bilhassa Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkiler Türkiye'nin geçmiş dönemlerde Batı stratejileri içerisinde bulunmasından ötürü ciddi sorunlara sebep olmuştur. Karadeniz özellikle Türkiye ve Rusya açısından oldukça önemlidir ve aralarındaki ilişkiyi etkilemektedir.

2001 yılında yaşanmış olan 11 Eylül saldırılarında sonra ABD'nin tüm dünyada uygulamaya çalıştığı "uluslararası güvenliği" sağlama ve "terörizm karşıtı" politikaları sonunda Karadeniz bölgesi uluslararası sistemin en önemli konularından biri olmuştur.

Yaşanan uluslararası çatışmalar Türkiye ve Rusya'yı farklı bakış açıları nedeniyle karşı karşıya getirmektedir. Dağlık Karabağ sorununda Türkiye'nin Azerbaycan tarafında olması ve Azerbaycan tezlerini savunması, Ermenistan'ın, Azerbaycan topraklarındaki işgalini bitirmesini istemesi iki ülke arasında gerginlik yaşanmasını tetiklemektedir. 2016 yılında Dağlık Karabağ'da yaşanan Azeri-Ermeni çatışması sonucunda can kayıpları yaşanmaya devam etmektedir. Ve hala Dağlık Karabağ sorununda bir çözüm yolu bulunamamıştır. Sorunun çözülememesinin nedeni Ermeni-Rusya ilişkilerinin oldukça iyi seviyede olmasıdır. Ermenistan'ın silahlanmasının artması ve Rusya ile yapmış olduğu

askeri işbirliği nedeniyle sorun çözülemiyor ve bunun altında Rusya'nın olduğu açık şekilde görülmektedir.

Dondurulmuş çatışmalar olarak bilinen bir diğer sorun ise Kırım sorunudur. Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesi Türkiye'yi oldukça rahatsız etmiştir. Kırım'daki Tatar Türkleri ve ülkemizdeki geniş Kırım Tatar Türkleri nedeniyle Kırım ülkemiz için önemlidir. Türkiye bu sebeple kırımın ilhakını tanımadığını belirtmiş ve aynı zamanda Ukrayna'nın birliğinden bütünlüğünden yana tutum sergilemiştir. Bu durumda Türkiye ve Rusya arasında gerginliğe yol açan bir diğer nedenlerden biri olmuştur.

Transdinyester bölgesinin Moldova'dan ayrılıp bağımsızlığını ilan etmeye çalışmasıyla yaşanan sorun bölge siyasetinde krizler yaşanmasına sebep olacak niteliktedir. Rusya'nın, Moldova'da askeri birlik bulundurmasından dolayı Moldova yönetiminin, Rus askeri güçlerinin bölgeden geri çekilmesi talebini BM ve NATO gibi kurumlara bildirmesi Rusya ile gerginliği artırmasına sebep olmaktadır. Türkiye ise bu durumda AGİT girişimleri ve görüşme aşamalarının Moldova'nın ülke birliği ve hâkimiyeti yönünde çözüme kavuşturulmasını desteklemektedir.

2008 yılında yaşanmış olan Güney Osetya ve Abhazya sorunları da varlığını hala devam ettirmektedir. Güney Osetya ve Abhazya'nın sözde bağımsızlıklarını Rusya'nın tanıması ve iki bölgenin yönetimini fiilen devralması sorunu çözümsüzlüğe sürüklemekte ve Türkiye–Rusya arasında gerginliği tırmandırmaktadır.

Türkiye ve Rusya arasında 24 Kasım 2015 yılında bir uçak krizi yaşanmıştır ve bu kriz ikili ilişkilerin gerginleşmesine hatta kesilme noktasına getirmiştir. Rus bombardıman uçağının Suriye sınırındaki üsleri bombalarken Türkiye sınırlarını geçmesi ve yapılmış olan ikazlara rağmen sınır ihlaline devam etmesinin sonunda Türk jetleri tarafından vurularak düşürülmesi neticesinde Türkiye ve Rusya arasında büyük bir kriz yaşanmasına sebep olmuştur.

Türkiye'nin, Karadeniz bölgesine yönelik ve kıyıdaş ülkelerle arasındaki ticareti ve kültürel ilişkileri ilerletmek amacıyla birtakım stratejiler izlemiştir. Bu çerçevede meydana getirilen, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİÖ), Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Grubu (BLACKSEAFOR), Karadeniz Uyum

Harekâtı (KUH) ve Karadeniz’de Güven ve Güvenlik Arttırıcı Önlemler İnisyatifi (GGAÖ) başta olmak üzere hiçbiri istenilen başarıyı elde edememiştir.

Karadeniz bölgesinde özetle amaçlanan hedef iki ülkenin karşılıklı ilişkilerinde, dostluk köprülerini çoğaltarak bölgede krizlerin çözüme ulaştırılması ve kalıcı istikrar sağlanmasına dair fikirlerin ortaya konulması, geleceğe dair vizyon oluşturulmasıdır. Gerçekleştirilen veya gerçekleştirilmesi hedeflenen her proje de Türkiye ve Rusya’nın coğrafi konumu, ortak tarihi geçmişi, bölgenin ekonomik seviyesi ve günümüzde iki devlet liderinin dostane ilişkileri değerlendirilerek yarına sağlam altyapı sağlamak üzere bir vizyon oluşturacak yapıtlar konulmaya çalışılmalıdır.

Türkiye-Rusya arasında başta güvenlik, askeri ilişkiler olmak üzere ekonomik, enerji ve kültür ve turizm konuları işlemeye devam etmektedir. Türk Akımı doğalgaz boru hattı, Ak kuyu Nükleer Santralinin yapımı, S400 hava savunma sistemi, küresel işbirliği konuları ilişkilerin mihenk taşı olmuştur. 21. Yüzyılda dünyanın yeniden şekillendiği düşünüldüğünde Türkiye-Rusya işbirliği daha önemli hale geldiği çok açık bir şekilde ortadadır.

Türkiye ve Rusya ilişkilerinin mümkün olan en üst seviyede devam etmesi iki ülkenin de çıkarına olacaktır. Ancak; Doğu Akdeniz ve Suriye meselesi için sürekli diyalog devam etmeli, yine ihraç edecek ürün sıkıntısına çözüm arayışı devam etmelidir. Bu açıdan bakıldığında, Türkiye’nin lehine kullanabileceği bir alan tespit etmesi gerekmektedir ve bu alan öncelikli olarak ileri teknoloji isteyen savaş sanayisi olarak öne çıkmaktadır. Özellikle İHA ve SİHA teknolojisi Rusya’nın yakından takip ettiği konulardır. Türkiye, şimdilik acilen ihtiyaç duyduğu hava savunma sistemlerini Rusya’dan ithal etmiş, ancak gelecekte ortak üretim yapma seçenekleri de her daim masada bulundurulmalıdır. Bunun karşılığında ise ithalatımız ağırlıklı olarak Rusya’dan karşılanabilir ve Türk şirketlerinin Rusya’da imtiyazlı bir konuma getirilmesi sağlanabilir. Yani ekonomik ve bürokratik anlamda hassas davranılmalı diyalog hep olumlu devam etmelidir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Adıgüzel, Z. (2018). ABD'nin Karadeniz Politikası. C. S. Hasret Çomak içinde, *Karadeniz Jeopolitiği* (s. 695). İstanbul: Beta Yayınları.
- Arı, T. (2011). *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. Bursa: MKM Yayıncılık.
- Aslanlı, A. (2011). Kafkasya'da Güvenlik ve İstikrara En Büyük Tehdit . A. A. Cavid Veliyev içinde, *Güney Kafkasya: Toprak Bütünlüğü, Jeopolitik Mücadeler ve Enerji* (s. 154-162). Ankara: Berikan Yayınları.
- Aydın, M. (2003). Dağlık (Yukarı) Karabağ Sorunu. B. Oran içinde, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* (Cilt 2: 1980-2001, s. 401). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aydın, Ü. (2006). Abhazya ve Güney Osetya Sorunu: AB-Gürcistan İlişkilerinin İstenmeyen Gündemi. U. B. Yıldız içinde, *Avrupa Birliği'nin Bölgesel İhtilaflara Yönelik Politikaları* (s. 14). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Brzezinski, Z. (2010). Amerika'nın Küresel Üstünlüğü ve Bunun Jeostratejik Gereklilikleri . Z. Brzezinski içinde, *Büyük Satranç Tahtası* (Y. Türedi, Çev., s. 61). İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Büyükakıncı, E. (2004). Bağımsızlık Sürecinde Ukrayna-Rusya İlişkileri . E. Büyükakıncı içinde, *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna* (s. 401-437). Ankara : Phoenix.
- Canar, B. (2013). Avrupa-Atlantik Sisteminin Karadeniz Stratejisi . B. Canar içinde, *Soğuk Savaş Sonrasında Karadeniz* (s. 114-115). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Canar, B. (2013). Bölgesel Güçlerin Karadeniz Stratejisi . B. Canar içinde, *Soğuk Savaş Sonrasında Karadeniz* (s. 161-162). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Canar, B. (2013). Bölgesel Güçlerin Karadeniz Stratejisi . B. Canar içinde, *Soğuk Savaş Sonrasında Karadeniz Politikası* (s. 190). Ankara: Phoenix Yayınları.
- Canar, B. (2013). Karadeniz Bölgesel Alt Sistemi . B. Canar içinde, *Soğuk Savaş Sonrasında Karadeniz* (s. 59). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Davutoğlu, A. (2014). *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu* (100. Baskı b.). İstanbul: Küre Yayınları .
- Duygu Yücel, E. Ç. (2018). Karadeniz'de Ekonomik İşbirliğinin Jeopolitik Açından Önemi . C. S. Hasret Çomak içinde, *Karadeniz Jeopolitiği* (s. 1079). İstanbul: Beta Yayınları .
- Erdemir, H. (2018). Avrupa Birliği'nin Karadeniz Stratejisi ve Politikaları . C. S. Hasret Çomak içinde, *Karadeniz Jeopolitiği* (s. 800). İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Hasret Çomak, A. S. (2014). Karadeniz'de Yeni Gelişmeler, Ukrayna Krizi ve Türkiye. C. S. Hasret Çomak içinde, *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi* (s. 138). İstanbul: Beta Yayınları.
- Hasret Çomak, A. S. (2014). *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi* . İstanbul: Beta Yayınları.

- İbrahim Akın, D. B. (2018). Montreux (Montrö) Boğazlar Sözleşmesi: Türk Boğazlarının Hukusal ve Siyasal Rejimi . C. S. Hasret Çomak içinde, *Karadeniz Jeopolitiği* (s. 989). İstanbul : Beta Yayınları .
- İşyar, Ö. G. (2010). Azeri-Ermeni Çatışması: Barış Arayışları ve Çözumsuzlük . T. Arı içinde, *Orta Asya ve Kafkasya* (s. 211-226). Bursa: MKM Yayıncılık .
- King, C. (2015). *Karadeniz*. (Z. Kılıç, Çev.) İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Knutsen, T. L. (2015). *Uluslararası İlişkiler Teorisi Tarihi* . (M. Özay, Çev.) İstanbul : Açılım Kitap .
- Kurt, S. (2017). Geniş Karadeniz Bölgesindeki Çatışma Noktaları. S. Kurt içinde, *Geniş Karadeniz Bölgesindeki Çatışma Noktaları* (s. 93). İstanbul: Kriter Yayınevi.
- Kurt, S. (2017). *Geniş Karadeniz Bölgesindeki Çatışma Noktaları* . İstanbul: Kriter Yayınevi.
- Kurt, S. (2017). Tarihsel ve Jeopolitik Boyutlarıyla Karadeniz. S. Kurt içinde, *Geniş Karadeniz Bölgesindeki Çatışma Noktaları* (s. 9-10). Ankara: Kriter Yayınevi.
- Meral, Ö. E. (2018). Ukrayna Krizi ve Birleşmiş Milletler . C. S. Hasret Çomak içinde, *Karadeniz Jeopolitiği* (s. 335). İstanbul : Beta Yayınları.
- Neef, C. (2004). *Kafkasya Rusya'nın Kanayan Yarası* . İstanbul : Yeni Hayat Kütüphanesi.
- Oktay, H. (2016). Karabağ Krizi. H. Çakmak içinde, *Türk Dış Politikasında 41 Kriz* (s. 207-214). Ankara: Kripto Yayınları.
- Oran, B. (2014). *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* (19 b., Cilt 1: 1919-1980). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özersay, K. (2001). Montreux Boğazlar Sözleşmesi. B. Oran içinde, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* (s. 370). İstanbul : İletişim Yayınları .
- Sönmezoğlu, F. (2012). *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*. İstanbul : Der Yayınları.
- Volkan Tatar, Gaye Altuner. (2018). Türkiye'nin Karadeniz Politikası: 1990 Sonrası Dönem. V. T. Hasret Çomak içinde, *Karadeniz Jeopolitiği* (s. 1168). İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Yel, S. (2009). *Değişen Dünya Şartlarında Karadeniz ve Boğazlar Meselesi : 1923-2008*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi .

Makaleler

- Ağacan, K. (2007). Karadeniz'e Kafkasya'dan Bakmak . *Avrasya Dosyası*, 13(1), 191.
- Ahmet Sapmaz, Gökhan Sarı. (2008). Dağlık Karabağ Sorununda Azerbaycan Tarafından Kuvvet Kullanım Olasılığının Analizi. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*(15), 1-31.
- Alkan, M. N. (2015). Almanya-Rusya İlişkileri Bağlamında Ukrayna Krizi . *Karadeniz Araştırmaları Dergisi* , 89-103.

- Çelikpala, M. (2012). Başarısız Devlet-Demokratik Model Ülke Sarmalında Gürcistan'ın 20 Yılı . *Orta Asya ve Kafkas Araştırmaları Dergisi* , 7(14), 1-35.
- Demet Acar, Murat Çemrek. (2005). Kafkasya'nın Kronikleşen Çatışma Alanı: Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi. *Karadeniz Araştırmaları*(8), 114-136.
- Efe, H. (2012). Avrupa Birliği'nin Karadeniz Bölgesi Politikası. *Karadeniz Dergisi*, 52-63.
- Ekici, Y. (2017). Azerbaycan ve Ermenistan Arasında Bitmeyen Dağlık Karabağ Sorunu . *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi* (2), 62-77.
- Elmas, B. (2018). Türkiye'nin Gürcistan Politikasındaki Değişim ve Dönüşüm . *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* , 348-350.
- Erbaş, G. (2019). Jeopolitik Kavramında Değişim: Karadeniz Jeopolitiği Örneği . *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi*, 135-146.
- Fatih Özbay, O. A. (2006). Türkiye-Rusya İlişkilerinin Siyasi Boyutu . O. A. Fatih Özbay içinde, *Çağdaş Türk-Rus İlişkileri/ Sorunlar ve İşbirliği Alanları 1992-2005* (s. 156-160). İstanbul: TASAM Yayınları.
- Güngör, B. (2013). Kafkasya Bölgesinde Uluslararası Aktörlerin Değişmeyen Mücadele Alanı: Gürcistan. *Sosyal Bilimler Dergisi* , 46-47.
- İrge, N. F. (2017). Karadeniz Havzası Jeopolitiğinde Güç Mücadelesinin Arka Planı ve Bölgesel Güvenliğin Uluslararası Önemi. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 77-92.
- Koçer, G. (2007). Karadeniz'in Güvenliği Uluslararası Yapılanmalar ve Türkiye. *Akademik Bakış*, 1(1), 204-205.
- Koçer, G. (2007). Karadeniz'in Güvenliği: Uluslararası Yapılanmalar ve Türkiye. *Akademik Bakış* , 1(1), 195-217.
- Kodaman, T. (2019). Soğuk Savaş Sonrası Rusya'nın Karadeniz Politikası . *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi* (3), 141-150.
- Köktaş, N. A. (2015). Saakaşvili Dönemi Gürcistan: İç ve Dış Politika Üzerine Bir Değerlendirme . *Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* (2), 95-110.
- Okan Yeşilot, B. Ö. (2016). Türk-Rus İlişkilerinin Geleceği: Rekabet Mi? İşbirliği Mi? *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 55-73.
- Oktay, E. (2006). Türkiye'nin Avrasya'daki Çok Taraflı Girişimlerine Bir Örnek: karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 111(10), 151.
- Özarslan, B. B. (2012). Soğuk Savaş Sonrası Karadeniz'de Güvenlik Politikaları ve Türk-Rus İlişkileri. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 12(1), 151.
- Özgen, C. (2017). Türkiye'nin Karadeniz'de Deniz ve Enerji Güvenliğine Yönelik Faaliyetleri. *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi* , 49-84.
- Özgen, C. (2017). Türkiye'nin Karadeniz'de Deniz ve Enerji Güvenliğine Yönelik Faaliyetleri . *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi* , 15(2), 49-83.
- Öztürk, A. (2009). Rusya-Gürcistan Krizi: Yerel Bir Çatışma, Küresel Yansımalar. *Orta Asya ve Kafkas Araştırmaları Dergisi* , 4(7), 1-27.

- Salih Yılmaz, A. Y. (2016). Osmanlı Devleti'nden Günümüze Türk-Rus İlişkileri. *TYB Akademi Dil, Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi* , 9-57.
- Sariahmetoğlu, N. (2016). Karabağ Sorununun Çözüm Sürecinde Türkiye ve Rusya. *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi* , 3(2), 93-119.
- Seyfettin Erol, Sertif Demir. (2012). Amerika'nın Karadeniz Politikasını Yeniden Değerlendirmek. *Akademik Bakış*, 6, 22.
- Süreyya Yiğit, Gökhan Gülbiten. (2017). Rusya'nın Güney Kafkas Dış Politikası: Dağlık Karabağ ve Hazar Denizi . *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümler Dergisi* , 5(2), 1-30.
- Tanrısever, O. F. (2007). Sovyet Sonrası Dönemde Rusya'nın Karadeniz Politikası. *Avrasya Dosyası*, 13(1), 173-191.
- Tayhani, İ. (2007). Tarihte Türk-Rus İlişkileri (1878-1923) . *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi* , 144-151.
- Toprak, S. (2011). 1919-1945 Dönemi Türk-Rus İlişkileri. *Toplum Bilimleri Dergisi*, 161-170.
- Topsakal, İ. (2016). Tarihi Süreçte Rusya-Türkiye İlişkileri . *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 33-53.
- Turhan, A. (2016). Doğu Akdeniz ve Karadeniz'de Meydana Gelen Jeopolitik Kırılmalar ve Türkiye Jeopolitiği . *Avrasya Araştırmaları Dergisi* , 19-25.
- Uyaniker, H. B. (2018). Kırım Sorunundan Donbas Savaşına Rusya-Ukrayna Anlaşmazlığı. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi* , 137-168.
- Tüysüzoğlu, G. (2013). Rusya Dış Politikasının Etkin Silahı: Donmuş Çatışma Bölgeleri. *Güvenlik Stratejileri Dergisi* , 185-219.
- Yapıcı, M. İ. (2007). Kafkasya'nın Sorunlu Bölgesi: Güney Osetya. *Orta Asya ve Kafkas Araştırmaları Dergisi* , 2(3), 71-104.
- Yılmaz, M. E. (2019). Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türk-Rus İlişkileri . *Akademik Fener Dergisi* , 27-41.

İnternet

- Akbaş, O. (2019, 01 02). *Türkiye-Rusya İlişkilerindeki Karadeniz Siyasetinin Geleceği* . 01 02, 2019 tarihinde Yök Tez: tez.yok.gov.tr adresinden alındı
- Apakan, H. (2014, 10 14). *Ukrayna Krizinin Bölgeye Yansımaları ve Türkiye'nin Tutumu* . 06 1, 2019 tarihinde AVİM : <https://avim.org.tr> adresinden alındı
- Asal, U. Y. (2019, 05 21). *Dağlık Karabağ Sorununun Çatışma Çözümü Perspektifinden Analizi* . 05 21, 2019 tarihinde Bilgesam : <http://www.bilgesam.org> adresinden alındı
- Aslanlı, A. (2001). Tarihten Günümüze Karabağ Sorunu . *Avrasya Dosyası, Azerbaycan Özel*, 7(1).

- Batı, G. F. (2018, 07 17). *Uluslararası Sistem ile Doğu Avrupa'nın Sorunu: Moldova ve Transdinyester*. 06 2019, 23 tarihinde TASAM : <http://www.tasam.org/tr> adresinden alındı
- Berktaş, D. (2015, 10 19). *Güney Osetya, Rusya'ya Katılmak İstiyor*. 05 21, 2019 tarihinde Radikal : <http://www.radikal.com.tr> adresinden alındı
- Çalışkan, B. (2018, 07 16). *Güney Osetya ve Abhazya Sorunu*. 05 28, 2019 tarihinde İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi: https://insamer.com/tr/guney-osetya-ve-abhazya-sorunu_1557.html adresinden alındı
- Çelikpala, M. (2009, 04). *Kafkasya'da Neler Oluyor*. 05 21, 2019 tarihinde Kafkasya Stratejik Araştırmalar Merkezi : <https://docplayer.biz.tr> adresinden alındı
- Dışişleri Bakanlığı* . (2019, 06 23). 06 23, 2019 tarihinde Dışişleri Bakanlığı : <http://www.mfa.gov.tr> adresinden alındı
- Dışişleri Bakanlığı*. (2019, 07 01). 07 01, 2019 tarihinde Dışişleri Bakanlığı: <http://www.mfa.gov.tr> adresinden alındı
- İsmayıl, E. (2014, 09 19). *Moldova'da Ayrılıkçı Bölgeler Sorunu ve Rusya-Batı Rekabeti*. 6 18, 2019 tarihinde Bilgesam : <http://www.bilgesam.org> adresinden alındı
- Karadeniz Ekonomik İşbirliği*. (2019, 06 25). 06 25, 2019 tarihinde Tarım ve Orman : www.tarimorman.gov.tr adresinden alındı
- Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ)*. (2019, 07 3). 07 3, 2019 tarihinde Tarım ve Orman Bakanlığı Çölleşme ve Erozyonla Mücadele Genel Müdürlüğü: <http://www.cem.gov.tr> adresinden alındı
- Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütününün Dünü, Bugünü ve Geleceği* . (2019 , 06 27). 06 27, 2019 tarihinde Dışişleri Bakanlığı : <http://www.mfa.gov.tr> adresinden alındı
- Karadeniz Haritalar ve Detaylar*. (2019, 01 02). 01 02, 2019 tarihinde World Atlas: www.worldatlas.com adresinden alındı
- Kılavuz, İ. T. (2017, 10 19). *Dağlık Karabağ Müzakerelerinin Geleceği*. 05 22, 2019 tarihinde Dergipark : <https://dergipark.org.tr> adresinden alındı
- Kohen, S. (2014, 04 18). *Ukrayna Krizi Türkiye'yi Zorluyor*. 06 01, 2019 tarihinde Milliyet : <http://www.milliyet.com.tr> adresinden alındı
- Özbay, F. (2008, 06 25). *Tarihsel Süreç İçerisinde Güney Osetya Sorunu*. 05 12, 2019 tarihinde Bilgesam: <http://www.bilgesam.org> adresinden alındı
- Sandıklı, A. (2013, 06 21). *Türk-Rus İlişkileri*. 06 30, 2019 tarihinde BİLGESAM: <http://www.bilgesam.org> adresinden alındı
- Türk Deniz Kuvvetleri Komutanlığı*. (2018, 12 22). 12 22, 2018 tarihinde Türk Deniz Kuvvetleri Komutanlığı: <https://www.dzkk.tsk.tr> adresinden alındı
- Türk Dil Kurumu*. (2018, 12 23). 12 23, 2018 tarihinde Türk Dil Kurumu. adresinden alındı
- Türk Dil Kurumu*. (2018, 12 23). 12 23, 2018 tarihinde Türk Dil Kurum: <http://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı*. (2016, 10 06). 04 16, 2019 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı: <http://www.mfa.gov.tr> adresinden alındı

Türkiye Denizlerini Tanıyor muyuz? (2019, 01 02). 01 02, 2019 tarihinde Deniz Kuvvetleri Komutanlığı: www.dzkk.tsk.tr adresinden alındı

Türkiye-Rusya; Tarihin İki Yüzü . (2009, 02 19). 06 30, 2019 tarihinde TASAM : <http://www.tasam.org/tr> adresinden alındı

Yalçınkaya, A. (2017). Kuruluşundan Günümüze Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi*, 1-16.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyad

: Cennet TEKİN

Doğum Yeri ve Doğum Tarihi

: Ankara 22.07.1992

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi

:Yıldırım Beyazıt Üniversitesi/Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler

Yüksek Lisans Öğrenimi

:Ufuk Üniversitesi / Uluslararası İlişkiler

Bildiği Yabancı Diller

: İngilizce

Bilimsel Faaliyetler

:

İş Deneyimi

Stajlar

:Gençlik ve Spor Bakanlığı/Dış İlişkiler Daire Başkanlığı

Projeler

:

Çalıştığı Kurumlar

:

İletişim

E-posta Adresi

:cnntkn@hotmail.com

Tarih

:29.08.2019